

Asutawa Kogu

4. istungjärk. **Protokoll nr. 154 (35).** 1920. a.

Asutawa Kogu koosolek 31. juulil 1920. a. kell 1 p. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 72 Asutawa Kogu liiget.

P ä e w a k o r d :

1. Eesti wabariigi põhiseadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

2. K. Wirma ettepanek Riigikogu walimiste toimepanemise ja nende tähtaja kindlaksmääramise kohta.

3. Riigikontrolööri walimine.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal sekretäär **H. Martna**.

Koosolek algab kell 1.45 min.

1. Päewakorra Juhataja A. Rei:
täiendamine. Awan Asutawa Kogu

koosoleku. Tänapäewakorra täiendamiseks on tulnud teadaanne peaminister Tõnisson'i poolt, et Wabariigi Walitsus soovib esineda deklaratsiooniga, ning palub seda kolmanda päewakorra-punkti alla määrata. Kes on selle poolt, et tänapäewakorda täiendada punktiga — Wabariigi Walitsuse deklaratsioon? (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega vastu wõetud. Kes on selle poolt, et teda kolmandaks päewakorrapunktiks wõtta? (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega vastu wõetud. Teisi ettepanekuid päewakorra muutmise kohta sisse tulnud ei ole.

2. Eesti wabariigi põhiseadus — redaktsioon.

O. Strandman (töer.): Palun teada, kas on täna rahwasaadikutele redaktsioon parandatud kujul wälja jagatud?

Juhataja **A. Rei**: See on komisjoni poolt parandatud redaktsioon.

Redaktsiooni komisjoni aruandja **W. Ernits**: Kõigepealt palun teada, kas ma pean redaktsiooni

algusest peale ette lugema, wõi sealt, kus eile pooleli jäi?

K. Wirma (sd.): Mina arwan, et eile sai antud see redaktsioon redaktsiooni komisjoni tagasi. Nii et kui hariulikult tagasi antakse, siis hakatakse ikka algusest peale.

M. Martna (sd.): Mina paneksin ette sellest paragrahwist peale hakata, kus lugemine eile pooleli jäi, kui kodukord seda lubab.

O. Strandman (töer.): Ma teeksin ettepaneku, et juhatus kodukorra järele käiks.

Juhataja **A. Rei**: Juhatus arwamise järele ei ole tähendatud küsimus kodukorras mitte ette nähtud ja kindlat wastust selle peale anda ei saa, kuidas õigem ja otstarbekohasem oleks talitada. Kuid seda silmas pidades, et komisjoni aruandja teate järele eile läbiloetud paragrahwides on wäikesi parandusi tehtud, arwab juhatus, et oleks tarwis redaktsiooni algusest peale lugeda. Nimelt ühtlustamise otstarbeks anti redaktsioon komisjoni tagasi ja kuna teada on, et wäikesi parandusi on tehtud, siis peaks redaktsioon algusest peale ette loetud saama. Et wastuwaidlejaid ei ole, siis palun komisjoni aruandjat redaktsiooni algusest peale lugeda.

Aruandja **W. Ernits** (loeb):

Asutawa Kogu poolt 15. juulil 1920. aastal wastuwõetud

Eesti wabariigi põhiseadus.

Eesti rahwas, kõikumatus usus ja wankumatus tahtmises luua riiki, mis on rajatud õiglusele ja seadusele ja wabadusele, kaitseks sisemisele ja wälisele rahule ning pandiks praegustele ja tulewastele põlwele nende ühiskondlikus edus ja üleüldises kasus, wõttis wastu ja määras Asutawa Kogu kaudu järgmise põhiseaduse:

Üleüldised määrused.

§ 1. Eesti on iseseisew, rippumatu wabariik, kus riigiwõim on rahwa käes.

§ 2. Eesti maa-alasse kuuluvad Harjumaa, Läänemaa, Järwamaa, Wirumaa ühes Narwa linna ja ümbruskonnaga, Tartumaa, Wiljandimaa, Pärnumaa, Walga linn, Wõrumaa, Petserimaa ja muud piiriäärsed mannermaa kohad, kus Eesti rahwast asumas, Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa ja muud Eesti wetes olewad saared ja leetseljakud.

Eesti piiride kindlaksmääramine sünnib rahwuswaheliste lepingute läbi.

§ 3. Eesti riigiwõimu ei saa keegi teostada muidu, kui põhiseaduse wõi põhiseaduse alusel antud seaduste põhjal.

§ 4. Eestis maksawad tema enese asutuste poolt antud wõi tunnustatud seadused. Rahwuswahelise õiguse üldtunnustatud määrused maksawad Eestis tema õigusliku korra lahutamatuina osadena.

Keegi ei wõi end wabandada seaduse mitteteadmiseega.

§ 5. Eesti wabariigi riigikeeleks on Eesti keel.

II. Eesti kodanikkude põhiõigustest.

§ 6. Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetaolised. Ei wõi olla awalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest wõi rahwusest. Seisusi ja seisuslikke tiitleid Eestis ei ole.

§ 7. Eesti wabariik ei anna autähti ja aumärke oma kodanikkudele, wälja arwatud kaitsewäelastele sõja ajal. Samuti ei ole Eesti kodanikkudel õigust wastu wõtta wõõraste riikide aumärke ja autähti.

§ 8. Isikupuutumatus on Eestis kindlustatud.

Kedagi ei wõi jälgida muidu, kui seadustes ettenähtud juhtumistel ja korras.

Wälja arwatud kuriteolt tabamisel, ei wõi kedagi wangistada wõi kitsendada isikulises wabaduses muidu, kui kohtuwõimude otsusel, kusjuures see otsus põhjendatuna peab olema kuulutatud wangistatule mitte hiljemalt kui 3 päewa peale wangistamise. Otsuse kuulutamist wangistatule on õigus nõuda igal kodanikul, kui kuulutamine mitte sündinud ei ole eelnimetatud tähtajal.

Ühtki kodanikku ei wõi wastu tema tahtmist temale seaduse poolt määratud kohtu alt üle wiia teise alla.

§ 9. Eestis ei wõi karistada kedagi tema teo pärast, ilma et see tegu karistuswääriliseks oleks tunnustatud seaduses, mis enne selle teo kordasaatmist maksma hakanud.

§ 10. Kodu on puutumatu. Ei wõi olla tungimist eluasemesse wõi selle läbiotsimist muidu kui juhtumistel ja nõuete täitmisel, mis on seaduses tähendatud.

§ 11. Eestis on usu ja südametunnistuse wabadus. Keegi ei ole kohustatud korda saatma usutunnistuslikke tegusid, olema usutunnistusliku ühingu liige ega kandma selle kasuks awalikke kohustusi.

Usuliste talituste täitmine on takistamatu, kui see ei käi awaliku korra ja kõlbuse wastu.

Usutunnistus ega ilmawaade ei wõi wabanduseks olla kuriteo kordasaatmisele wõi kodaniku kohuste täitmisest kõrwahoidmisele.

Riigiuseks Eestis ei ole.

§ 12. Teadus, kunst ja nende õpetus on Eestis waba. Õpetus on koolialistele lastele sunduslik ja rahwakoolides maksuta. Wähemusrahwustele kindlustatakse emakeelne õpetus. Õpetusandmine seisab riigi ülewalwe all.

Kõrgemaile õppeasutustele kindlustatakse autonoomia neis piirides, nagu seda ette näeb nende asutuste seadusandlikul teel kinnitatud põhikiri.

§ 13. Eestis on wabadus omi mõtteid awaldada sõnas, trükis, kirjas, pildis wõi kujutuses. Seda wabadust wõib kitsendada ainult kõlbuse ja riigi kaitseks.

Tsensuuri Eestis ei ole.

§ 14. Eestis on kindlustatud sõnumite ja kirjade saladus, mis edasi antakse posti, telegraafi ja telefoni wõi mõnel muul üldtarwitatawal teel. Erandeid teha on õigus kohtuwõimudel seadustes ettenähtud juhtumistel.

§ 15. Eestis on kindlustatud õigus pöörata kaebusega ja palwetega wastawate awalikkude asutuste poole. Pööramiste kaasas ei tohi käia mingi surweabinõu. Wastawad asutused on kohustatud asjale andma seadusliku käigu.

§ 16. Ei ole tarwis mingisugust eel-luba riigiametnikkude kohtulikule wastutusele wõtmiseks.

§ 17. Liikumine ja elukoha muutmine on Eestis waba. Selles wabaduses ei wõi kitsendada ega takistada kedagi muidu, kui kohtuwõimude poolt.

Terwishoidlikkel põhjustel wõiwad seda wabadust kitsendada wõi takistada ka teised wõimud wastawais seadustes ettenähtud juhtumistel ja korras.

§ 18. Kõigil Eesti kodanikkudel on õigus awalikku rahu rikkumata koosolekuid pidada sõjariistadeta.

Ühinguisse ja liitudesse koondumine on Eestis waba.

Streigiwabadus on Eestis kindlustatud.

Neid õigusi wõib seadus piirata ainult awaliku julgeoleku huwides.

§ 19. Eestis on kindlustatud wabadus elukutset walida ja ette wõtteid awada ning kasutada põllutöös, kaubanduses, tööstuses, samuti muil majandusaladel. Selles wabaduses ei wõi kedagi kitsendada wõi takistada muidu, kui seaduste põhjal ja piirides.

§ 20. Iga Eesti kodanik on waba oma rahwuse määramises. Juhtumistel, mil isiklik määramine mitte wõimalik ei ole, sünnib see seaduses ettenähtud korras.

§ 21. Eesti piirides elawate vähemusrahwuste liikmed wõiwad ellu kutsuda oma rahwuskultuurilistes ja hoolekande huwides sellekohaseid autonoomseid asutusi, nii palju kui nad wastu ei käi riigihuwidele.

§ 22. Neis kohtades, kus elanikkude enamus ei ole Eesti, waid kohalikul vähemusrahwusel, wõib kohalikkude omawalitsuse asutuste asjaajamise keeleks olla selle vähemusrahwuse keel, kusjuures igal ühel õigus on tarwitada neis asutustes riigikeelt. Kohalikud omawalitsuse asutused, kus vähemusrahwuse keel tarwitusel, peawad riigikeelt tarwitama läbikäimises riiklikkude asutustega, kui ka nende teiste omawalitsuse asutustega, kus ei ole tarwitusel sama vähemusrahwuse keel.

§ 23. Saksa, Wene ja Rootsi rahwusest kodanikkudel on õigus pöörata riiklikkudesse keskasutustesse kirjalikult oma keeli. Eriseaduses määratakse ligemalt nende rahwuste keelte tarwitamine kohus ja kohalikkudes riiklikkudes asutustes, kui ka omawalitsuse asutustes.

§ 24. Eraomandus on Eestis igale kodanikule kindlustatud. Ilma omaniku nõusolekuta wõib seda wõõrandada ainult üleüldistes huwides seaduste põhjal ja seadustes ettenähtud korras.

§ 25. Majandusliku elu korraldamine Eestis peab wastama õigluse põhimõt-

teile, mille sihiks on inimesewäärilise ülespidamise kindlustamine sellekohaste seaduste läbi, mis käiwad harimiseks maasaamise, eluaseme- ja töösaamise, samuti emakaitse, tööjõukaitse ning nooruse, wanaduse, töowõimetuse wõi õnnetuste puhul tarwiliku toetuse saamise kohta.

§ 26. Kodanikkude õiguste ja wabaduste üleslugemine eelseiswais §§ (6—24) ei kõrvalda mitte teisi õigusi, mis järgnewad selle põhiseaduse mõttest ehk on temaga kokkukõlas.

Kodanikkude wabaduse ja põhiõiguste erakorralised kitsendused astuwad jösse seaduslikus korras kindla tähtjani wäljakuulutatud kaitseseisukorra puhul wastawate seaduste põhjal ja piirides.

III. R a h w a s t.

§ 27. Riigiwõimu kõrgemaks teostajaks Eestis on rahwas ise oma hääleõiguslikkude kodanikkude näol. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kakskümmend aastat wanaks ja on olnud wahet pidamata vähemalt ühe aasta Eesti kodakondsuses.

§ 28. Hääleõiguslikud ei ole kodanikud: 1) kes seaduslikus korras on tunnistatud nõdra- wõi hullumeelseks ja 2) pimedad, kurtummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all.

Hääleõigusest jäetakse ilma mõned liigid kuritegijaid Riigikogu walimisseaduse põhjal.

§ 29. Rahwas teostab riigiwõimu: 1) rahwahääletamise, 2) rahwaalgatamise ja 3) Riigikogu walimise teel.

§ 30. Iga Riigikogu poolt wastuwõetud seadus jääb wälja kuulutamata kahe kuu kestes tema wastuwõtmise päewast arwates, kui seda nõuab kolmas osa Riigikogu seaduslikust koosseisust. Kui selle aja jooksul kakskümmendwiis tuhat hääleõiguslikku kodanikku nõuab, et nimetatud seadus esitataks rahwale wastuwõtmiseks wõi tagasilükkamiseks, siis oleneb pärastine wäljakuulutus rahwahääletuse tagajärjedest.

§ 31. Rahwaalgatamise korras on kahelkümnelwiiel tuhandel hääleõiguslikul kodanikul õigus nõuda, et seadus antaks, muudetaks wõi tunnistataks makswuse tuks. Sellekohane nõudmine antakse wäljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule. Riigikogu wõib elnõu seadusena wälja anda wõi tagasi lükata. Wiimasel

juhtumisel pannakse eelnõu rahwale ette wastuwõtmiseks wõi tagasilükkamiseks rahwahääletamise korras. Tunnistab rahwahääletusest osawõtjate enamus eelnõu wastuwõetuks, omandab ta seadusliku jõu.

§ 32. Kui rahwas lükkab tagasi Riigikogu poolt wastuwõetud seaduse wõi wõtab vastu Riigikogu poolt tagasilükatud seaduse, kuulutatakse wälja uued Riigikogu walimised, mis wõetakse ette hiljemalt seitsekümmendwiis päewa pärast rahwahääletamist.

§ 33. Rahwahääletused sünniwad Riigikogu juhatuse ülewalwel. Rahwahääletamise alused ja kord määratakse eriseaduses.

§ 34. Rahwahääletamisele ei kuulu ega wõi rahwaalgatamise teel otsustamisele tulla eelarwe ja laenude tegemine, maksuseadused, sõjakuulutamine ja rahu-tegemine, kaitseseisukorra wäljakuulutamine ja lõpetamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni wäljakuulutamine, samuti ka lepingud wõõraste riikidega.

IV. Riigikogu.

§ 35. Rahwaesitajana teostab riigi seadusandlikku wõimu Riigikogu.

§ 36. Riigikogus on sada liiget, kes walitakse üleüldisel, ühetaolisel, otsekoheisel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel.

Riigikogul on õigus oma liigete arwu suurendada, sellekohane seadus hakkab maksma järgmistel Riigikogu walimistel.

Riigikogu walimisseadus antakse wälja eriseadusena.

§ 37. Õigus Riigikogu liigete walimisest osa wõtta wõi ennast Riigikogu liikmeks walida lasta on igal Eesti kodanikul, kes on hääleõiguslik.

§ 38. Riigikogu liikmed, wälja arwatud Wabariigi Walitsuse liigete abid, ei wõi olla Wabariigi Walitsuse ja tema asutuste poolt nimetatud ametites.

Juhataja **A. Rei**: Rahwasaadik Strandman'i poolt on ette pandud selle paragrahwi teises reas sõna „ja“ asemele „ega“ panna.

Aruandja **W. Ernits**: Ühinen selle ettepanekuga.

Juhataja **A. Rei**: Aruandja on selle parandusega ühinenud, nii et see ilma hääletamiseta wastuwõetuks loetakse.

Aruandja **W. Ernits** (loeb):

§ 39. Iga kolme aasta järele wõetakse ette uued Riigikogu walimised. Riigikogu liigete wolituste algus arwatakse Riigikogu walimiste tagajärgede wäljakuulutamise päewast.

§ 40. Juhtumisel, kui Riigikogu liige kaotab oma walimisõiguse, on wangistatud Riigikogu loal, lahkub surma läbi wõi wolitusi maha pannes, astub tema asemele walimisseaduse korras uus liige eelmises paragrahwis ettenähtud tähtajani.

§ 41. Riigikogu astub kokku korraliseks istumisjärguks igal aastal oktoobri esimesel esmaspäewal.

§ 42. Riigikogu juhatust wõib Riigikogu kokku kutsuda ka erakorralisteks istungiteks, kui asjaolud seda nõuawad. Ta peab seda tgema, kui seda nõuab Wabariigi Walitsus wõi $\frac{1}{4}$ Riigikogu seaduslikust koosseisust.

K. Ast (sd.) kohalt: Kas selles paragrahwis peab tõepoolest olema „istungiteks“?

Aruandja **W. Ernits**: See peab tõepoolest nii olema, sest selles sõnas on suffiks ng ja u tuleb tema järele.

(Loeb): „§ 43. Riigikogu walib oma esimesel peale walimist istungil esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab kunni esimehe walimiseni eelmise Riigikogu esimees.“

§ 44. Riigikogu annab wälja oma kodukorra, mis awaldatakse seadusena.

§ 45. Riigikogu liikmed ei ole seotud mandaatide läbi.

§ 46. Riigikogu on otsuswõimuline, kui on koos vähemalt pooled liikmed tema seaduslikust koosseisust.

§ 47. Riigikogu koosolekud on awalikud. Ainult erakorralistel juhtumistel, kui sellega on nõus $\frac{2}{3}$ koosolijaist liigetest, wõib kuulutada Riigikogu koosoleku kinniseks.

§ 48. Riigikogu liige ei kanna mingisugust wastutust poliitiliste awalduste eest, mis ta on teinud Riigikogus ja tema komisjonides, peale kodukorras ettenähtu.“

Selles paragrahwis peab paranduse tegema, nii et paragrahwi wiimased sõnad „peale kodukorras ettenähtu“ tuleksid esimesse ritta sõna „wastutust“ järele, nii et § 48. järgmiselt kõlaks:

„Riigikogu liige ei kannu mingisugust wastutust, peale kodukorras ettenähtu, poliitiliste awalduste eest, mis ta on teinud Riigikogus ja tema komisjonides.“

M. Martna (sd.) kohalt: Kas sõna „ettenähtu“ õige on?

Aruandja W. Ernits: See seisab täiesti grammatika põhjal.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Aruandja poolt tehtud parandus on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja W. Ernits (loeb):

§ 49. Ilma Riigikogu nõusolekuta ei wõi tema liiget wangistada, wälja arwatud juhtumised, mil ta on tabatud kuriteolt. Niisugusel juhtumisel antakse wangistusest teada ühes selle põhjustega mitte hiljem kui 48 tunni kestes Riigikogu juhatusel, kes paneb selle ette Riigikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.

Riigikogul on õigus oma liigetele määratud wangistust wõi teist kitsendust edasi lükata kunni Riigikogu istungjärgu waheajani wõi wolituste lõpuni.

§ 50. Riigikogu liikmed wabastatakse nende wolituste kestusel riigikaitse-teenistusest.

§ 51. Riigikogu liikmed saawad sõiduraha ja tasu, mille suurus kindlaks määratakse seaduses ja mida Riigikogu wõib muuta ainult järgnewate koosseisude kohta.

M. Martna, (sd.) kohalt: Teen ettepaneku selle paragrahwi teises reas sõna „kindlaks“ asetada sõna „määratakse“ järele ja wiimases reas sõna „järgnewate“ järele wõtta sisse sõna „Riigikogu“, nii et see paragrahw järgmiselt kõlaks:

„Riigikogu liikmed saawad sõiduraha ja tasu, mille suurus seaduses määratakse kindlaks ja mida Riigikogu wõib muuta ainult järgnewate Riigikogu koosseisude kohta.“

Aruandja W. Ernits: Ühinen selle parandusega.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Parandused on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja W. Ernits (loeb):

§ 52. Riigikogu annab wälja seadusi, määrab riigi sissetulekute ja wäljamine-

kute eelarwe, otsustab laenude tegemise ja muid asju põhiseaduse alusel.

§ 53. Riigikogu poolt wastu wõetud seadused kuulutab wälja Riigikogu juhatus.

§ 54. Kui seaduses eneses muud korda ja tähtaega ei ole ette nähtud, hakkab ta maksma kümnendal päewal peale awaldamist „Riigi Teatajas“.

§ 55. Riigikogu teostab riigi asutuste ja ette wõtete majandusliku tegewuse ja riigi eelarwe täitmise kontrolli tema poolt ametisse seatawate wastawate asutuste kaudu.

§ 56. Igal Riigikogu liikmel on õigus Riigikogu koosolekul küsimustega walitsuse poole pöörata. Ühel neljandikul Riigikogu seaduslikust koosseisust on õigus walitsuselt aru pärida, mille peale tuleb seletus anda.

V. Walitsusest.

§ 57. Walitsemise wõimu teostab Eestis Wabariigi Walitsus.

§ 58. Walitsus seisab koos Riigiwanemast ja ministritest. Wiimaste arw, tööjaotus nende wahel, kui ka lähem asjaajamise kord määratakse kindlaks eriseaduses.

§ 59. Wabariigi Walitsuse kutsub ametisse ja wabastab sellest Riigikogu. Üksiku ministri lahkumise puhul täidab tema kohuseid uue ametisse astumiseni üks Wabariigi Walitsuse liigetest walitsuse määramisel.

§ 60. Wabariigi Walitsus juhib riigi sise- ja wälispoliitikat, hoolitseb riigi wälise puutumatus, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest. Tema:

1) seab kokku riigi sissetulekute ja wäljaminekute eelarwe ja esitab selle Riigikogule kinnitamiseks;

2) nimetab ametisse ja wabastab sellest kaitsewäelisi ja kodanlisi ametnikke, kuiwõrd see ülesanne ei ole usaldatud seaduste järele teiste ametasutuste kätte;

3) teeb Eesti wabariigi nimel lepinguid wõõraste riikidega ja esitab need Riigikogule kinnitamiseks;

4) kuulutab sõja ja teeb rahu Riigikogu wastawa otsuse põhjal;

5) kuulutab wälja kaitse seisukorra nii üksikuis riigiosades, kui ka kogu riigis ja esitab selle Riigikogule kinnitamiseks;

6) esitab seaduseelnõusid Riigikogule;

7) annab välja seadustega kokkukõlas määrusi ja korraldusi ja

8) otsustab armuandmise palwed.

§ 61. Riigiwanem esitab Eesti wabariiki, juhib ja ühtlustab Wabariigi Walitsuse tegewust, juhatab walitsuse istungeid ja wõib aru pärida üksikuilt ministritelt nende tegewuse kohta.

§ 62. Riigiwanemale määrab Wabariigi Walitsus oma liigete hulgast aseäitja.

§ 63. Walitsuse istungid on kinnised. Ainult iseäralikkudel pidulikkel juhtumistel wõib neid lahtisteks kuulutada.

§ 64. Wabariigi Walitsusel peab olema Riigikogu usaldus. Walitsus wõi tema üksikud liikmed lahkuwad ametist, kui Riigikogu neile awaldab otsekohest umbusaldust.

§ 65. Wabariigi Walitsuse juures on riigikantselei, mis seisab Riigiwanema walwe all. Riigikantseleid juhatab riigisekretäär, kelle nimetab ametisse Wabariigi Walitsus.

§ 66. Kõik walitsemise aktid, mis antakse walitsuse poolt, peawad kandma Riigiwanema, wastawa ministri ja riigisekretääri allkirja.

§ 67. Riigiwanema ja ministrite kohtulikule wastutusele wõtmine ametalaste süütegude eest wõib sündida üksnes Riigikogu sellekohase otsuse põhjal. Asja arutamine allub Riigikohtule.

VI. Kohtust.

§ 68. Õiguse mõistmist Eestis teostawad omas tegewuses rippumatud kohtud.

§ 69. Ülemat kohtuwõimu Eestis teostab Riigikogu poolt walitud riigikohtunikudest koosseisew Riigikohus.

§ 70. Kohtunikke, kui nad seaduse järelle ei ole walitawad, nimetab ametisse Riigikohus.

§ 71. Kohtunikke wõib tagandada ametist ainult kohtu teel.

Kohtunikke wõib wastu nende tahtmist paigutada ühest kohast teise ainult seaduse täitmisest tingitud juhtumistel.

§ 72. Kohtunikud ei wõi pidada peale seadustes ettenähtud juhtumiste kõrwalist palgalist ametit.

§ 73. Sellekohaste seaduste alusel ja korras alluwad üksikud liigid kriminaal-asju wandekohtule. Wandekohtunikke ei seo eelmise paragrahwi nõuded.

§ 74. Erakorralised kohtud on lubatud sellekohase seaduse piirides ainult sõja ajal, kaitseseisukorras wõi sõjalae-wadel.

M. Martna (sd.) kohalt: Teen ettepaneku selles paragrahwis sõna „wõi“ asemele wõtta „ja“.

Aruandja **W. Ernits**: Ühinen.

Juhataja **A. Rei**: Et aruandja parandusega ühinenud, ja selle wastu ei waielda, loen paranduse wastuwõetuks.

Aruandja **W. Ernits** (loeb):

VII. Omawalitsusest.

§ 75. Omawalitsuste kaudu teostab walitsemist kohal riigiwõim, kuiwõrd seaduses selleks ei ole loodud eriasutusi.

§ 76. Omawalitsusüksuste esituskogud walitakse üleüldisel, ühetaolisel, otsekoheisel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel.

§ 77. Omawalitsusüksustel on õigus oma ülesannete täitmiseks maksusid wõtta ja koormatusi peale panna seaduses kindlaksmääratud piirides ja korras.

VIII. Riigikaitsest.

§ 78. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa wõtma wabariigi kaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.

§ 79. Wabariigi kaitseks moodustatakse kaitsewäed, mille korraldus määratakse kindlaks eriseaduses.

§ 80. Mobilisatsiooni wäljakuulutamise kui ka sõja alguse korral läheb wabariigi kaitsewägede juhatamine Wabariigi Walitsuselt tema poolt määratud iseäraliku kaitsewägede ülemjuhataja kätte, kelle wõimupiirid on kindlaks määratud eriseaduses.

§ 81. Wabariigi Walitsusel on õigus wälja anda eriseaduses ettenähtud alustel ja korras kaitsewägedesse puutuwait seadusi ja määrusi.

§ 82. Wabariigi kaitsejõudude mobilisatsiooni wäljakuulutamise otsustab Riigikogu.

Wabariigi Walitsusel on õigus ilma Riigikogu otsust ootamata mobilisatsiooni wälja kuulutada, kui wõõras riik on kuulutanud wabariigile sõja, alanud sõjalise tegewuse wõi wälja kuulutanud wabariigi wastu mobilisatsiooni.

IX. Riigi maksudest ja eelarwest.

§ 83. Ühtegi awalikku maksu wõi koormatust ei wõi kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

§ 84. Ei tohi kellelegi riigi kulul paiukit, waewatäsu wõi muud tasu määrata muidu kui sellekohase seaduse põhjal.

§ 85. Iga aasta jaoks seatakse riigi sissetulekute ja väljaminekute üldeelarwe kokku. Seadusandlikul teel wõib selle maksuwust jaoliselt pikendada kunni uue eelarwe wastuwõtmiseni.

M. Martna (sd.): Panen ette selles paragrahwis sõna „üldeelarwe“ asemel tarwitada „üleüldine eelarwe“.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) See parandus on nähtawa enamusega wastu wõetud.

X. Põhiseaduse jõust ja muutmisest.

§ 86. Põhiseadus on wankumatuks juhteks Riigikogu ning kohtu ja walituse asutuste tegewuses.

§ 87. Põhiseaduse muutmise algatamise õigus on rahwal rahwaalgatuse korras, kui ka Riigikogul harilikus korras.

§ 88. Rahwas otsustab põhiseaduse muutmise rahwahääletusel, olgu see algatatud kas rahwaalgatuse korras wõi Riigikogu poolt.

§ 89. Põhiseaduse muutmise eelnõu peab rahwale teada antama vähemalt kolm kuud enne rahwahääletuse päewa.

O. Strandman (töer.): Kahjuks ei tunne ma seadusandlikku tehnikat, aga ma paneksin ette üksikute järkude nr. juurde sõna „peatükk“ lisada, nii et oleks I peatükk, II peatükk jne.

K. Wirma (sd.): Meie oleme nüüd küll põhiseaduse läbi lugenud ja ka üksikuid parandusi ette wõtnud, aga ma tahaksin weel tähelpanu selle peale juhtida, et tuleksid weel mõned parandused ette wõtta, et redaktsioon ühtlane saaks. näiteks: § 49 räägitakse „istungjärgust“ aga § 41. — „istungjärgust“. Minu arwates wõib selle läbi arusaamatusi ette tulla ja sellepärast oleks soowitaw, et § 41-ses saaks sõna „istungjärguks“ asemel lugeda „istungjärguks“, nagu § 49-as.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Peale selle on rhs. Strandman'i poolt ettepanek tehtud sõna „peatükk“ ette panna igale osale, mis on Rooma numbritega ära tähendatud. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja W. Ernits: § 88-as tuleks esimeses reas lugeda: „Rahwas otsustab rahwahääletusel põhiseaduse muutmise.“

O. Strandman (töer.): Mulle paistab, et see wana redaktsioon küllalt selgelt mõtte ära ütleb, sest sõna „rahwahääletusel“ on rõhuga ja ei oleks mingisugust mõtet seda muuta.

J. Reintam (rhw.): Ma waidlen rhs. Strandman'i ettepaneku wastu, sest siin ütleb see redaktsioon, nagu käiks järgmise lause mõte rahwahääletamise kohta, kuna siin põhiseaduse muutmisest räägitakse, mis rahwaalgatamisel algab.

Juhataja A. Rei: Panen rhs. Strandman'i ettepaneku, wana redaktsioon jätta, hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega tagasi lükatud. Panen hääletamisele aruandja ettepaneku. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Panen Eesti wabariigi põhiseaduse, nagu ta Asutawa Kogu koosolekul wastu wõeti, kinnitamisele. (Hääletatakse.) Seega on redaktsiooni ettepanekus Eesti wabariigi põhiseadus nähtawa enamusega lõpuliikult wastu wõetud.

Asutawa Kogu juhatusel on sisse tulnud järgmine ettepanek, mida sekretäri ette kanda palun.

3. K. Wirma ettepanek Riigikogu walimiste toimepanemise ja nende tähtaja kindlaksmääramise kohta.

Sekretäär H. Martna (loeb): Asutawa Kogu juhatusel. Panen ette Asutawale Kogule wastuwõtmiseks ette kanda järgmine otsus: Asutaw Kogu otsustab: määrata Riigikogu walimisi 20., 21. ja 22. no-

wembrikuu päewade peale aastal 1920. Asutawa Kogu liikmed. (allkirjad) K. Wirma, K. Ast.

K. Wirma (sd.): Mitmelt poolt on arwamisi esile toodud, et peaks saama Riigikogu walimiste tähtaeg wõimalikult ruttu ära määratud, et see tähtaeg wõimalikult lähemal peaks olema. Ka sotsiaaldemokraatide rühm arutas seda küsimust ja tuli samale otsusele; iseäranis katsus ta seda tähtaega wõimalikult lähedale määrata. Rühmal oli päris selge, et peale nende — õigust öelda „kisklemiste“ — öeldi, et isegi karwatutid olla lennanud — wäga tarwilik on seda tähtpäewa ligemale määrata. Kui meie aga waatame seda ettepanekut, et 20. nowember esimeseks walimise päewaks jääb, siis peab tähendama — ja mina tahan selle peale tähelpanu juhtida, — et see liiga ligidale tuleks. Ettenähtud tähtajad määravad kindlaks need wahed, kui palju seal aega peab olema ja mõnelt poolt juhitakse tähelpanu selle peale, et wahest ei jõuta selle tähtajaga walmis. Meie põhiseaduse maksmapanemise seaduse § 8. on öeldud, et Riigikogu walimise seaduse § 17. ettenähtud hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirjade kokkuseadmine algab 30 päewa pärast käesolewa seaduse awaldamist „Riigi Teatajas“, ja lõpetatakse 20 päewa jooksul. Tähendab, peab kõigepealt olema põhiseadus „Riigi Teatajas“ awaldatud, 30 päewa läheb selleks aega tarwis, et nimekirju kokku seadma hakata ja 20 päewa jooksul peawad need kokku seatud olema. See oleks 50 päewa, peale selle weel trükkimise aeg, kindlaid päewi vähemalt 50. Kui nüüd walimise seaduse § 35 kõneleb sellest, et kandidaatide nimekirjad peawad 45 päewa enne walimiste esimest päewa sisse antud saama, tähendab, minu arwates, ei saa nimekirju enne sisse anda, kui walijate nimekirjad on juba kokku seatud. Mina arwan, et see lihtsalt tehniliselt takistusi teeb, kui tahetakse enne nimekirjade kokkuseadmise lõppu kandidaatide nimekirju sisse anda, sest seaduses on ette nähtud mitmesugused nõudmised, millele kandidaatide nimekirjad peawad wastama, näiteks. nimekirja sisse wõetud wõiwad ainult hääleõiguslikud kodanikud saada. Nimekirjade wäljapaneku järele kulub nende kontroleerimiseks mõni päew ära. Tähendab 45 päewa tuleb sealt otsast

juurde. Nüüd on, minu arwates, tarwis kandidaatide nimekirjade kokkuseadmiseks ka aega. Kui meie nüüd loeme 45 päewa enne olnud 50 päewale juurde, saame 95 päewa ja kui meie need 95 päewa 20. nowembrist ära wõtame, jääb 15 päewa järele. Kui 5 päewa jooksul ehk jõuab „Riigi Teatajas“ seaduse ära trükkida, siis jääks weel 10 päewa nimekirjade kontroleerimiseks ja kandidaatide nimekirjade sisseandmiseks.

Nagu öeldud, on see kahtlane, kas jõutakse 5 päewa jooksul kõiki neid seadusi ära trükkida. Wõib olla mitte, ja seda tuleb wäga tõsiselt tähele panna. Wõib olla, et tehnilistel põhjustel see wäga raske saab olema. Igatahes peaks Asutawa Kogu juhatus iseäralikke korraldusi tegema, kui seda 5 päewa jooksul tahetakse täide saata. Nõnda ei saa lühemat tähtaega tehnilistel ja seaduslikudel põhjustel kuidagi määrata. Asutawa Kogu juhatuse poolt on tarwis iseäralikku korraldust, et põhiseadus õigel ajal ära trükitud saaks. Nõndawiisi, et kui arwatakse, et selle 5 päewa jooksul põhiseadus ära trükitud saaks, siis wõiks esimeseks walimise päewaks 20. nowember olla.

Ma arwan, et neist tehnilistest raskustest üle peaks saama ja sellepärast toetan seda ettepanekut.

M. Martna (sd.): Mina leian, et need päewad siin nõnda peenelt üles on arwatud, et waba aega sugugi üle ei jää mõnesuguse ettenägemata takistuse jaoks. Niisuguseid ettenägemata takistusi wõib aga ette tulla, sellepärast teen ettepaneku walimiste tähtaega 7 päewa pikendada, see on esimeseks walimise päewaks 27. nowember määrata.

J. Reintam (rhw.): Mina waidlen rhs. Martna ettepaneku wastu. On loota, et eeltöödega 20. nowembriks walmis jõutakse, pealegi on 20. nowember meil kahesugune mälestuspäew, omal ajal maapäewa poolt tunnistatud kõrgemaks wõimuks ja teiselt poolt on see kurb tähtpäew.

Juhataja **A. Rei**: Rohkem sõna-soowijaid selle päewakorra-punkti kohta ei ole. (K. Wirma, sd.: Wõtano ma ettepaneku tagasi.) Et rhs. Wirma oma ettepaneku tagasi on wõtnud, siis jääb hääletamisele ainult rhs. Martna ettepanek, walimise päewadeks

määrata 27., 28. ja 29. november. Panen selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega vastu võetud.

Järgmine päewakorra-punkt on Wabariigi Walitsuse deklaratsioon. Et aga Wabariigi Walitsus kohal ei ole, oleks ehk soovitaw wiimase päewakorra-punkti juurde minna.

4. Riigikontrolli H. Kuusner (rlw.): walimise küsimuse päewakorrast väljajätmine.

Ma teen ettepaneku $\frac{1}{4}$ tundi waheaega määrata, et rühmadel võimalik oleks riigikontrolööri kandidaadi waliku kohta seisukohta võtta, sest arwatawasti on täna wiimane Asutawa Kogu koosolek enne pikemat puhkeaega, mis pärast wiimane päewakorra-punkt ära otsustatud peab saama.

Juhataja **A. Rei**: Rhs. Kuusner on ettepaneku teinud waheaega määrata. Panen selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega vastu võetud. Kuulutan $\frac{1}{4}$ -tunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 2.30 min.

Koosolek algab pärast waheaega kell 2.55 min.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal sekretäär **H. Martna**.

Juhataja **A. Rei**: Et rühmade poolt kandidaate riigikontrolööri kohale üles seatud ei ole, langeb see küsimus päewakorrast ära. Järgmine päewakorra-punkt on Wabariigi Walitsuse deklaratsioon.

5. Wabariigi Walitsuse deklaratsioon. Peaminister J. Tõnisson:

Wabariigi Walitsus kuu aega tagasi oma wolitused maha pani, tähtsal mõõdul muutunud.

Kuiwad ilmad kange kuumaga wiljakaswu päewil on hea lõikuse lootuseid tõsiselt vähendanud. Võib olla, et praegused wihmahood vähemalt tera tugewamaks paisutawad, kuid iseäranis odrasaak jääb meil tänawu nähtawasti koguni wäheseks. See aga halwendab tähtsal mõõdul meie toitlusolusid. Sest wiimastel aastatel on meil pidanud oder tuntawaks leiwajätakuks olema.

Arwatawasti parandawad nüüdsed wihmad meie lootusi linasaagi poolest, vähemalt head kiudu kaswatades, kuigi lina pikkus ja seega saagirohkus mitte neid ootusi ei täida, mis meil weel kuu-päewad tagasi olid.

Pikaldase walitsuskriisi päewil on Eesti rahakurs kohutawalt langenud, elukallidus aga toiduainete, iseäranis wõihindade poolest suurte hüpetega tõusnud.

Rahwuswahelinegi seisukord on just Balti riikide suhtes sootu teise ilme omandanud, kui weel mõned nädalad tagasi. Poola wabariik, kes tegelikult Balti riikide peres suurt wõimu esitas, on oma wõitluses nõukogude Wene-maaga sunnitud olnud waherahu ettepanekut tegema.

Leedumaal on olukord mõne nädala jooksul mitmeti teiseks läinud. Londonis astub juba lähemal ajal rahukonwerents kokku, kus otsuseid wõidak teha, mis oleksid kauge ulatusega Balti riikide tulewiku kohta.

Kõik need muutused üldispoliitilises olukorras, kui ka meie riigi sisemises majanduslikus elus on õhkkonna loonud, kus iseäranis sihilikud kihutusjutud laialistes rahwaliikides liialdatud wastuwõtlikkust leiawad. Seda enam, et kestwa walitsuskriisi tagajärjel walitsusewõimu teguhoogsus loomulikult on vähendatud olnud ja inimeste meeltes kindlusetuse tunne on maad wõtnud.

Kahtlemata raskendab seesugune olukord väga suurel mõõdul uue Wabariigi Walitsuse tööd. Iseäranis toitluse alal ja elukalliduse wastu wõitlemisel kerkiwad senniste raskuste tagant üles weel uued takistused, mis tulewad ära wõita.

Teiselt poolt ei tule silmi kinni pigistada tööelu ees, et wahekord meie poliitiliste rühmade wahel, nähtawasti tulevaste Riigikogu walimiste lähenemise tõttu, on enam kui närwilikuks läinud; sennise wõrdlemisi lepliku koostöötamise asemel on üksikute rühmade wahel teraw wastolu esile kerkinud. On wõimatu olnud Wabariigi Walitsusesse ühiseks tööks koondada mitne rühma osalisi.

Ometi ei ole meie mitte kohkunud Asutawa Kogu kutsel otsekohe tööle asumast.

Eesti rahwa ja riigi eluhuwid ei luba mitte üht päewa kaksipidi mõelda wõiwitwada. Tarwis on tööd teha, et meie

rahwas oma noore riigi kaitsel õnnelikult kõigist ajaraskustest üle jõuaks, ja Eesti iseseiswuse täht, hoolimata kõigist sennistest pilwitustest, rahwuswahelise ilma tarwis täies selguses kindlasti särama jääks.

Esimeseks ülesandeks loeb Wabariigi Walitsus praeguses koosseisus enesele wabariiki kindlas korras esimese Eesti Riigikoguni wiia, et siis uus walitsus kujundataks, kes wõiks tulewase rahwasesituse enamuse peale toetades rahwuslikku eeskawa kaugema aja peale teostama hakata.

Loomulikult ei suuda walitsus nii lühikese aja jooksul suuri uuendusi wabariigi elus läbi wiia. Kuid ometi ei ole Wabariigi Walitsusel mitte wõimalik praeguse riigiehitamise ajajärgu oludes ainult jookswate asjade ajamisega leppides päewast päewa elada. Tahetakse seda teha, siis jõuaks noor Eesti wabariik warsti suure kitsikuse kuristikuni välja.

Tarwis on kõiki küsimusi, mis muutlikud rahwuswahelised olukorrad ja siseriiklikud harukordsed olud esile toowad, tõsise riikluse seisukohalt lahendada, et mitte üksi silmapilgu nõuded ei oleks rahuldatud, waid ka riiklik arenemine tulewikus õiges joones kindlustatud.

Iga otsuse tegemisel tuleb Wabariigi Walitsusel meeles pidada, et jookswa elu nõudeid täites sellega ühtlasi ehitatakse Eesti riikluse hoone kallal.

Selles teadmises seab Wabariigi Walitsus enesele üles lähema tegewuskawa, millest järgmised põhijooned olgu ära tähendatud:

Üldise riikliku korralduse alal,

wiiakse tegelikult läbi mitmesugused kawatsused riikliku korralduse täiendamise, walitsuse aparadi lihtsustamise, riigi- ja omawalitsuse ametnikkude arwu wõimalikult vähendamise suhtes, nagu seda juba eelmine Wabariigi Walitsus tarwilikuks tunnistanud, et riigi väljaminekuid vähendada ja ülearust jõukulu kõrvaldada.

Kõige rahuliku arenemise eeldusena wiiakse läbi kindla riigiwõimusteostamine.

Wälispoliitika alal

Eesti riikliku rippumatuse ja iseseiswuse lõpulik tunnustamine teiste riikide poolt,

Eesti rahwa wastuwõtmine rahwaste peresse selle üheõigusliku liikmena jääb ka edaspidiseks Wabariigi Walitsuse wälispoliitika tähtsamaks ülesandeks.

Wahekordi naaberriikidega, mis igalt noorelt riigilt suurt selgitamistööd nõuawad, saab Wabariigi Walitsus püüdma sarnaselt arendada, et Eesti jääks Balti riikidega lähemasse huwide ja sõpruse ühendusesse. Wabariigi Walitsus saab ära kasutama igat algatust, mis wõimaldab meie kindlamat koostöötamist nendega, kuna oma korda wahekorrad Wenemaaga rahulepingu põhjal ja selle juhtnõõride alusel lahendatakse.

Kogu oma rahwuswahelises läbikäimises püüab Wabariigi Walitsus meile sõbralikkude liit- ja ühendusriikidega, samuti ka teiste riikide ja rahwastega rahuliku läbikäimist elustada ja nende toetust ning kaasabi wõita meie iseseiswuse kindlustamise ja rahuaja olukorra loomise suhtes.

Riigikaitse korraldamise alal

teeb enesele Wabariigi Walitsus ülesandeks:

1) Sõjawäes kindla sisemise korra makspanemise;

2) sõjawäe demobilisatsiooni lõpulewiimise niisugusel määdul, missugusel määdul seda poliitilised ja sõjalised olud Euroopas ja piiriwalwe olud lubawad;

3) sõjawäeosade, -asutuste ja -haigemajade likwideerimise wõi kokkutõmbamise niisugusel määdul ja kujul, mis — ühelt poolt — ülalpidamiseks miinimum kulu nõuab ja teiselt poolt — mobilisatsiooni puhul — sõja ajal tarwilikkude wäeosade, asutuste ja haigemajade loomist wõimalikult enam kergendab;

4) demobiliseeritud meeste korraldamise. nii et nende kutsumine sõjawäkke mobilisatsiooni puhul kiirelt ja kindlas korras sünniks;

5) sõjawäe warustuse korraldamise, nii et mobilisatsiooni puhul tema tarwilikus korras, tarwilikul arwul ja tarwilikuks kohtades oleks;

6) sõjawäeosades, -asutustes ja -haigemajades niisuguse tööplaani ja töökawa elluwiiamise, mis meestest sõjamehed teeb;

7) ohwitseride wäärtuse tõstmise, kes rahuajaks teenima jäänud;

8) ohwitseride ja alamohwitseride koolide korraldamise kunni nende koolide oma ülesande kõrgusele jõudmiseni;

9) elukutseliste alamohwitseride korporatsiooni loomise.

Sisemise korra alal

on walitsusel ülesandeks:

1) Riigi sisemise korra ja rahu kindlustamine ning kodanikkude julgeoleku maksmapanemine, et riik ja rahwas wõiksid korra ja rahu alusel majanduslikult ja kultuuriliselt edasi jõuda;

2) sisemise korra ja rahu maksmapanemine seaduslikkude abinõudega õigusriiklikus sihis, niipalju kui praegused erakorralised makswa sõjaseaduse tingimised selles sihis erandid ei nõua;

3) riiklikult kohustundeliku, seltskondlikult wastutustundeliku, ühtlasi ka kõigiti distsiplineeritud ja kultuuriliku riigi politsei aparaadi korraldamine wõimalikult wäheste koosseisu ja eelarwe juures;

4) riigi- ja omawalitsuse asutustega wahekorra lahendamine nii, et wiimased oleksid oma erilises ülesannetes seaduslikkuis piirides iseseiswad, üldisriiklikude ülesannete täitmises aga riigi keskwalitsuse poolt kindlasti kontroleeritawad;

5) hangeldamise, spekuleerimise ja salawiinapõletamise ja müügi wastu wõitlemine kindlate õigusriiklikult põhjendatud abinõudega;

6) awatud wiinamüügi tagajärgede wastu wõitlemine karmide karistuslikkude, kui ka õpetuslikkude abinõudega, ühtlasi ka alkoholi kihwtitamise wastu wõitlemine õpetuslikkude abinõudega riigi- ja seltskonnaasutuste ühemeelsel koostöötamisel;

7) Riigikogu walimiste eeltööde tegemine korra loomiseks, et walimised kõigiti seaduslikult saaksid ära peetud;

8) Wenemaa Eesti asunikude kodakondsusesse wastuwõtmine kiires korras, kuid kindla walwe all, et Eesti riigi wastased selle kaudu wabariigi piiridesse ei pääseks;

9) korterikitsikuse lahendamine kõigi wõimalikkude abinõudega ja makswa üüriseaduse muutmine oludekohaselt.

Kohtuministeeriumi töö- kawa.

1. Eesti wabariigis maksawad ikka weel weneaegsed tsiwiil- ja kriminaal-

seadused, mis õige puudulikud ja rahwale mitte kättesaadawad, sest et nad on awaldatud wõõras, rahwale tundmata keeles.

Kohtuministeerium on juba eeltöid teinud selleks, et walmistada uut kriminaalseaduse eelnõu, mille aluseks on wõetud Wene kriminaalseadus 1903. a. Kohtuministeerium loodab lähemal ajal neid eeltöid lõpule wiia ja ühtlasi ka wälja töötada selle uue kriminaalseaduse maksmapanemise seaduse eelnõu.

Tsiwiilõiguse alal kawatseb kohtuministeerium esineda uue perekonna- ja pärandusseaduse eelnõudega, kuna asiõigus ja nõudeõigus on mõeldud maksmapanna sel kujul, nagu neid õigusi eneses sisaldab Eesti eraõigus.

2. Asutawa Kogu poolt on wastu wõetud uus perekonnaseisu seadus. See seadus tuleb kiires korras ellu wiia ja selleks tarwilik maksmapanemise seaduse eelnõu wälja töötada. Ühes sellega tuleb abielu lahutusprotsesside kord muuta ja need protsessid harilikkude kohtute alla anda. Sellekohase seaduse eelnõu wäljatöötamisele asub kohtuministeerium juba lähemal ajal.

3. Erakordsete aegade tõttu on meil makswad paljudes asjades administratiivsed karistused. Tuleb tõsiselt selle peale mõelda, et need karistused juba kõige lähemal ajal kaotatud ja kõik asjad seaduste ja sunduslikkude määruste rikumise pärast kohtute kätte antud saaksid. Sellekohaste eelnõudega tahab kohtuministeerium walitsuse ees juba lähemal ajal esineda.

4. Kohtute organiseerimise alal jätkab ministeerium oma sennist tööd.

5. Wangimajad olid meil wäga puudulikud. Töökojad puudusid meil enamasti kõigis wangimajades. Kohtuministeerium tegi omale ülesandeks wangimajasid paremini sisse seadida, iseäranis hooit kanda selle eest, et kõikide wangiasutuste juures töökojad organiseeritud saaksid ning ühtlasi ka, et wangid wäljaspool wangimajasid suuremal wiisil tööle pandaks.

Wangistatute kohta maksawad meil ikka weel weneaegsed seadused, mis mitmeti wäga puudulikud. Uue ministeeriumi ülesandeks on kõike eelpool tähendatud tööd jätkata ja wälja töötada wangistusseaduse eelnõu.

6. Praegusel erakorralisel ajal on kuritegewus iseäranis suur. Et kuritegewuse wastu wõidelda, loodi kohtuminiisteeriumi wõimkonnas kriminaalpolitsei. Kohtuminiisteerium on püüdnud kõik teha, nii palju kui see praegustes tingimustes wõimalik, et seda politseid ruttu organiseerida ja wõitluswõimsaks teha. Seda tööd jätkata ja ilmsikstulnud puudusi kõrwaldada, oleks uue ministeeriumi ülesanne.

Haridusministeeriumi tööalal

on Wabariigi Walitsusel ülesandeks üldiselt haridusministeeriumi sennise töö orgaaniline jätkamine.

Eriti: 1) Algkooli-seaduse elluwii mist takistawate asjaolude kõrwaldamine, nagu õpetajate puudus, ruumide puudus jne.;

2) algkooli-seaduse kawakindel teostamine;

3) riigi- ja omawalitsuse asutuste käes tarwitada olewate koolimajade tagasinõudmine;

4) koolimajadeks sündsate mõisahoonete koolidele nõutamine;

5) hoolitsemine, et kooliõpetajad muude riigiteenijatega ühistel alustel palka ning warustust saaksid;

6) õppejõudude ettevalmistuse korraldamine;

7) keskkooliseaduse wäljatöötamine;

8) kutsekoolide edendamise.

Põllutööministeeriumi tegevuskawa põhijooned on:

I. Maakorralduse alal:

Jätkata plaanikindlalt maaseaduse elluwii mist sihis ja põhimõtetel, mida see seadus ette näeb.

Järgmise aasta maakorralduse kawas tähendatakse kindlasti ära, mis ajast miski majapidamine lõpuliku korralduse alla tuleb, et wõimalikult ära hoida ülemineku ajal majapidamise langemist.

Maareformi lõplik teostamine ei tohi kuidagi takistatud saada, olgu ainult nii palju, kui seda tingiwad riiklikud, majanduslikud ja sotsiaalsed olukorrad.

Maakorralduse elluwii misel tuleb kindlasti silmas pidada, et see reform nende huwides saaks teostatud, kelle huwides see maaseaduses mõeldud.

II. Metsakorralduse alal:

Riigihuwide kohaselt tahab põllutööministeerium wõimalust mööda metsade peawalitsuse kaudu ja korraldusel metsakaswatamist edendada. Rahwa rahuldamiseks ja warustamiseks puumaterjaliga katsub ministeerium metsa wäljaandmist wõimalikult lihtsustada, sealjuures silmas pidades metsa korralduse majapidamise vajadust ja ametnikkude kontroleerimise wõimalust.

III. Üldise põllumajanduse alal:

Korraldada kõige laiemas mõttes agronoomilist abi seltskondlikkude, riiklikkude ja omawalitsuslikkude asutuste kaudu, eriti asunikkude huwisid silmas pidades.

Kaasa mõjuda, et põllumees oma ainete eest õiglast tasu ja tarwilikku wastukaupa saaks.

Korraldada põllumajanduslikku krediiti selleks, et wiibimata ellu kutsutaks „Maa pank“.

Kaubandus- ja tööstusministeeriumi tulewane töökaawa:

Tööstuse alal tahab ministeerium kõik abinõud tarwitusele wõtta tööstuse edendamiseks, otsides abinõusid uute ettewõtete asutamiseks ja ettewõtete tooresainetega, tööriistadega ja masinatega warustamiseks. Ministeerium tahab kõige jõuga kaasa aidata praegustes tööstusettewõtetes täieliku töö jaluseadmiseks ja uute ettewõtete ellukutsumiseks, milleks loomulikud eeltingimised olemas. Et tööstuslikud ettewõtted senni suuresti kütteinete puuduse all on kannatanud, tahab ministeerium iseäralikku rõhku panna uute jõuallikate soetamiseks ja nende ärakasutamiseks, näiteks weekosed ja turbarabad, mille ärakasutamiseks ministeerium südikalt tööle asub.

Mäetööstuse alal asub ministeerium maapõue waranduste põhjalikule ja laialisele uurimisele, kokku seades nende warade eksploateerimise põhimõtted ja wälja töötades mäeseaduse.

Et riiklikud tööstuslikud ettewõtted suudaksid sama edukalt töötada, kui eraettewõtted, kawatsetakse neid seada komertsalusele eraaktsiaseltside eeskujul.

Eraalgatusele tahab ministeerium tööstuse alal laialise tegewuswabaduse jätta.

Kaubanduse alal kawatseb ministeerium ära kaotada riikliku kauplemise sennisel kujul, kuid praegust riigi rasket majanduslikku seisukorda ning välisvaluuta puudust silmas pidades ning spekulatsiooni vastu wõitlemise mõttes tahab ministeerium asutada riikliku kapitaaliga töötawa riigi kaubatalituse, mis töötama saab erakaubamajade alustel.

Wäljamaalt sissetoodawate kaupade sissewedu peab esialgu sündima riikliku kontrolli all, misjuures uhkusasjade sissewedu täiesti ära keelatakse. Sisseweoks saab eestkätt lubatud tööstusettewõtetele tarwisminewaid materjaale ja tooresaineid. Sisse- ja wäljaweo tasakaalus hoidmiseks tuleb iseäranis rõhku panna wäljaweo suurendamise peale. Wäljaweetawate kaupade pealt kawatsetakse wäljaweomaksu wõtta.

Lina wäljaweo riiklik korraldus lina-kaswatajate tegewal osawõttel tuleb ka järgmiseks aastaks maksma jätta.

Et wälja- ja sisseweolubade andmise kohta rahulolematus walitseb, tahab ministeerium edaspidi lubada otsustamise anda asutuse kätte, kust osa wõtawad asjasthuwitatud ringkondade esitajad, börse komitee, kaupmeeste seltsi, tarwitajate ühisuse keskliidu ja wabrikantide ühisuse esitajad.

Senni tehtud ja makswad korraldused sise- ja wäljamaaga kauplemise asjus tulewad uuesti rewideerimise alla wõtta.

Transiit-kaubandusele ei ole senni takistusi tehtud, kuid ministeerium tahab transiit-kaubandust weel rohkem igapidi hõlbustada ja edendada, milleks tuleb kõigepealt Tallinna sadam ühes aitadega korda seada ja oma ülesandele tarwiliku kõrguseni wiia, uued laewasõiduliinid sisse seada ja Eesti kodanikkudele laewade ehitamist ning muretsemist hõlbustada.

W a b a r i i g i r a h a a s j a n d u s e a l a l

tahab Wabariigi Walitsus kõik abinõud tarwitusele wõtta, et kõigepealt Eesti marga kursi tõsta.

Wälisvaluuta kontroll wiiakse tõsiselt läbi.

Wõõra raha sissewedu, mille abii sihilikult Eesti marga wäärtust alla surutakse, wõetakse kindla kontrolli alla.

Riigi eelarwe terwendamiseks püütakse riigi wäljaminekuid sissetulekuga wõimalikult tasakaalu poole wiia. Wähendatakse wiimase wõimaluseni wäljaminekuid, mis mitte hädatarwilikud ei ole.

Riigi sissetulekute suurendamiseks täendatakse maksusüsteemi, uusi maksusid peale panes ja senniseid maksusid wõimaluse piirides tõstes, et wäljapääseteed riigi wäljaminekute katmisel mitte ainult paberraha trükkimisest otsida.

T o i t l u s a l a l

kawatseb walitsus, selleaastast wähest wiljasaaki arwesse wõttes, mille tõttu terawilja sisseweoks tuntaw tarwidus saab olema, käesolewal aastal waba wiljaostu ja -müüki ainult piiratud kujul lubada: peale toitlusministeeriumi, omawalitsustele ja ministeeriumi loal ühiskondlikkudele korraldustele maakonnawalitsuse kontrolli all. Seejuures peab aga sõjawäele, linnadele ja töölistele alammäärane leiwatagawara kindlustatud saama, mis põllupidajatelt kokku wõetakse omawalitsuste ja põllupidajate esituste osawõtmisel kindlaksmääratud korralduse järele, kohaliku kokkuleppe hinnaga, sealjuures wilja kokkuwõtmise aluseks põllupinna headust, suurust ja teisi majapidamise tingimisi wõttes.

Möödaläinud aasta lõikusest põhjuseta andmatajäänud tagawarad saawad endise korra järele sisse nõutud.

Rekwisitsiooni ära kaotades katsub walitsus peale wilja teisi tarwisminewaid toiduaineid sõjawäele wabalt ostult omawalitsuste kaudu saada, mis praegu wäheste toiduainete tagawarade tõttu küll suurte raskustega ühendatud näib olewat.

Kui aga põllupidajad wabaostu teel sõjawäele tarwisminewat hulka toiduaineid ei anna, on walitsus sunnitud sunniabinõusid tarwitama.

Et igasugust nurinat tasumaksimise asjus kõrvaldada, tahab walitsus abinõusid tarwitusele wõtta, et sõjawäele ja riigile omandatawate ainete eest saaks tasu wõimalikult otsekohe makstud.

Kohustusi, mida walitsus tööliste warustamise asjus enese peale on wõtnud

clukalliduse vastu wõitlemise abinõuna, saab walitsus ka edaspidi nõuetele was-tawal määral täitma.

Sisseweetawate toiduainete kohta tahab walitsus, silmas pidades praegust majanduslikku kitsikust, kus kodanikke ainult piiratud määral võib warustada, õiglast normeerimist ainete jaotamise juures läbi wiia, sel määral, kui seda riiklikud huwid nõuawad ja lubawad.

Hangeldamise vastu wõitlemises kat-sub walitsus niiwõrd, kui see praeguse riikliku korra ja administratsiooni juures võimalik on, läbi wiia, wõitlusabinõusid tarwitades, et toiduainete hindade kerkimist ja ainete üle piiri walgumist piiratud wabamüügi, weokitsenduste ja piiriwalwe kaudu takistada.

Teedeministeeriumi tööka-was seisawad järgmised üles-anded:

Raudteewõrgu kordaseadmise jätkamine ja tema täiendamine. Kokkuhoidmise suhtes võib ainult väiksemaid ehitusi ette wõtta.

Teise paari rööbaste panemise eel-tööd Tallinna-Tapa wahelisel teel tulewad tõsiselt läbi wiia, silmas pidades transiit-kaupade wedu.

Juurdeweo teede jaamade korraldamine ja nende arwu suurendamine, ise-äranis neis piirkondades, kus metsatõõstus käimas.

Puude, kui kütteinete häwitamise kõrwaldamiseks raudteel tuleb kõiki tehnilisi jõudusid mobiliseerida teiste kütteinete, eestkätt turba ja põlewkiwi, tarwitusele wõtmiseks.

Raudteeteenijate arwu tuleb wõimalust mööda piirata, sellejuures nende tööd õiglaselt ja ajakohaselt tasudes.

Töökaitse ja hoolekande alal.

1. Töökaitse.

1. Asutawa Kogu poolt wastuwõetud seaduse põhjal riiklikkude kinnitusa-sutuste ellukutsumine.

2. Tööotsimise wahetalituse-asutuste, tööbõrsede, seaduseelnõu väljatöötamine.

3. Tööliste õnnetuste vastu kinnitamise seaduste ühtlustamise eelnõu walmistamine.

4. Tegelikku olukorda silmas pidades tahab Wabariigi Walitsus riigi tööstus-ettewõtete tööliste ja ametnikkude palga-

ja majanduslikke olusid wõimalust mööda korraldada.

5. Seaduseelnõude ettewalmistamine Riigikogule tööliste kinnitamise kohta: a) wanuse ja tööwõimetuse korral, b) tööpuuduse korral.

II. Hoolekanne.

1. Asutawa Kogu poolt wastuwõetud weneaegsete pensionääride kindlustamise seaduse elluwõimimine.

2. Maakonnawalitsuste ja linnade hoolekande osakondade esitajate nõupidamise algatuste ärakasutamine jõudu ja wõimalust mööda.

Wabariigi Walitsusel ei ole mitte kerge praeguses olukorras oma töökawa teostada. Kuipalju meil korda läheb oma ülesandeid täita, näidaku tulewik. Kuid töötahtmisest ei pea meil mitte puudu olema. Kuigi Wabariigi Walitsuse liikmed oma enamuses ainult ühte erakonda kuuluwad, ei seisa walitsus ometi mitte üksiku rühna ega rahwaliigi, waid kogu Eesti rahwa ja Eesti riikluse aate teenistuses, kelle eluhuwide kaitse ja nõuete rahuldus walitsusele on ülemaks sihiks ja pühaks kohuseks. Selles teadmises asume tööle ja oleme kindlad, et kõik, kellele üle kõige käib riigi ja rahwa heakäekäik, waatamata kõigist rühmade wahedest ja isiklikkudest lahkuminekutest Wabariigi Walitsusega kaasa tulewad ausaks tööks Eesti riikluse tähe all.

6. O. Strandman'i ettepanek läbi-rääkimisi pi-dada Waba-riigi Walitsuse deklaratsiooni puhul.

O. Strandman (tõer.): Eesti Asutawas Kogus oli praegu just kolmanda walitsuse deklaratsiooni ettekandmine. Esimese walitsuse deklaratsiooni ja ka teise

puhul ei ole sõna wõetud rühmade poolt; see vähemalt ei ole mulle mitte teada, sest tööerakond wõttis tol ajal walitsusest osa ja temal, kui walitsuse erakonnal, ei olnud harilikult opositsiooni. Praegu on tööerakond asunud opositsiooni ja tal on õigus, mis harilikult opositsiooni erakondadele antakse, awaldata seisukohta walitsuse deklaratsiooni kohta. Praegune, täna ettekandud walitsuse deklaratsioon on väga pikk, ja mina paneksin ette tema arutamist järgmise koosoleku peale edasi lükata.

M. Martna (sd.): Ma tahan peasjalikult ettepaneku enese kohta rääkida. Meie seisame nüüd pikema kriisi lõpul, ja Asutaw Kogu on juba mitme nädala eest otsustanud puhkusele minna, ja mina oletan ja ütlen, et need mõtted, mis rts. härra Strandman siin avaldas, igatahes tähelepanu väärt on ja tõsiselt arvesse tulewad võtta. Meile kõigile oleks kasulik neid mõtteavaldusi kuulda, mis tööerakond sel korral ette toob ja mis siis ka teised ette tooksid. Ma kardan, et kui meie otsuse teeme neid läbiarutusi tuleval nädalal ühe koosoleku peale lükata, et meie siis enam kwoorumi kokku ei saa. Ma kardan seda sellepärast, et rahwasaadikud juba wäsinud on, ja oma puhkuseaega ootawad ja mõtlewad juba täna õhtul ära sõita, ja kui mitte täna, siis sõidawad homme, siis läheks see tühja. Mina panen sellepärast ette praegust koosolekut õhtul jätkata, wõi mõne tunni pärast jätkata, ja kui wõimalik on, ja kui tööerakond arwab, et ta jõuab õhtul neid läbirääkimisi jätkata, siis täna õhtul seda teha. Ma kardan wäga, et see täna õhtul ka enam korda ei lähe, ja sellepärast toonitan mina, et meie sedasama koosolekut mõne tunni pärast jätkaksime. See oleks seesama koosolek.

O. Strandman (töer.): Ma pean kõigepealt tähendama, et meie sooviksime enne, kui sõna wõtame, et walitsuse deklaratsioon saaks paljundatud. Paljud tahawad seda kätte saada, ja igatahes wõtab see mõni tund aega, enne kui ta paljundatud saab. Mis puutub härra Martna ütelusesse, et Asutaw Kogu juba otsuse on teinud puhkusele minna, siis minu teada mingit otsust ei ole tehtud, ja pean oma poolt tähendama, et tööerakond teisel seisukohal on, kui peaminister oma praeguses kõnes seletas.

Ma pean ütleva, nagu peaminister praegu tähendas, et meil praegusel korral halvem seisukord on; praegu on meil riiklik seisukord halvem, kui kuu aega tagasi. Ajalehtede teadete järele on warsti Londoni konwerents, kus wõib olla Eesti riigi saatus loomulikult arutusele peaks tulema. Meil ei ole wälisajade komisjon juba wist poolteist kuud koos olnud, kuna ometi praegusel silmapilgul kõigi nende asjade otsustamine üksnes Asutawa Kogu poolt sündida wõib. Kui aga Asutaw Kogu sellest

tööst ennast eemale tõmmata tahab, siis ei oleks see riigitoõ, waid meie oleksime palgalised, kes 5000 marka kuus saawad ja tööst enesest midagi ei hooli. Tööerakond arwab, et praegusel tähtsal ajal ei wõiks Asutaw Kogu puhkusele minna, ja ka deklaratsiooni kohta peab saama sõna wõetud. Igatahes peaks Asutaw Kogu kokku jääma, et tähtsaid küsimusi, mis praegu riigil ees, läbi arutada.

Peaminister J. Tõnisson: Austatud rahwasaadikud! See on ju täiesti Asutawa Kogu oma asi, kas tema oma töös waheaja teeb wõi mitte. Selle kohta ei wõi mina õieti sõna wõtta, aga akl. Strandman puudutas siin küsimust, mis otsekohe walitsusse puutub, nimelt, et Asutaw Kogu peab alaliseks kokku jääma, et ära oodata teatawaid rahwuwahelisi sündmusi, ja kõik selle aja walwel olla, et Eesti wabariiki juhtida olude kohaselt. Minule kõlab see nõnda, nagu wäga palju aja eest konstitueeritud permanentlikkude ehk alaliste parlamentide jutt. Ja see tuletab mulle elawalt meelde meeolelu, mis omal ajal walitses Wene I riigiwolikogus, kus arwati, et wolikogu kõigi juhtumiste jaoks walmis peab olema, ja alalise parlamendi ülesandeid katsuma oma peale wõtta. See oleks kõige halvem abinõu meie riikluse asja ajamiseks. Kui Asutawal Kogul tarwis on kokku tulla meie riigi asju lahendama, siis ei ole meie riigi piirid mitte nii suured, et tema mitte 24 tunni jooksul ei saaks ilmuda. Tarwis oleks, et parteid ja terve Asutaw Kogu külma werd ja rahu ning oma närwisid ilmaasjata pingutuse eest hoiaks. Kui tahetakse suwe-waheaga ära jätta, et kõigi juhtumiste jaoks alaliselt walmis olla, sellega rikutakse aina oma tööjõudu. Pean ütleva, et walitsuse seisukohalt oleks see õige raske, kui algusest saadik niipalju umbusaldust üles näidataks, et ei taheta riigi walitsemist walitsuse hooleks jätta mõneks päewaks, waid tahetakse ühtepuhku Asutawa Kogu üldise koosolekuga walwel olla. Need motiivid on minu arust küll niisugused, et meie kahtlemata närwilikkuse poole edasi tungides kaotame rahuliku meele, mida waja läheb iseäranis rahwuwahelise olukorra juures. Kui Asutaw Kogu tahab oma tööd jätkata oma üldiste ülesannete poolest, siis oleks see arusaadaw. Kui tööerakond soowitab aga kokkujäämist selleks,

et walitsus mitte ei saaks nüüdses olukorras oma harilikke ülesandeid täita, siis on meie meeoleu juba nõnda närwilik, et seal tõesti wõiks küsida, kas on siis üldine olukord juba niisugune, et meie alaliselt koos walwel peame olema, ja ootama, mis lähem silmapilk toob. Kui ma ütlesin, et seisukord on raskemaks läinud kui kuu aega tagasi, ja sellekohased tõeolud ette tõin, siis ei näe ma sugugi mitte, et meie peaksime ülearu närwiliseks minema. Minu arust ei ole meie seisukord ei siseriiklikus elusega välispoliitilises mitte sugugi nõnda hädaohtlik, et meie peaksime kuidagi wiisi külma werd kaotama. Otse ümberpöördukt, kui kõik jõud kokku wõetakse, ja walitsuse wõim iseäranis kindlasti wälja astub, siis arwan mina, et meie kõigist raskustest üle saame. Mis Londoni konwerentsist tuleb, seda ei saa mitte ette öelda, isegi tähtaeg pole määratud. millal ta kokku tuleb; ei ole ka teada, kes sinna läheb. Wabariigi Walitsuse nimel on meie esitaja teatawad eeldused üles seadnud, millega Eesti wabariik wõib oma esitajaid Londonisse saata. Neist ei maksa siin praegu kõnelda, kui Asutaw Kogu seda ei nõua. Igatahes on aga selge, et seal ülepeakaela ei toimetata. Siin alaliselt koos istuda, et igaks juhtumiseks walmis olla, tähendab õieti oma tööjõudu selleks ajaks otsekohe kinni panna, kus teda tarwis läheks. Seatagu oma töökawa ülesse Asutawa Kogu üldiste nõuete seisukoha kohaselt, aga walitsuse ülesannete arwel ei peaks mitte mingisugust kawatsust tehtama.

K. Ast (sd.): Mina toetan oma parteiseltsilise Martna ettepanekut, et tänast koosolekut weel jätkata paari tunni pärast, ja sellega wõimalus anda sõna wõtta walitsuse deklaratsiooni kohta. Ma ei kujuta enesele ette, et need, kes tahawad deklaratsiooni arwustuse alla wõtta, selleks peawad pikki eeltõid tegema, ja wast lisa masinakirjutajaid palkama. Kujutan ette, et deklaratsiooni ei hakata ometi üksikute punktide kaupa arutama, mis wast kaks kolm päewa aega wõtaks. Usun, et sõna wõetakse ikka üldiselt ettekantud kawa kohta, ja nendes piirides sõna wõttes ei ole waja pikki eeltõid teha. Asutaw Kogu ei saa mitte üksiku rühma, ja weel vähem üksiku inimese wajadusi silmas pidades oma tööd korraldada. Meie ei tea ju mitte,

kui pikk aeg selleks härra Strandman'il tarwis läheb, et walitsuse deklaratsiooni arutada. Ma tähendasin juba selle peale, et ei ole tarwis pöörata statistika büroode poole andmete pärast, käia kõigis raamatukogudes ja wõtta koguni lisa masinakirjutajaid, ja et alles siis wõiks esineda. Meie ei saa mitte sellega rehkendada, waid poliitiliselt mõtlejad peawad poliitiliselt oma seisukohta ruttu leidma, ja wõimalikult ruttu katsuma sellega esineda. Härra Strandman arwab, nagu tüüritaks Asutawat Kogu waheaja poole sellepärast, et walitsusele nagu suurremat tegewuswabadust jätta, kui see walitsusel harilikult on. Kuid ma julgen austatud Asutawa Kogu liikmete tähelepanu selle peale juhtida, et parlament mitte alati koos ei istu, niihästi teistel maadel, kui ka meil, kus tulewase Riigikogu kohta ainult kaks istungit ette on nähtud. Sellepärast saab walitsus ikkagi wäga palju aega ilma Asutawa Koguta ja Riigikoguta walitsema, ja kui erandlikud tarwidused seda nõuawad, siis kutsutakse walitsuse poolt wastaw rahwasesitus kokku.

Mispärast meie arwame, et Asutawal Kogul tarwis on puhkusele minna? Sellepärast, et reaalsed asjaolud seda nõuawad, sellepärast, et näha on, et meie edasi istuda ei suuda. Puhkus oli juba wanematekogus ära otsustatud kunni septembri esimeste päewadeni, ja kui puhkus pidamata jäi, siis ainult sellepärast, et wiimasel silmapilgul walitsuse kriis seda takistas. Kuna see kriis nüüd lahendatud on, ei tohiks olla mingisugust põhjust seda puhkust tarwitamata jätta. Härra Strandman arwab küll, et puhkust weel waja ei ole, aga lubatagu mulle öelda, et nagu siit kateedrikt näha, on Asutawa Kogu koosseis õige tuntawalt ka hakanud, iseäranis härra Strandman'i rühmas istub 31 liikmest ainult 11 liiget, seega puhkab härra Strandman'i rühm juba. Ma ei ole ka küll mitte näinud, et need pingid waremalki, ka kõige huwitawamate küsimuste juures, täidetud oleksid olnud. Sellepärast arwan mina, et ei tarwitseks puhkuse wastu mitte rääkida, iseäranis mingisugust riiklikku seisukohta sealjuures enda wäidete aluseks wõttes.

M. Martna (sd.): Rhs. härra Strandman'i kõne sunnib mind ühte tähendust tegema. Härra Strandman tä-

hendas. et välisasjade komisjon 1½ kuu jooksul koos ei ole käinud. Akl. Strandman teab, kes selle komisjoni eesistujaks oli, ja teab ka, et siis, kui ma arsti nõusolekul terwise parandamise pärast Haapsalu läksin, ma neid kohuseid mitte maha ei pannud, vaid ajutiselt sekretäri hooleks jätsin, komisjoni liikmete nõusolemisel. Selle komisjoni sekretär on tööerakonna liige härra Anderkopp, kelle hooleks ma komisjoni kokkukutsumise jätsin. Mina eeldasin, kui ma tagasi tuln, et see komisjon niisama sagedasti koos käis, kui enne. — ja ma panen seda väga imeks, et see mitte nii ei ole sündinud.

Siis oleks mul veel puhkuse kohta midagi öelda. Härra Strandman on arvamise saanud, nagu oleks meie fraktsiooni soov puhkusele minna, ja nagu oleksin mina fraktsiooni meeoleolu silmas pidades selle poolt rääkinud. Ei! Mulle teatati kirjalikult Tallinnast, tööerakonna liikmete ja teiste poolt, kellega ma peale selle veel Haapsalus kokku puutusin, ja mis üldine teadmine näis olevat, et kui walitsuse kriis mitte ei oleks alanud, siis oleks Asutaw Kogu juba umbes 4 nädalat puhkusel olnud. Sellepärast ei ole see, mida ma puhkusest ette tōin, mitte uudis, vaid see oli see, mis, minu arwates, kõigil Asutawa Kogu liikmetel teada oli.

O. Strandman (tōer.): Kõigepealt wōin ma härra peaministri rahustamiseks öelda, et minu närwid täitsa korras on ja et ma niisama külmawereliselt otsustan, kui ennegi, ja kui siin närwilikkusest jutt on, siis tuleb seda närwide rikkiminekut mujalt otsida.

Teiseks wōin ma härra Ast'ile seletada, et kui siin üksikute inimeste tarwidusest rääkida. (Hüüe pahemalt poolt: Maitse asi!) Kõik on maitse asi, ja kui teie leiaste, et siit ka teedrilt wōib kõiki hüüda, ilma et teie teaksite, kelle pihta see läheks, siis... (Hüüe pahemalt poolt ja paremalt poolt: Seda olete Teie teinud! Terwe kuu aega olete teie teinud?) No ja, tehke teie paremini! Igatahes ei ole siit kohalt midagi sellesarniast ette kantud.

Siis, mis puutub härra peaministri seletusesse, siis seal oli otsekohe öeldud, et walitsus ei saa oma ülesandeid siis täita, kui parlament koos on... (Pea-

minister J. Tōnisson: Ei ole öelnud!) Ma kirjutasin selle Teie kõnest maha. Teie wōite ju seda tagasi wōtta, aga ma pean ütlema, et esimest korda kuulen, et walitsus walitseda ei saa, kui parlament koos on. Ometi peab walitsus ka sel juhtumisel walitseda saama, kui parlament koos on, ja et parlament oma koosolemisega walitsust tema ülesannete täitmises takistaks, see on täiesti arusaamatu. Meil on teataw kord selles asjas olemas: kui on tähtsad asjad otsustada, siis on walitsus parlamentilt ja tema komisjonidelt nõu küsinud, ja ma arwaksin ka, et tulewikus niisugune kord peab maksew olema.

Mis härra Martna etteheidetesse minu fraktsiooni kaaswōitleja härra Anderkopp'i kohta puutub, siis pean ma ütlema, et härra Anderkopp haige on ja alles nädala eest opereeritud sai. (H. Kuusner, rhw.: Aga 1½ kuu d?) Teie ei olnud ka istumistel. Ei maksa ka Teil kiidelda. Temalt nõuda, et tema oma kohust täidaks, on wōimatu. Ma pean veel kord ütlema, et meil Asutawas Kogus praegu wahekorrad täiesti selgunud on, ilma et meie tahaksime hääleõigust teie käest ära wōtta.

Kui teie soovite meie käest sõnaõigust ära wōtta, siis ei maksa teil aega wiita: kõik wormaalsuse alused on teil selleks käepärast.

Pea minister J. Tōnisson: Aus-tatud rahwasaadikud! Rhs. Strandman on minule sõnu suhu pannud, mida ma mitte pole öelnud ja ka mitte öelda tahtnudki. Et walitsus ei saa oma ülesannet täita kui Asutaw Kogu koos on, seda ei ole ma mitte öelnud. (O. Strandman, tōer.: Ma kirjutasin need sõnad ära.) Wahest loete siis edasi, mis Teie veel kuulsite. (Üldine naer.) No waata, edasi ei tea ta enam midagi, vaid nopib aga mõne sõna wälja kõne hulgast. See asi ei ole mitte nõnda, et siis ei saa walitseda, kui Asutaw Kogu koos oleks, vaid asi on nii, et siis ei saa walitseda, kui parlament oleks närwiliselt walitsemise osa oma kätte wōtnud. Waadake, see on minu sõnade mõte. Üldisi ülesandeid silmas pidades wōib asjade õiendamisi rahulikult esiotsa walitsuse kätte usaldada ja siis, kui tarwis tuleb, parlament kokku kutsuda. Praeguses olukorras ei ole seda aga mitte tarwis. Läbi-rääkimistel ei maksa kõiki asju mitte nii

madalale tasapinnale alla wiia, see on wõimatu.

Juhataja A. Rei: Rhs. Strandman'i poolt on ettepanek tehtud läbirääkimisi deklaratsiooni kohta kunni järgmise koosolekuni edasi lükata. Teiseks on rhs. Martna poolt ettepanek tehtud läbirääkimisi tänasel koosolekul, pärast waheaega, õhtupoole edasi jätkata. Et need ettepanekud mitte risti wastukäiwad üksteisele ei ole, tulewad nad paralleel-hääletamisele. (Hääletatakse.) Et rhs. Strandman'i ettepaneku poolt 14 häält ja rhs. Martna ettepaneku poolt 39 häält on antud, siis on rhs. Martna ettepanek absoluutse enamuse saanud, sest täna on 58 rahwaesitajat koosolekul. Seega on Asutaw Kogu otsustanud läbirääkimisi täna pärast waheaega jätkata. Kas tehakse ettepanekuid waheaja kestwuse kohta?

K. Ast (sd.): Ma teen ettepaneku, enne kui waheaja pikkus ära määrata, ära otsustada, millal Asutaw Kogu järgmise koosoleku peab.

7. Istungjärgule waheaja määramine. **H. Kuusner (rhw.):** Mina teen ettepaneku, et Asutaw Kogu täna määraks oma istungitele waheaja ja wolitaks juhatast Asutawat Kogu kokku kutsuma septembrikuu esimesteks päewadeks.

Juhataja A. Rei: Rhs. Kuusner'i poolt on ettepanek tehtud Asutawa Kogu istungjärgu waheaja pikkuse kohta. Pann selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Selle järele tuleb otsustamisele tänase koosoleku waheaeg. Ettepanek on tehtud rhs. Ast'i poolt koosolekut jätkata kell 6 õhtul ja rhs. Wirma poolt kell 5 p. l. Rhs. Wirma on oma ettepaneku tagasi wõtnud. Rhs. Ernits'i poolt on ettepanek tehtud koosolekut kell pool kuus jätkata. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud koosolek kell 6 pidada. Kuulutan waheaja kella 6-ni.

Waheaeg algab kell 4 pärast lõunat.

Koosolek algab pärast waheaega kell 6.20 min.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei.**

Sekretääri kohal sekretäär **H. Martna.**

8. Läbirääkimised Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni puhul. **Juhataja A. Rei:** Koosolek läheb päewakorras edasi. Järgnewad läbirääkimised Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni puhul.

O. Strandman (töer.): Austatud rahwasaadikud! Kui mina täna tööerakonna nimel ettepaneku tegin, et meile wõimalus antaks walitsuse deklaratsiooni kohta läbirääkimisi pidada, siis juhtis meid, tööerakondlasi, arusaamine walitsuse ülesannetest ja parlamendi opositsioonist. Meie teame, et kõige paremini walitsetawates wäikestes riikides parlament õieti riigi juhtimisele, walitsusega eesotsas, mitte palju suuremat tähtsust ei anna, kui opositsioonile. See on päris loomulik. On ju wana tõde, et ainult seal, kus arwamised kokku pörkawad, kus pikki waidlusi peetakse, et seal lõppude lõpuks selgusele jõutakse. Wanad roomlased ütlesid, et ühtegi asja ei tohi enne ära otsustada, kui ta rahwa kohut ära ei ole oodanud. Meil Eestis ei ole seda enne tehtud ja kui meil walitsuse deklaratsiooni üle enne läbirääkimisi ei peetud, siis ei ole õieti see meile juhtnööriks, et meid takistada teisele, riigile kasulikule teele asuda. Pean otsekohe ütlemä, et kui ehk siin mingisugusest närwilikkusest rääkida teatakse ja arwamine on tekkinud, et meil tahtmine on, maksku mis maksab, uut walitsust maha teha, et meid isiklikud huwid juhiwad, aga mitte seesmine hool, seesama püüd, mis teid juhib — riiki hästi walitseda, nagu ma seda teiste juures oletan, siis eksiwad need härrad, kes niisuguste oletustega siin esinewad. Ma ütlen, et on tarwis kindel walitsus ja kellelgi ei pruugi selle juures kahelda, et kui praegusele Wabariigi Walitsusele selle 4 kuu jooksul, mis tema tegewuse algusest kunni Riigikoguni kulub, kui temal hästi korda läheb riigiasju ajada, kui sel ajal riigiwanker, mis teatawasti praegu konarlikul teel liikumas ja millel tingimata suured raskused ees on, weel hoogsalt weerema ei hakka, siis on ometi loomulik, et igaüks, kel Eesti riiklus kallis, peab soowima ja tahtma, et ta sellest raskest seisukorrast wälja saab, ja sellepärast pean mina kõigepealt oma imestust awaldama, et enamuse poolt, mis üle meie pea on läinud, sellele meie soowile ja tahtmisele, riigi loomisele, riigi tööle kaasa aidata, sel möödul ei ole wastu tuldud, nagu meie seda oleksime soowinud.

On ju arusaadaw, et pikka walitsuse deklaratsiooni, millel 14 lehekülge on ja mida meie alles 10 minutit tagasi kätte saime, et seda walitsuse deklaratsiooni rühma koosolekul ei saa läbi arutada. Kuigi ka arwata härra Ast'i seletuse järele, et poliitikamehel peab juba enne wastus walmis olema, siis peab ütleva, et woib ju olla, et meie Asutawas Kogus ja ka mujal maailmas on niisuguseid anderrikkaid poliitikajõudusid, kes kõigis küsimustes kodus on, kes otsekohe wõiwad igas asjas sõna wõtta ja seisukohta awaldada, riiklikku seisukohta, mida tuleb õigeaks pidada. Meie, tööerakondlased, oleme selles küsimuses teisel arwamisel. Meie soow oleks olnud, et Asutaw Kogu meile wõimaluse oleks andnud neid küsimusi, neid üksikasju, mida walitsuse deklaratsioon ette on toonud, läbi arutada ja siis rühma täiesti põhjendatud seisukohta ette tuua, mis ka selle tottu palju mõjuwam oleks olnud. Et aga see wõimalus meilt wõetud on, ei ole meie suutnud seda deklaratsiooni üksikasjalikult läbi waadata. Kuid siiski ei loobu tööerakond sellest, mida tema juba öelda wõib. Kui ta seda tegemata jätab, siis ei täidaks tööerakond, meie arwates, neid kohustusi, mis tema walijate ja Eesti riigi ees on oma peale wotnud. Ma kordan weel: seda, mis ma teen, seda teen ma ilma mingisuguse närwilikkuseta, täie, kaine arusaamise juures. Woiwad üksikud arwamised waled olla, eksida on inimlik, kuid siin kahtlustama tulla, et arwustatakse isiklikkude huwide pärast, et meil mingisugused muud motiivid on, seda pean ma igatahes eitama ja niisugused kahtlustused tahan põlgtusega tagasi lükata. (W a h e l h ü ü e.) Seda on tehtud härra Martna poolt. Ma tahan teile ainult seletada, millest ma rääkida tahan.

Mis nüüd puutub deklaratsioonisse, siis pean ütleva, et tema üks osa on belletristika ja hea belletristika. Deklaratsioon on ilusasti kirjutatud ja seda laialt ja pikalt kõne alla wõtta ei saa. Ma pean ütleva, et mul oli woimalik deklaratsiooni ainult 5 minuti jooksul praegu lugeda ja sellepärast ei ole ka mul wõimalust selle juures lähemalt peatada, wälja arwatud mõne üksiku punkti juures, mis mulle esiteks ettekandes ja ka praegu silma torkas. Kõigepealt uue riikliku korralduse juures on walitsus omale ülesandeks wõtnud riigiasutuste kitsendamise, riigi ja omawalitsuse ametnikkude arwu vähendamise jne. Kui praegune walitsus

omale niisuguse ülesande seab ja ütleb, et juba endine walitsus seda on teinud, siis peab seda iseenesest terwitama, sest meil on üldine arwamine ja ma arwan, et see ka osalt põhjendatud on, et meil riigis liig palju ametnikke on ja kõik seda loowat tööd ei tee, mis nende poolt oodatakse. Et riigiaparaat liiga kulukas on, siis on arusaadaw, et tulewad kõik abinõud tarwitusele wõtta, et siin ametnikkude vähendamist läbi wiia ja töowiljakuse tõusmist arendada. Kuid siin peab tähendama, et meil on siin eeskuju, mis näitab, et waewalt praegune walitsus, kui ta oma kursi ei muuda, kuigi kaugele saab. Wabariigi Walitsus, praeguse peaministriga eesotsas, on teinud otsuse, et tuleb üksik diktaator — ma ei mäleta hästi seda fakti, aga umbes nii ta oli — tuleb diktaator ametisse panna, kes kõik ametikohad läbi käib ja otsusele tuleb, kus üleliigsed ametnikud on ja kus niisugused lahti lasta tulewad. Meie arwame, et see tee meid kaugele ei wii, et sellega midagi korda ei saadeta. See on wõimatu, et igas harus ja igas asjas üks isik otsust woiks teha, kuipalju ametnikke waja on ja kes lahti tulewad lasta. Kui ministritel enestel mõte pähe ei tule neid korraldusi teha, siis üksikud diktaatorlikud katsed ei õnnestu. Sellel alal wõib ainult sihikindel töö ja kawa läbiwiimine aidata. Ma woin härra Järwe'le wastata, kui ta arwab, et meie deklaratsiooni sõnadest peame kinni pidama ja inimesi ja süsteemi mitte puudutada ei tohi. Mina olen kindlas arwamises, et inimesed on üks asi ja süsteem teine asi. Wõib kokku seada kõige kindlama süsteemi, kõige parema kawa ja kui seda teostatakse, on riik päästetud. Riigis wõiwad kõige paremad inimesed ametis olla ja meile halwa kawa anda ja ümberpöördu. Kuid ma ütlen, et kus head kawa halwad inimesed teostawad, seal ei tule sellest heast midagi wälja, nagu see tänini on olnud. Aga kui halba kawa head inimesed teostawad, siis wõib sellest head wälja tulla, sest neil on wõimalus ja oskus süsteemi muuta ja nendes samadesse raamidesse hoopis teist sisu panna ja nonda midagi ära teha. Kui aga härra Järwe arwab, et meie siin deklaratsiooni juurde peaksime jääma, inimesi ja wäljawaateid minewikku mitte tähele pannes, kes, minu arwates, kui üht keelt räägiwad, — siis oleme täiesti wale teel. Ma pean ütleva, et õieti selle deklaratsiooni juures nii lühikese läbilugemisega on raske üksikasjade juures peatuda.

Siin on üksikuid mõtteid, mis iseenesest lihtsad ja loomulikud on, nii et nende deklaratsiooni mahutamise üleliigne on. Kui siin siseministeeriumi kawatsustes öeldakse, et tema Riigikogu eeltõid hakkab tegema ja kiires korras meie optantide kodakondsusesse toomist korraldada tahab, siis pean ma tõesti imestama, mis sugune poliitiline tähtsus sellel on. Edasi loeme: wiinamüügi tagajärgede vastu wõitlemine karmide karistuslike, kui ka õpetuslike abinõudega, ühtlasi ka alkoholiga kihwtitamise vastu wõitlemine õpetuslike abinõudega jne. Selle kõige juures wõin ma ainult öelda, et siin sedasama teed tahetakse käia, mis Wenemaal „popetshitelstwo narodnoi treswosti.“ (W. Ernits, sd.: See on Teie oma supp, mida nüüd arutatakse!) Ah Teie arwate seda oma karskuse seisukohast. Wiinamüügi seaduse on walitsus kokku seadnud, see tähendab teie oma seltsimehed, härra Ernits!

Mina arwan, et walitsus, kus tema õige lühikest aega walitsema jääb, mingisuguseid seadusi wälja anda ei tohiks, mida Asutaw Kogu mitte läbi pole arutanud. Ma ütlen, on karta, et seadus saab paberi peale pandud ja riigilt ilma asjata suuri kulusid nõutud, kuna sellel ometi praktilisi tagajärgi pole. Igatahes oleks siin waja, minu arwates, Asutawa Kogu mooduandwat häält tähele panna. (M. Martna, sd.: Alkoholi suhtes!) Ka alkoholi suhtes, sest minu arwates peab Asutaw Kogu igat riigi eluawaldust kontroleerima. Aga kui walitsus kawatses karskuse propagandaks korraldusi teha ja selle sihiga kahe käega raha wälja anda, siis arwan ma, et samasugused määrused enne Asutawas Kogus läbi peawad minema. Et see walitsuse ülesanne olla ja Asutawasse Kogusse sugugi ei puutuda, see on teie arwamine. Minu oma läheb sellest aga wäga lahku.

Mis puutub kohtuministeeriumi kawatsustesse, siis näeme siin jälle seda, millest meil Asutawas Kogus nii palju kordi on räägitud. Need on uued tsiwiilja kriminaalkodeksid. Ma pean ütleva, et kodeksite wäljaandmine on aastakümnete asi. Kui meil üksikud häälde kuuldawale tulewad, et tahetakse kodeksid Asutawa Kogu waheajal läbi waadata, siis pean ma oma kohuseks selle vastu protesti awaldada, et niisuguseid katseid tehakse. Kui härra kohtuminister pärast minu kallale tungides saaks seletama, et seda mitte ei kawatseta, siis

saaksin ma selle läbi kõige rohkem rahuldatud. Ma kordan weel, et üksikuid kawatsusi siin pikemalt arutama hakata oleks üleliigne. Ma näitan ainult, missugused, teatawas mottes, kurioosumid wõimalikud on. Ruttamised ja wead siin on andeksantawad ja seletatawad ajawähesusega, sest eile alles saadi walitsus kokku ja täna juba tahtis ta Asutawa Kogu ees, enne selle puhkusele minekut, selle arwamist teada saada. Aga ma ütlen, et siin on ka niisugused kurioosumid, nagu haridusministeeriumi kawatus riigi- ja omawalitsuste käes tarwitada olewate koolimajade tagasinõudmine. Mis selle all mõeldakse, on täiesti arusaamatu. Igatahes oleksid lähemad seletused haridusministri poolt wäga soovitatavad.

Muidugi teada on kõige tähtsam meie walitsuse programmis kawatus kaubandus-tööstuse alal. Meie tööstus-kaubanduse alal on ette toodud palju kawatsusi, kahju et kaubandus-tööstusminister mitte koosolekul ei wiibi, et ta seletust annaks, kas need kawatsused tema wälja töötatud on ja kas tema nende eest wastutab wõi mitte. Arwatawasti on aga see tema teadmisel sündinud, sest ilma tema teadmata ei wõidud seda ometi kokku seada. Meil on wäga tähtis teada, mis walitsus sellel alal teha motleb, et siis kindlat seisu kohta wõtta. Muidu pean ma ütleva, et see kawa iseenesest midagi kindlat ei ütle. Woib olla, et siin ka kindlalt midagi öelda raske on, kuid ma pean ütleva, et siin minule nii mõnigi asi arusaamatuks jääb ja mind kahtlema paneb, wõib olla weel rohkem, kui see kawa iseenesest põhjust annabki. Siin on teised põhjused kahtlemiseks. Ma tahan ka need põhjused ette tuua, ehk ma sellega küll deklaratsioonist kaugemale lähen. Riiklikku elu elame meie Eestis alles paar aastat, kuid seltskondlikku elu elame juba mitukümmend aastat ja meie oleme näinud sündima, surema ja pikemaks ajaks püsima jääma mitmesuguseid kawatsusi ja ettewõtteid. Meil on olnud ettewõtteid, mida suure õhinaga ellu kutsuti, mis teatawaja hästi elawad, siis lonkama hakkawad ja wiimaks wälja surewad. Ja meil oli üldine arwamine, et kui mitte sõda oma päästwa käega selles mõttes ei oleks tulnud ja wõimaluse andnud suuremal hulgal mõne kopikuga rubla eest maksta, siis oleks tulnud üks suur kokkulangemine. Nüüd tahetakse seda süsteemi ka riiklikus elus teostama hakata. Et see

aga meie riigile hädaohtlik on, seda deklaratsioonis ei ole. Härra Järwe, ma pean siiski oma kohuseks siit Asutawa Kogu kõnetoolilt niisuguste katsete, niisuguste riiklikkude ettewotete eest hoiatada. (Wahelhüüe keskelt: Mis sugust Teie siis soovitate?) Jah, ma räägin kohe. Kui öeldakse, et kaubandus- ja tööstusministeerium tahab uusi kawatsusi maksma panna, nagu weekoski ja turbarabasiid ära kasutada, mille ärakasutamise juurde tema iseäranis südikalt tööle asub, siis teame meie teiselt poolt, et see just riiklikus mõttes tahetakse teha. Praegu on aga ajajärk, kus riigi ettewõtted mitte wäga ei õitse, samuti ei õitse ka omawalitsuse ettewõtted. Riigi ettewõttel ja riigi algatusel suuri ettewõtteid käima panna, nagu meie ajalehtedest loeme, mis kaubandus- ja tööstusministeeriumil kawatsusel on — koskede kasutamine ja riigi ettewõttel suurte kaanalite kaewamine, — nende kohta arwan mina, et see meie paber- raha hulga märksa suuremaks ajaks, kuna need kawad meile miljardid juurde tuua ei saa, sest kapitaalsid meil ei ole, ja paberraha ei ole mingisugune kapitaal, kuna paberraha tegemine suurel arwul on nähtus, mis meile hädaohtlik on ja meie majanduslikku elu nõrgendab. Ja kui nüüd arwatakse, et selle paberraha trükkimise najal meie oma maad elektriseerida woiksime, turbarabasiid ära kasutada woiksime, samuti ka Narwa koske ära kasutada woiksime, siis arwan mina, et niisugused asjad praegusel ajal täitsa kättesaamatud on. Ainukene tee, mis praegu on, kui meie maal kapitaalsid on, on eraalgatuse tee ja teine on wäljamaa kapitaalide sissetoomine. Ma pean ütleva, et niipalju, kui meie riiklikust elust kuuleme, mis meie tulewase walitsuse eesotsas seiswad inimesed teewad, siis peab ütleva, et need, minu arwates, mitte õiget teed pole käinud selle juures, et wäljamaa kapitalistidele, kes meie juures mingisugust toetust pole tahtnud, waid siia on tahtnud sellepärast tulla, et oma kapitaliga teatud tööstusi käima panna, et nendele ei ole wastu tuldud. Kuude kaupa on asjad kantseleides olnud ja inimesed on asjata oodanud, kuid need inimesed olid siiski inimesed, kes oma kapitaliga kapitaalid teha mõtlesid ja nad on meist eemale läinud, ja ma kardan wäga, et see aeg, kus meie paremas seisukorras oleme, kui meie naabrid lõuna pool, et see aeg läheb warsti mööda ja meile enam mingisuguseid pakkumisi ei

tehta ja siis wõime oma paberihunniku wahele seisma jääda ja riigistada. Tagajärjed wõiwad meile wäga saatuslikud olla. Nii näeme, et seda riigistamise tööd tahetakse praegusel ajal täiel hool käima panna, kuid riiklikust seisukohast tuleb meil siiski selle eest hoiatada.

Mis puutub transiit-kaubandusesse, et seda tahetakse hõlbustada, see on loomulik. Kui meie praeguses seisukorras oleme ja kui walitsus tosiselt sellele kohale asub ja selles asjas suudab wiimasel tunnil midagi ära teha, siis on see wäga soovitatav.

Mis puutub wabariigi rahaasjandusesse, siis pean ma ütleva, et poolt usku meil selle sisse ei ole. Siis tahetakse meil wäliswaluuta kontroll täielikult läbi wiia selle otstarbega, et rahakursi tõsta. Ma usun, et kontroll ei suuda midagi aidata. Meie teame teiste riikide kogemuste järele, et kõik need kontroleerimised luhta on läinud ja minu arwates peab hoopis teisi teid käima, teisi ülesandeid omale seadma. Kui tahetakse meie margakursi tõsta, selleks on meil mitu teed. Meie riigi sissetulekute ja wäljaminekute tasakaalu seadmiseks on weel teine tee, see on meie wälja- ja sisseweo tasakaalu wiimine. Et siin meil tõsiselt tahetakse samme astuda ja et need kõige tarwilikumad on, sellest ei näe meie midagi. Mina räägin igatahes seda, mis minu arwates teha tuleks.

Minu arwates on lugu nii, ja seda räägiwad õieti kõik wäljamaalased ja ka meie oma ärimehed, mispärast nad on sunnitud Eestist eemale hoidma. Nead ütlevad, et Eestil ei ole kindlustust, et ei ole mitte kindel, et selle, mis siin sisse saab pandud, jälle tagasi saaks, et see riigikord, mis praegu maksma on pandud, püsima jääb ja et kõik mitte korwale ei heideta, mis kord on wastu wõetud. Ma pean tunnistama, et üheks põhjuseks, mis seda arwamist on tekitanud, on meie agraarreform ja ei saa kuidagi salata, et see on selleks põhjust andnud. Kuid kui meie arwame ja usume, et agraarreform on paratamatus, et temaga õieti kogu meie poliitika ühenduses on, ja et meie agraarreformist arusaamine nii wälis- kui seespidiselt palju kaugemale on jõudnud, kui pool aastat tagasi oli, siis peab ütleva, et Eesti seisukord lootusetu mitte ei ole, ja kui meie riigivalitsus tahab siin tõsiselt kindlat kätt tarwitada ja kindlaid samme astuda, siis ei wõi selle wastu mitte rääkida. Kuid siis peab ka kindlasti kõik seda tegema,

mis waja on. Kõik need ministrite määrused, mis wõõrandamist tahawad ümber lükata, kõik niisugune seadusandlus, see peab meil ära jääma. Meie peame tõelikult seaduslikuks riigiks saama, kus seadust mitte ühtelugu ei muudeta ja hoopis uusi wahekordi ei looda erainimeste kasusid kõrwale jättes. Niisuguse korruga meie kaugele ei saa, ja kui meie tahame seda teed edasi käia, siis wõime kindlad olla, et wäljamaa ja ka meie oma kapitaalid meil tööle ei asu.

Mis puutub teedeministeeriumi kawat-susesse, siis leian mina, et tema on kõige rohkem wäiklane. Siin on öeldud, et juurdewedu tuleb korraldada. Igatahes tuleb selle juures kahelda, et otsekohe asutakse topeltliini ehitamisele Tallinnast Tapale. Ma pean ütleva, et deklaratsioonis seda öelda wõib, aga sellega ei meie praegune ega ka tulewane walitsus walmis ei saa, sest et meil selleks jõudu ega kapitaal ei ole. Peale selle ei saa neid töid sügisel ega talwel teha, nõnda et ma seda fantaasiaks loen. Niisuguste pettepiltide maalimine tõendab waewalt selle deklaratsiooni küpset läbimõtlemit.

Mis puutub töökaitse ja hoolekande programmi, siis juhin tähelpanu kurioosumi peale, et walitsus lubab wõimalust mööda nõupidamisi pidada eraalgatuse ärakasutamiseks. Kas walitsus siis mitte alati noupidamisi ei pea kaubanduse suhtes?

Ma ei taha pikale minna, sest kuulajaid on wähe, ja kas walitsus seda tähele paneb wõi ei, see on tema asi. Kuid ma tahan siiski paar sõna öelda wälispoliitika suhtes. Ei ole mingit kahtlust, et meie oma wahekorra lahendamisega Lätimaaga niisuguse löögi oleme saanud, et meie poliitika seal täielikult fiaskot on kannatanud. Ma pean kõigepealt oma imestust awaldama, et meie wälisminister mitte wõimalust ei ole leidnud ega tarwilikuks pidanud Asutawat Kogu Walga wõi lõuna piiriga tutwustada, sest meil pole aimugi, kuidas see piir on aetud. Ja ma usun, et kerge südamega tehti otsus täna laiali minna, ilma et selles asjas selgust oleks muretsetud. Wõib olla, et mõnele Asutawa Kogu liikmele on erawiisil mingisugust seletust antud, aga Asutawa Kogu koosolekul ei ole seda mitte tehtud, ei ole ka mingisugust dokumenti ei wälisasjade komisjonis ega Asutawas Kogus ette näidatud ja ei ole ka teada, kas need protestid, mis on tehtud wahekohtu otsuse peale, mingit

tagajärge toowad. Ja just täna tuuakse weel ette, süüd selles asjas tahetakse teiste kaela weeretada, nimelt ütlevad „Teataja“, „Postimees“ ja „Päewaleht“, et Strandman on süüdi, et lõuna piir nii aeti; sest Birk ja teised kõik on hästi teinud, nemad wõitlesid kui lõwid, aga seal oli Strandman ja see on kõigis süüdi, sest tema oli ju see, kes Riias lätlastele häid sõnu ütles. Aga ma usun, et siis lätlastega wahekord parem oli, kui nüüd, kus meie wälisminister lätlaste söimama hakkas. (W a h e l h ü ü e M. M a r t n a, sd. poolt.) Wabandage, härra Martna, mina ei ole midagi rääkinud lätlastega ja, kui mina Riias ütlesin, et Eesti wabariigil Lätimaaga ühised huwid on enamlaste wastu wõideldes, siis oleks iga teine sedasama wõinud öelda. Mina ei tea, kust kohalt „Päewaleht“ niisugused teated wõtab, mis ta seal laiali laotab, sest Riias mul sõpru ei ole ja Läti keelt ma ei oska. (J. S e l j a m a a, t ö e r.: M a r t n a on ju wälisasjade komisjoni esimees, eks tema tea! M. M a r t n a, sd.: Strandman on selle komisjoni liige ja on ta ikka wiimasel ajal kokku kutsunud!) Mis puutub meie wahekorrasse Lätimaaga, siis tuleb seda ühel wõi teisel puhul lahendada. Ma pean ütleva, et meie showinism selles asjas kõige rohkem kahju on toonud. Wõib olla oleks asi palju parem olnud, kui meie kokkuleppe teel oleksime õiendanud. Nüüd on asja raske parandada ja peatarkus seisab selles, et kui meil wahekohtu küsimust otsustati, siis siit kantslist öeldi, et kui wahekohus meilt rohkem wõtab, kui meie nõus oleme, siis meie anname, aga ilma kohtuta ei anna. Minu arwates oleks meie riigitarkus selles pidanud seisma, et kas wahekohtu teel wõi ilma, aga püüda wõimalikult rohkem saada. (W a h e l h ü ü e.) Jah, kui härra Ploompuu seda ei usu, siis wõin ma Teile stenogrammi näidata. Siis meie wahekord Wenemaaga. Ma pean ütleva, et tööerakonnal praegu õigusi ei ole nende monopolide asjus, sest wiimased on sotsiaaldemokraatide ja rahwaerakonna käes. Oleme kuulnud palju kuulujutte — meie neid laiali laotama ei hakka, aga igatahes peab ütleva, et see wahekord niisugune ei ole, kui temast loodeti. Kui meie kadunud riigimees, kes kõige paremini meie rahudelegatsiooni juhatas, arwas, et meie enne teisi rahu teeme ja sellest niisuguse kasu saame, millega meie kõik oma sõjakahjud katame, siis pean ma

ütlemata, et meie midagi ei ole kätte saanud. Kelle süü see on, on praegusel silmapilgul väga raske öelda, kuid üks asi on selge, et just siin täielikku loidust on üles nädatud ja selle suure asja peale, mis meile ülitähtis oleks olnud, nimelt terwet Wene transiiti oma kätte wõtta, ei ole mõeldud, ja seda loeb tööerakond praegusele walitsusele, nii palju kui temas endine esitatud on, kõigesuuremaks süüks. Selle asja parandamiseks on väga vähe aega üle jäänud. Räägitakse ja kirjutatakse palju komisjonidest, mis aga siijamaani asutamata on. Räägitakse ka palju meie komisjonidest Wenemaal; igatahes on seal ka kuulujutte, kuid tõendusid meil ei ole, mis seal tehakse. Omas kõnes ütles peaminister, et Londoni konwerentsini weel palju aega on, ja et see konwerents meile iseenesest mitte hädaohtlik ei ole, sest meil on eeltingimised üles seatud. Ma pean ühe wäikse näite tooma eeltingimistest ja tarkusest neid üles seada. Sel aastal peeti Warssawis konwerentsi piiriiride wahel. Meie ei tahtnud konwerentsile nii minna ja panna eeltingimised ette. Ma arwan, et meie ei ole Inglismaa ega Ameerika, et meie oma tingimiste täitmist nii wõime nõuda. Et meie Warssawisse kutset ei saanud, on teadmata, kas see meile kahjulik wõi kasulik oli. Ma pidasin oma kohuseks neid tingimisi ette tuua sellepärast, et kõigi eeltingimistega peab ettevaatlik olema. Järeldus oli igatahes see, et meil tol ajal Poolamaaga väga keeruline wahekord tekkis, ja kui asi praegu parem oleks, siis oleks see väga rõõmustaw, sest kõigi niisuguste wiperuste eest on parem kõrwale hoida. Kui meie tarkus nüüd selles seisab, et meie enne Londoni minekut eeltingimisi teeme ja neid wastu ei wõeta, siis oleks see, minu arwates, niisugune asi olema, mille Asutawas Kogus täielikult peaks läbi arutama. Kui aga nüüd need eeltingimised walitsuse otsustada jääksid, ja härra Tõnisson eeltingimised ette paneks, ja meie riik sellega kahju saaks, siis on igatahes wastutus selle peal, kes seda mitte ei näe, et mingisugune Asutawa Kogu nimeline asutus enne seda asja läbi arutaks ning oma autoriteetliku sõna ütleks. Kui walitsus wabas otsustamises seda Asutawa Kogu instituudi arwamist arwesse ei wõta, siis oleks sellega ka meie riigi walitsemine hoopis teistesse kättesse antud. Kui aga praegu laiali minnakse ja Londoni konwerents, mis meile otsutawa tähtsusega, oma eeltingimistega

walitsuse hooleks üksi jäetakse, ja kui Asutawa Kogu enesel õiguse tunneb olewat ennast sellest täiesti lahti öelda, siis on see Asutawa Kogu enamuse asi. Meie tööerakond, niisugust seisukohta heaks kiita ei wõi. Ma pean ütlemata, mis alguses ütlesin, et enamuse on heaks arwanud meile mitte wõimalust anda neid küsimusi läbi kaaluda ja üksikasjalikult tähele panna, mis siin ette toodud. Kuid selle peale vaatamata, et meile selleks mitte wõimalust ei antud, pidasime enese kohuseks neid põhjendusi ette tuua, mis meil kõige lähemal seisid, ehk nad küll mitte nii suurte ettevalmistustega ei ole, kui mõni teine asi, mis niisamasuguse tähtsusega on.

J. Piiskar (is.): Ma ei ole enesele ülesandeks wõtnud, silmas pidades, et deklaratsioon alles täna esitati ja teda alles pool tundi tagasi wõimalus oli kätte saada, mitte esineda põhjaliku arwustusega, waid rohkem teha ääremärkusi ja riiwata mõne joonega meie Eesti riigi sennist poliitikat kui ka praegust deklaratsiooni. On tõsiasi, et iga walitsuse deklaratsioonis ei ole niiwõrd tähtsad need ilusad laused, mis harilikult seal esitatakse, waid poliitiline kurs, mida esitawad need isikud ja tegelased, kes walitsusse astuwad ja tegelikult hakkawad walitsust juhtima. Samuti on tähtis ka silmas pidada üksikute walitsuses edustatud rühmade tegewust minewikus, sest ainult siis saab teada, kui palju, mis sihis ja kuidas hakatakse teostama deklaratsiooni, mis ette kanti. See lähtekoht on praegu seda enam õigustatud, et deklaratsiooniga on esinenud walitsus, kes vähemalt tema kandwas osas kandis ka sennise walitsuse poliitikat ja oli wiimasel ajal õieti poliitilise kursi määraja. Nii wõib siis ka teatawal määral andmeid saada ja alust leida deklaratsiooni hindamiseks just tema endisest tegewusest ja sennistest wahekordadest. Siin peab aga kohe juhtima tähelepanu selle nähtuse peale, et seekordne walitsuse kriis, mis praeguse walitsuse moodustamise eel käis ja mille väliseks põhjuseks teatawa rühma, sotsiaaldemokraatide, lahkumine oli, algas täiesti juhuslikult, täiesti ilma terawusteta, ilma poliitiliste pingutusteta ja hõõrumisteta, mis harilikult walitsuste kriiside eel käiwad ja mis kriisid wälja kutsuwad. Siin näis täiesti puuduwat igasugune wastolu. Tuli imestada seda teatawat südamlust, seda head wahekorda, seda täielikku kooskõla ja neid wastastikuseid komplimente, mis lahku-

minekul üksteisele öeldi. See näitab, et walitsuse kriis oli täiesti juhuslik ilma poliitilise ühiselulise wärwita. Harilikke kokkupõrkeid ei olnud, aga miks tuli siiski kriis, kui selleks mitte nähtawaid põhjusi ei olnud. Selle nähtuse põhjusi tuleb igatahes otsida meie riigi walitsemise ajaloost, nii pikk lühikene kui ta ka oli. On teada, kuidas Asutawa Kogu walimised teatawa suurearwulise esituse andsid sotsiaaldemokraatidele, ja kuidas wiimased selle tõttu püüdsid alguses nagu kandwamat osa walitsuses esitada. Wõtsid omale wõrdlemisi palju kohti ja isegi wastutawamaid ja tähtsamaid, nagu sise-, haridus- ja kaubandusministeeriumid ja tahtsid hakata poliitika kursi oma moodi määrama. Kuid juba esimestel kuudel selgus, et nendest katsetest midagi wälja ei tulnud. Poliitiline kurs jäi selleks samaks, mis ta oli maaliitlaste walitsuse ajal härra Päts'iga eesotsas, ja kurs jäi kestma, ehk küll juba rühmad ja isikud olid teised. Waim oli üks ja seesama, sest kui peenikeselt ka ei waatleks, ei leiaks kuigi suuri wahesid Asutawa Kogu poolt loodud walitsuse ja ajutise walitsuse poliitika wahel. Ainult tööliklassi wastu tarwituselewõetud surwe omandas warjatuma kuju, kuid seda wõib ju ka sellega seletada, et teatawa heitluse ägedam aeg rohkem selja taha oli jäänud, ühelt poolt ja teiselt poolt oli juba teataw wõitlusaparaat käima pandud, nii et wälispidine järelandmine ainult teatawa wõitluse uus kuju oli. Algusest peale oli juba märgata, kuidas see arwuliselt kõige wäiksem erakond, kes praeguses walitsuses nii öelda ainuwalitsejana esineb, nimelt rahwaerakond, aegapidi oma wõimupiire püüdis suurendada. Meie mäletame, kuidas omal ajal walitsuse kriis tehti, kui maaseadus päewakorradele tuli, mis rahwaerakonnale wastuwõtmatu näis olewat, kuidas, siis hakati wäljaspool ägedat kihutustööd tegema, et uuesti mõjuwõimu eneste kätte saada. Meie nägime ka wahepeal, nagu paremal pool nimetati — sotsialistlikku walitsust, mis koos seisid sotsiaaldemokraatidest ja tööerakonnast, kes ka ennast sotsialistlikuks erakonnaks peab, kuid isegi sellel puhul ei osanud meie leida mingisugust kursi muutmist. Jätkati ikka seda endist kursi, süwendati weel enam ja aeti edasi kodanlist diktatuuri, mis pärit juba Päts'i aegse ajutise walitsuse ajast. Weel rohkem, see sotsialistliku walitsuse aeg oli õieti aeg, kus meil aeti iseäraliku hooga mingisugust rahwuswahelise kapitaali

poliitikat, igasuguste Judeenitsh'ite ja teiste toetuse näol. Kunagi ei ole sõja ringkonnal meie juures nii suur mõju olnud walitsuse ja poliitika peale, kui sel ajal. Ma ei hakka siin ette tooma kõiki peensusi ega üksikasju, kui tarwis, siis wõib nendest pärastpoole kõneleda. Sarnast poliitika teed sammudes jõuti wiimaks sinnamaale, et rahwaerakond leidis enese kutsutud olewat jällegi walitsusewankri juhtimisest osa wõtma ja weel suuremalgi mõõdul, kui senni. Ta wõttis walitsuse poliitika juhtimise enese kätte, niinimetatud Tõnisson'i kabinetis. See kabinet esines omal ajal kõlawa deklaratsiooniga. Peab tunnistama, see deklaratsioon oli palju ümmargusem ja stiilirikkam, kui praegune. Wõib olla sellepärast, et sel korral rohkem aega oli teda wälja töötada. Wist peeti ka tarwilikuks sel ajal olude sunnil wõi muil põhjusil, selgemat keelt rääkida ja suuremaid sõnu teha. (J. Järwe, rhw.: Keelelises suhtes on praegune parem!) Seda ütleb meile Ernits. Kuid sellele ilusale dekoratsioonile järgnes Tõnisson'i kabinet poliitika, milles kodanline diktatuur awaldus warjamatuna ja palju terawamalt, kui enne. Nii et seda walitsusajajärku wõiks õieti nimetada kodanlise diktatuuri enesepaljastamiseks. Nüüd on jälle mõjule pääsenud see rühm, kes just rohkem kapitaali huwiteenistuses on olnud. Ma ei hakka üksikasjalikult sellejuures peatama, et näidata, kuidas see wool walitsuses kordkorralt rohkem ja rohkem ikka mõjule pääsis, kuidas üksikud ministeeriumid, tähtsamad, selle erakonna kätte üle läksid ja teiste erakondade päralt kõrwalise tähendusega walitsusalad jäid, mis poliitika käigu peale suuremat mõju awaldada ei saanud. Ja selles mõttes arwan enesel täiesti õiguse olewat wiimase Tõnisson'i kabinet poliitika, kui rahwaerakonna poliitika kohta öelda, et meie temas wastutõotamist näeme, kui mitte aktiivselt, siis ometi passiivselt nendelegi wärwita ja tagajärgedeta uuendustele, mis Asutawas Kogus on wastu wõetud. Kas wõtame töökaitse-seadused wõi wõtame tähtsama küsimuse — maareformi lahendamise, siis leiame, et wiimasel ajal rühmadewahelisest enesepaljastamisest on selgunud, et maareformi teostamisel on püütud võimalikult tagasihoidlik olla, nii mõõdukas on tahetud olla, kui wähegi saab, nagu põllutööminister seda awalikult on sunnitud olnud tunnistama; on püütud pikendada maareformi, põhjendades seda tar-

willikkude määruste ja krediidi võimaluse puudumisega. Kuid teiselt poolt on Tõnisson'i kabinett mitmel puhul, vähemalt paaril korral, kui mitte rohkem, iseäraliku pealetungimisega esinenud maa eest tasuküsimuse asjus. Sel ajal, kui ei ole suudetud teostada maapankagi ja loeme, et tahetakse alles luua krediidi võimalus maapanga teostamise näol, kuna see oleks maaseaduse läbiwiimiseks esimene samm pidanud olema. Sel ajal, kordan weel, on juba mitu korda jõutud esineda maa eest tasumaksmise seadusega ühelt poolt, kuna aga teiselt poolt maasaajatele ja asunikuledele krediiti ei leita. Maa jõukamale klassile aga, kes nii kui nii juba suuri warandusi on kokku pannud, kellel isegi siis, kui maa ilma tasuta ära wõetakse, suured warandused järele jääwad, kes siiski weel maa jõukamaks klassiks jääb, sellele miljonite wäljamaksmist nõutakse ja pealegi weel kiires korras, selleks leitakse krediiti. Niisama kui praegusest deklaratsioonist, kõlas ka endisest põhimõtte läbi, et eraalgatusele, selle edennemisele waba woli antakse. (N a e r.) See on praeguses deklaratsioonist must walge peal. Sellele wabawoliandmine on ju ka tõesti olnud Tõnisson'i esimese kabineti poliitika, ja sellel alal on juba teatawaid tagajärgi saawutatud, mis wäga selget keelt räägivad sellest, kuhu see eraalgatus on wiinud. Mitte selle loowa töö juurde, millest härra peaminister on rääkinud, waid on jõutud sahkerdamiseni, hangeldamiseni, marodöörimiseni, on mindud wälja püüdega päewadega miljonääriks saada ja muidugi kaasa toodud rahakursi alaline langemine, hindade alaline tõus, elukalliduse suurenemine jne. See on õieti olnud sennine poliitika, niilähti kaubanduse kui ka tööstuse alal. Siis on eelmistel koosolekutel juhus olnud peatada üksikute küsimuste juures, nagu sõjaseaduse edasikestmise rahuajal jne., mis meie arwates wäga iseloomulik nähtus on ja mis ka omakord näitab, et meie majanduspoliitiline elu sugugi mitte korras ei ole, et teda ei ole sugugi aetud rahwa arusaamise sihis, kelle tahtmisest harilikult armastatakse rääkida. Ühel eelmisel koosolekul, kui jutt oli sõjaseaduse ärakaotamisest, hüüdis peaminister härra Tõnisson suure paatosega: katsuge demokraatlikku korda ülewäl hoida ilma sõjaseaduseta! See olla wäga raske. Ma sõnasõnalt ei mäleta, kuid igatahes see mõte oli. Kui waadelda lahkunud kabineti poliitikat, siis wõib öelda, et ei ole ühtegi ala, kus oleksid wälja paistnud põh-

jalikumad muendused, kus oleks näha olnud, et walitsus tahab läbi wiia põhjalikke reforme, tahab tõesti laiemate rahwahulkade elulisi huwisid rahuldada. Paistab wälja ainult paigalseisimine, maksu mis maksab, olewa alalhoidmine, wõi sagedasti otsekohe weel tagasikiskumine. Kui siis nüüd esineb uus walitsus, siis peab tema tegewuse kohta seda silmas pidama, mis on juba öeldud tema eelkäiwa kabineti kohta. Et ma praeguses arwustuses mitte ainult enese arwamist ei awalda, selleks lubatagu mul tähelpanu juhtida mõnede eel-kõrwalnähutuste peale ligi kuu aega kestwa walitsuse kriisi puhul, kus sennise walitsuse poliitika iseloom õige awalikult paljastati. On kõigile teada, kuidas rühmad, kui selgus, et walitsuse kriisist paari päewaga üle ei saa, asusid teatawa õhinaga wastastikku üksteist süüdistama ja enast puhtaks pesema. Kõigist neist wastastikustest seletustest ja kirjutustest paistis aga wälja, et ükski rühm ei waidle õieti selle wastu, mida tööerakondlane Anderkopp ühes kirjutuses otsekohe wälja ütles, et sennine kabinett on olnud teguwõimetuse sümbooliks, waid kui waieldi, siis waieldi rohkem sellepärast ja selle üle, kelle süü pärast tema niisugune on. Ja et weel nii öelda wäiteid tuua, tuleatakse meelde härra peaminister Tõnisson'i seletust paar päewa tagasi Asutawas Kogus, kus tema ühe teise küsimuse juures wäga tujukalt asus paljastama praegust seisukorda ja wäga suure paatosega hüüdis, et teie tahate sõjaseadust ära kaotada, siis meil peaaegu näljamässud on oodata, kui seisukord iga päewaga halweneb. Ei wõidud ühtegi ala näidata, kus õieti julgelt wõi kindlalt seistaks. Kui see mitte sennisele poliitikale pankrotitunnistuse andmine ei ole, siis ei saa ma üldse aru, mis ta on.

Siis edasi, peaministri järele astus kõnetoolile rahwasaadik härra Päts ja tõi kui pangahärra ülewaate sellest, mis sellel alal walitseb. Ta ütles, et sellel alal walitseb paanika, marga wäärtus alaneb, wõetakse raha pankadest wälja, pangad on tühjad, Eesti mark on Wene duumarublaga ühewääriline. Mis see näitab, kas walitsuse teguwõimu, wõi teguwõimetust? Selge on, et need walitsuse enese ringkondadest ja just kodanlaste eneste ringkondadest tulnud paljastused wäga kujukalt näitawad ja hindawad meie walitsuse sennist poliitikat. Ma ei taha rääkida nendest suurtest kawatsustest ja lubadustest, mis walitsuse dekla-

ratsioonis olid, kus näiteks mitmel kohal walitsus ametnikke ja töölisi warustada lubades, oma lubamise lubamiseks on jätnud, sellepärast et wiimastel päewadel alles on hakatud looma kawa, kuidas majanduslikust kitsikusest peaks tänawu aastal üle saama ja kuidas seda lahendada. Mõni päew tagasi ei olnud seda kawa mitte. Ilma pikemate seletusteta on selge, et Tõnisson'i esimeses kabinetis seisukorra halwenemine on läinud täie hooga edasi. Meie oleme oma majanduslikus seisukorras pärimäge alla läinud kõige selle eraalgatuse toetamise peale waatamata, millest nüüd loodetakse päästerõngast leida. Kuid see walitsus, mille teguwoimetuse osawõtjad erakonnad nii kujukalt paljastasid ja mille välispoliitilisi kawatsusi jällegi üks akl. sennisest walitsusest osawõtjast erakonnast, rhs. härra Strandman, täna paljastas, on selle teguwoimetuse peale waatamata siiski ühel alal teguwoimas olnud, ja ma arwan, et tema tegewuse mitmekülgsuse mõttes tuleks ka selle juures peatuda paari sõnaga. See on nimelt meie walitsuse väga energiline, intensiivne, agar ja väga mitmekülgne tegewus töölise wastu. Tuletatagu meelde mõni aeg tagasi päewakorras olnud streigi kawatsust, mille kohta walitsus oma järsu sõna ütleb „ei tohi“, sellejuures aga tõuswatele hindadele mitte ei öeldud „ei tohi“, ja siis töölised ikka kord-korralt raskemasse seisukorda pandi. Wõi tuletatagu meelde meie walitsuse üht wiimast käeliigutust enne tegewusest äraastumist, see on trükikodade sekwestri lõpetamist, kus teataw osa töölisi jällegi ilma tööandjateta ja nii ilma hoiatamata, ilma ette walmistamata elukallidusele ja raskele seisukorrale suhu wisati, ja sellejuures riiklikud huwid ära unustati, mida nii mitmel korral deklaratsioonis toonitati. Sest kui need on riiklikud huwid, mis trükikodades kaugemale ei ulatakski, kui vähemalt hariduslikku küsimusse, siis ei tohi ometi mitte nii hoolimata ja hooletult talitada. Meie teame, kuidas meil kooliraamatute kriis aasta-aastalt suureneb, et õige küsitaw on, kuidas tulewal aastal hariduseandmist weel alata, sest raamatute turg on täiesti tühi, käsikirjad ootawad trükikodades aastaid, kuid nüüd just suwel, kus oleks pidanud sellel alal energiliselt tööd tehtama, luuakse niisugune wahekord, kus trükikodad, wõib olla paar kuud wõi rohkemgi mitte ei tööta, ja kus meie riigis seisame niisuguse olukorra ees, kus ei ole isegi koolilastele õieti raamatuid kätte

anda. Ei hakka siin teisi küsimusi sellel alal puudutama, ei taha ka pikalt rääkida, kuidas wõideldakse kaswawa rahulolematuse wastu, mis täiesti tingitud oli kaswawast elukallidusest ja sellest, kuidas töölise seisukorda aineliselt wastawalt ei parandatud, kuidas selle kaswawa elukalliduse wastu hakati abinõusid otsima sellest, et politseid igal kujul väga mitmesuguste nimetuste all arendama hakati, seal nuuskimist edendama jne., sõjaseaduse kaudu, sõjakohtute kaudu, protsesside tegemise abil jne. Need asjad on kõigil wärskelt meeles, nad on väga kujukad sennise walitsuse poliitika kohta. Peab ütleva, et sellel alal on lahkunud walitsus kindlat kätt tarwitanud, mida omal ajal deklaratsioonis lubati. Kui nüüd asuda praeguse deklaratsiooni juurde üksikasjalikumalt, siis peab ütleva, et deklaratsioon ise konstateerib ka seda, et meie seisukord wiimasel ajal iseäranis hooga halwemaks on läinud, et rahakurs kohutawalt on langenud ja elukallidus suurte sammudega tõusnud. Kas see langemine wiimasel ajal ainult walitsuse kriisiga ühendatud on, see on weel waieldaw küsimus, mulle näib, et see on walitsuse poliitika paratamata tagajärg ja oleks tulnud, wõib olla, küll natuke vähema terawusega, kuid oleks tulnud samasuguses ulatuses isegi ilma walitsuse kriisita. Põhjuseks on, nagu juba omal ajal siit kohalt tähendatud, see, et meil alles hiljuti otsustati umbes poole miljardi suuruses uut paberraha turule wisata. Tähendati ju tänagi, et paberraha ei ole weel kapitaal, siis tähendab — igasugune paberraha arwu suurendamine peab loomulikult hindade tõusu tähendama, ja mida kiiremini suurendatakse paberraha hulka, seda kiiremini tõusewad ka hinnad. Kui endises deklaratsioonis lubati kindlat kätt tarwitada ka paremale poole spekulantide ja marodööride wastu, jäi see käsi pärast, nagu teada, õhku rippuma. (Wahelhüüe: Kas pahemale poole ka lubati kindlat kätt tarwitada?) Pahemale poole on teda tarwitatud, seda ma ütlesin juba. Praegune deklaratsioon seda lubamist endisel kujul enam ei tee, waid kui weel kindlast käest juttu on, siis olla seda ainult riigiwoimu teostamiseks tarwis. Kuidas ja kelle kallal seda riigiwoimu eestkätt ja erakorraliselt kindla käega on tarwitatud ja tarwitatakse, seda teame. Sisemise korra alal öeldakse muuseas, et kodanikkude julgeoleku maksmapanemine on üks riigiwalitsuse

ülesannetest. Kuidas seda kindlat julgeolekut maksma on pandud, seda nägime ka ühel eelmisel koosolekul, kus Kruusi korteri läbiotsimine päewakorral oli. Ei ole enam nendegi julgeolek kindlustatud, kelle kohta isikupuutumatus põhiseaduses on maksma pandud, teiste kodanikkude julgeoleku maksmapanekust ei maksaks niisugusel korral üldse enam rääkidagi. Muuseas siseministeeriumi töökawas on öeldud, — hangeldamise, spekulierimise, salawiinamüügi ja põletamise vastu wõitlemine kindlalt õigusriiklikult põhjendatud abinõudega. Mis tuleb nüüd nende kindlate kawatsuste ja abinõude all mõista, selle kohta ei ole mingit ligemat seletust antud ja ei saa üldse sellesse lausesse mingisugust reaalselt sisu mahutada. See on, nagu tähendasin, praeguse deklaratsiooni iseloomulikum külg: kui midagi öeldakse, siis nii, et seda wõidakse teostada wõimaluse korral, mis wõimaldab täiesti antud lubaduse tagasiwõtmine.

Edasi loeme Wenemaa Eesti asunikude Eesti kodakondsusesse wastuwõtmisest kiires korras, kuid kindla walwe all, et Eesti riigi wastased sellega wabariigi piiridesse ei pääseks. Wist tuleb siin Eesti riigi wastaste all mõelda kodanlise korra wastaseid, ja siin tõuseb nüüd küsimus: kuidas tahetakse seda kindlaks teha, kes on Eesti riigi wastane, kes seda mitte ei ole. Tähendab, meil peetakse kodakondsuse opteerimist poliitiliseks küsimuseks.

See küsimus tuleb mulle meelde ühe hiljutise siseministri ringkirja, mis on laiali saadetud maakonnawalitsuste kaudu wallawalitsustele, ja kus wallawalitsustele peale pannakse täiesti salapolitseid wõi nuuskurite ülesanded. Kuidas see kuulsa demokraatiaga kokku käib, ei tea, aga ma kaldun arwama, et praegusest olukorrast wälja minnes on nähtawasti walitsusel sihiks õieti salapolitseid nii laiali laotada, kui wähegi wõimalik. Ringkiri on nimelt selles, et pannakse wallawalitsusele teatud kohustus peale, andmeid koguda kõikide nende kohta, kelle opteerimise küsimus päewakorral, kõne all, kas nemad Eesti riigile soowitawad on wõi mitte. Selle otsekohese salapolitseid ülesande omawalitsuste peale weeretamisega wõib toime saada ainult Eesti wabariigi siseminister. Siseministri töökawas sisemise korra alal on weel öeldud: korterikitsikuse lahendamine kõigi wõimalikkude abinõudega olude kohaselt. Ei tea, missugused need wõimalikud abi-

nõud on ja kas nemad paremini sihile wiivad, kui sennised „wõimalikud abinõud“, mille tagajärjel isegi puhtkodanlised lehed, kelle lugejateringkonnad suuremalt osalt majaomanikkude hulgast on, on sunnitud kirjutusi awaldama, milles räägitakse, et suurtes korterites elawad üks wõi kaks inimest ja teisest küljest peawad perekonnad uulitsal olema.

Oleme näinud ägedaid lahinguid löödawat, oleme kuulnud, kust poold üri-seaduse muutmise vastu ollakse, ja sellepärast teame ka, mis selle oludekohase muutmise all mõeldakse ja kelle huwides teda muuta tahetakse.

Siis kohtuministeeriumi töökawa. Ma tahaksin ainult üht küsimust puudutada. On öeldud, administratiiv karistused seaduste ja määruste rikkumise pärast tulewad ligemal ajal kaotada. Meie usume seda, et mõnesuguste määruste, näiteks rekwiisitsiooni kohustuste täitmata jätmise jne. vastu eksimine kohtute kätte antakse. Peaministri hiljutistest seletustest aga, kus suure hooga sõjaseadust kaitsma asuti, selgus, et sõjaseadust pole kuidagi wõimalik ära kaotada. Tähendab, erakordsed olud, erakordsed määrused, ka administratiiv karistus jääb ikkagi alles. Teame ka, et nende ärakaotamisest tõsiselt juttugi ei ole, waid teatawale poole neid ohtralt edasi tarwitatakse, sest sõjaseaduse kaitseks on, nagu tähendasin, alles hiljuti õige tõsiselt sõna wõetud, mis näitab, kuidas meil ikkagi rohkem ja rohkem maad wõtab ja esile pääseb, isegi deklaratsioonis, see poliitiline kurs, kus püütakse kapitalistlikule eralgatusele wabamaid tingimisi luua ja töötawate rahwakihtide vastu seda suurema hooga surweabinõusid tarwitusele wõtta.

Kui edasi minna näiteks haridusministeeriumi tööala juurde, siis peab siin küll õige tõsiselt imestama. Haridusküsimus on rahwa laiematele hulkadele alati tähtsaks küsimuseks nendel maadel, kes tahawad wähegi demokraatlikud olla. Meie näeme aga, et Eesti haridusminister on senni töötanud wäga loiult, wäga tagasihoidlikult, ei ole õieti peale üksikute täiesti juhuslikult ja ettewalmistamatult, osalt tagant järele läbiwiidawate korralduste, põhjalikuma koolireformi läbiwiimise mõttes midagi tehtud. Mäletame kuidas näiteks läinud aastal tehti neljas kooliaasta sunduslikuks, pärast nägime, et seda läbi ei wiidud wäikeste takistuste pärast, mida kerge waewaga oleks saadud ära wõita.

Kooliruumide puudus wõi mõne kehwe kooliõpilase riiete wõi kooliabinõude puudus jne. oleks kergesti korraldataw olnud ja tegelikult kõrvaldada andnud. Kui aga waadata, missugustes oludes algawale õppeaastale wastu minnakse, siis oli juba kewadel selge, et meie neljandast õppeaastast kaugemale ei saa. Wist jääb selles asjas kooliseadus mitmeks aastaks paberile ja peame leppima kolme wõi kohati ka nelja-aastase wallakooliga, nõndanimetatud popside ja moonakate kooliga, nagu ta senni on olnud. Seda näitab uue haridusministri kandidaadi otsimine niihästi Birk'i, kui ka Tõnisson'i kabinetis. Praegune kandidaat on kui äärmise wanameelse woolu esitaja tuntud. (K. Kornel, rhw.: Kas meil neid Eestis on ka?) Kui Teie Wiljandimaale lähete, siis wõite kuulda, et praegune haridusminister terwe Wiljandimaa õpetajaskonnaga sõjajalal on, ja ma arwan, et see ka midagi tähendab. Kui haridusministriks seatakse mehi, kes otsekohese nõudmisena üles seawad, et kooliseadust teatawates osades ei tule mitte teostada, siis arwan mina enesel õiguse olewat öelda, et see wanameelsus on haridusalal, kus kerge oleks edumeelset poliitikat ajada. Praegune deklaratsioon tuletab ses osas meelde endist weneaegset wahekorda, kus heaks arwati Tartu ülikooli pesuköögi projekt kõigepealt riigiwolikogule ette panna. Selles deklaratsioonis on öeldud, et haridusministeeriumi tulewane töö saab olema sennise tegewuse orgaaniline jätkamine. Kuna sennine tegewus on olnud enam-wähem paigalseisumine, ja paigalseisumine on isenesest tagasiminemine, siis näib, et tahetakse endisele wiletsale weneaegse kooli tasapinnale seisma jääda. Sest kui hakatakse kooliseadust ainult sellega teostama, et olewaid koolimajasid omawalitsustelt tagasi wõetakse, nagu seda Rakwere seminaariga juhtus, kus öeldi, et nädala pärast kolige wälja, siis jõutakse wäga kahtlastele tagajärgedele. Nii wõib see „ülewõtmine“ hoopis hariduse wastane olla. Niisama leiame meie maareformi kohta lause, et lõpulik teostamine ei tohi kuidagi takistatud saada. See oleks kõik wäga õige, kuid siia ei pandud punkti, waid jätkati edasi, wõi olgu ainult niipalju, kui seda tingiwad majanduslikud ja sotsiaalsed olukorrad.

Waadake, siin on esimese kui ka teise Tõnisson'i kabinetis poliitika iseloomulik

joon: lepitakse küll järele selles, et on tarwis teostada, sest ei tunta enesel wist nii kindlat jalgealust olewat, et öelda, et ega sest midagi wälja ei tule, — see oli omaaegne unistus. Aga jäetakse teisele poole tee lahti: „kui seda tingiwad majanduslikud ja sotsiaalsed olukorrad“. Ma ütlen, et need wõiwad ka tingida, et mõisad omanikkudele edasi jäetakse ja weel palju teisi asju.

Edasi loeme lause: maakorralduse elluwimisel tuleks silmas pidada, et see reform saaks teostatud nende huwides, kelle huwides see maaseadus mõeldud on. Nüüd oleks huwitaw teada, kes on siis see „nende“, kelle huwides seda teostatakse. Minule igatahes jääb mulje, nagu saaks ja oleks Tõnisson'i kabinetis poolt maaseaduse teostamisel esimesele joonele mõisnikkudele tasumaksimine seatud.

Edasi, kaubandus- ja tööstusministeeriumi kawas tuuakse niisugune lause: et riiklikud ja tööstuslikud ettevõtted suudaksid niisama töötada, kui eraettevõtted, siis kawatsetakse neid seada eraaktsiaseltside alusele. Et meie eraaktsiaseltsid eduga töötawad, see on tõsi. Ostetakse kaupa sisse 500.000 eest ja müüakse wälja wõib olla 1 miljoni eest. Sellega oleks siis üheainukese operatsiooniga kasu pool miljonit. Kui aga wabariik ka niimoodi hangeldama tahab hakata, siis on selge, et sellega Eesti rahakursi langemine otse kohutawalt edeneb ja seda kiiremalt ja kohutawamalt allapoole läheb. Edasi tahab ministeerium eraalgatusele täiesti tegewuswabaduse jätta. Kuidas seda tegewuswabadust senni on kaitstud, seda oleme juba ennemalt näinud. Seda eraalgatuse wabadust rikuti mitte riikliku majapidamise mõttes, waid selleks, et näidata, kui halbu ja eitatawaid tagajärgi annab riiklik majapidamine. Neid korraldati otse pööraselt õnnetult, nagu seda näiteks Jõõpra turbaraba tööstusest näha wõib ja ka mõnes muus kohas. Ei ole mingisugust põhjust öelda, et need üksikud katsed oleksid riigistatud majapidamine. Edasi öeldakse, et kawatsetakse ära kaotada riiklik kauplemine sarnasel kujul, nagu praegu, ja lõpetatakse lausega, et ministeerium tahab asutada riigi kaubatalituse, mis töötama saab erakaubamajade alusel. Eestis on üks niisugune katse juba olemas ja see on see kuulus „Revalis“. Deklaratsioonist paistab, et tahetakse hakata edendama „Revalis'eid“. On ilma pikema jututa selge, kuhu poole niisugune „riiklik

majapidamine" on sihitud, kus riik annab oma kapitaalid selleks, et erasikud wõiksid riigi kulul miljonääriks saada, nagu seda muuseas „Revalis'e" asjus räägitakse, kus riigile suured wõlakohustused kaela tulnud, ja üksikud isikud, kes riigi kapitaaliga erakaubamajade alusel töötanud, miljonäärideks on saanud. See seisukoht wiiakse wististi ka läbi ja see on ju ka loomulik, sest järjekindel peab olema. Et senni on mõnele eraalgatajale takistust tehtud sisse- ja wäljaweo lubadega, siis tahetakse, et asjasthuwitatud ringkonnad, kes neid sisse- ja wäljaweo lubasid tarwitawad, hakkawad neid enesetele ise wälja kirjutama.

Wabariigi rahaasjanduse korraldamise kohta ütleb walitsus, et tahab kõik abinõud tarwitusele wõtta, et Eesti margakursi tõsta. Kui ma ei eksi, siis lubati seda ka eelmise deklaratsiooni puhul. Jätakse aga igakord ütlemata, missugused need abinõud on. Öeldagu parem, missugused abinõud siis tarwitusele wõetakse ja sealjuures näidatagu, kuidaswiisi just need abinõud margakursi tõstaksid. Sennised abinõud, mis walitsus tarwitusele on katsunud wõtta, on hoopis wastupidiseid tagajärgi andnud.

Edasi öeldakse, kui räägitakse riigi eelarwe tasakaalu poole wiimisest, et vähendatakse wiimase wõimaluseni wäljaminekuid. Harilikult ütlevad juba kodanlised majandusteadlasedki, et wäljaminekute vähendamise poliitika on majanduses halb poliitika, ja kui ka siin sellesama peale minnakse, siis wõib väga hästi aru saada, kuhu poole siin on sihitud. Wäljaminekud lähewad harilikult tööstuslikkude ettewõtete ning ka teenijate ülespidamiseks. Meie seisame praegu olukorra ees, kus margakurs langeb, ja kui seal teiselt poolt hakatakse wäljaminekuid vähendada, see on palkasid kärpima, wõi keelatakse neid suurendamast, seisawad töötawad kihid wäljapääsemata raskuste ees. Kuigi järgmises punktis öeldakse, et tahetakse sissetulekute suurendamiseks uusi maksusid peale panna, millest endine rahaminister Kukk tõendas, et nende pealepanemisega õige ettewaatlik peab olema, et mitte rahameeste ringkonda ära wihastada, mis õige kahjulik olla, siis ei ole ka siin näha missugusel teel ja missuguseid maksusid peale panna tahetakse, ja ütelus, et neid peale panna tahetakse wõimaluse piirides, jätab mulje, et siingi ainult sõnu on tehtud, öeldakse, et wäljapääseteid riigi

rahalisest kitsikusest ei taheta mitte ainult paberraha trükkimisest leida, waid tahetakse weel teistsuguseid abinõusid tarwitusele wõtta. Ikkagi pea ja kõige tähtsamaks wäljapääseteeks jääb nende wäikeste wõimaluste kõrwal tegelikult trükkimasin. Kui see nii on, siis tähendab see, et elukallidus suureneb järjest edasi ja elutingimised muutuwad järjest kibedamaks. Kuid palkade kõrgendamises tahetakse, kui mitte tagasi minna, siis õmeti paigal seista. Wäljawaade kujuneb nõnda, et meie suure kiirusega läheneme seisukorrale, millest härra Tõnisson siin paar päewa tagasi juttu tegi, ja ma arwan, et ta wist nalja ei teinud, näljamässudele. Sarnase majanduspoliitika ja rahanduspoliitika juures on see täiesti wõimalik.

Toitlusküsimuses seletatakse, et tahetakse sõjawägedele, ametnikkudele ja töölistele leiwa alammäära tagawara kindlustada. Seda on ka senni lubatud, toiduaineid on lubatud anda, kuid kuidas see tegelikult on olnud, sellest wõib väga palju rääkida. Igalpool ei ole lubamisteniigi saadud. Teiselt poolt tahetakse põllupidajatele rahuloldawat tasu nende saaduste eest maksta, see tähendab, wilja kokkuleppe teel osta. Tähendab, põllumeestel on teada, et walitsus maksab selle hinna, millega nad kokku leppima peawad, kuid lugu kujuneb ilmtingimata nii, nagu praeguse wõistust juures. Sahkerdajad käiwad maal ringi ja ütlevad: maksku teised mis tahawad, meie maksame ikka 2 marka naela pealt rohkem.

Siis on ka põhjendatud üks märkus, mis hiljuti toitlusnõupidamisel on öeldud, et ei ole mingit kindlustust selleks, et meie warsti mitte sinna wälja ei jõua, kus meil rukkipuud 500 marka maksab. See on selle tagajärg, et ühel pool kokkuleppehinnad ja teisel pool teadmine, et kaubast ikkagi nii-kui-nii lahti saadakse, sest temast on puudus. Kujutage enesele ette toitlusministri lubamist, kui ta tahab töölisi ja sõjawäge leiwaga warustada. Isegi siis, kui ta leiwa kätte saaks, ei oleks töölisel sellest kasu, kui ta puudast 5—600 marka peaks maksma, kuna tööline praegu hädawaewalt oma wiletsa palga juures paarimargahinnalist leiwanaeia wälja lunastada jõuab. Nõnda muutub see kawa, kui teda sel alusel tahetakse läbi wiia, ainult kõlawaks deklaratsiooniks ja muud mitte midagi. Nii sama öeldakse edasi, et tahetakse õiglast normeerimist tarbeainete alal ette wõtta, nii palju kui see wõimalik, ja kui seda

üldsuse huwid nõuawad. Wõib olla aga paarinädalise walitsemise järele selgub, et üldsuse huwid mitte normeerimist ei nõua, mis siis? Siis ei tule sellest normeerimisest mitte midagi wälja, kõik ilusad lubadused jääwad täitmata, ja kuidas siis elawad need kihid, kellele deklaratsioonis ühe käega lubatakse toiduaineid anda ja teisega tagasi wõetakse. Just see lubamine on praeguses deklaratsioonis iseloomulik ja lahutab teda teistest eelmistest deklaratsioonidest. Tehakse kahe käega mitmesuguseid ilusaid lubadusi, mis iseenesest wõimalusi sisaldawad ainult lubadusteks jääda. Eelmistes deklaratsioonides oldi otsekohe sem. Wõib julgesti öelda, et täie auruga tagasi purjetatakse. Oldakse juba nähtawasti sellel alusel, et tarwis ei ole enam mingisuguseid uuendusi ellu wiia, waid tuleb hakata tagasi püüdma wanade heade aegade juurde. Sarnane on üldine mulje deklaratsioonist.

K. Kornel (rhw.): Mina tahtsin

raga läbi wiia, ehk küll maksusüsteem üks tähtsamatest teguritest riigielus on.

Kui härra Strandman puudutas ühte asja, öeldes, et meie Lätiga lüüa oleme saanud, siis peame lühidalt tähendama, et Läti praegune demokraatlik häälekandja on näidanud, et nemad wälispoliitikas palju nõrgemad on, kui mõni teine noor riik. Niihästi sise- kui wälispoliitika mehed on öelnud, et nendel on sarnane tunnus, et Eesti poliitilised juhid kaugelt paremad on. Muidugi, ma ei tea, keda uskuda, kas härra Strandman'i wõi Läti lehti. See on sarnane ala, kus kergesti otsustada ei saa, kuidas sündmused kujunewad, — wõib ju palju ootamata asju sündida — kuid kedagi süüdistada ei saa, sellepärast et poliitikas on sarnaseid asju, mida iga silmapilk ja igakord ette tuua ei saa. Kuid wäga wõimalik on, et mõned asjad ajalehtedesse pääsewad, mis mitte soowitawad ei ole.

Ma arwan, et wiisakate sõnade ja sõimamise wahel on wahe siiski kaunis suur ja mitmesuguseid wariundid siin olla ei

K. Kornel'i (rhw.) kõne parandatult käesolewa protokollil lõpus, weerg 1577—1580.

Et wõi neid kawatsusi seisma jätta. Härra Strandman, Teie tegite ju omal ajal ka selle kohta kawatsusi, tegite eeltõid? Küsite, mispärast neid ära kasutatud ei ole. Kuid selles ei saa mitte üksi walitsust süüdistada. Mina arwan, et ka praegune walitsus halwasti teeks, kui ta mitte kawatsusi rabadekuiwatamise ja kaanalite kaewamise kohta ei teeks.

Teine punkt, mis härra Strandman ette tõi, seisis selles, et meie riigimehed nõrgad on. Toon selleks mõned näited. Lätimaal oli ka sarnane walitsus, kellele aga riigistamise asjus etteheiteid teha ei wõi. Ei wõi ka praegusele walitsusele ette heita, et kõik ilusad katsed luhta lähewad.

Kui härra Kukk seletas maksusüsteemist, siis ei hüüdnud talle keegi wahela, kui ta tähendas, et seda wõimatu on kor-

tas was mõttes... (O. Strandman, tões.: Siin räägiti majanduslikust kasust, Teie püüate sõnast kinni!) Noh, ma ei tea, kui Teie ütlete, et ei ole mingit kasu saanud, siis peab juba mõtlema, et mingit absoluutset kasu ei ole saanud. Ma arwan aga siiski, et oli üks asi, mis kriipsu läbi tõmbas meie arwest, ja seda peate ka Teie, härra Strandman, tunnustama. See oli siis, kui wäljamaal oli arwata, et meie hakkame wenelastega rahu tegema, kuna ühel päewal liitlaste kõrge nõukogu tunnistas, et nemad astuwad kaubanduslikkudesse läbirääkimistesse nõukogude Wenemaa kaubatarwitajate ühisustega, ja ma arwan, et meie rahuleping selleks õige tuntawalt kaasa mõjus. Teie ütlete, et meie ei ole saanud ära kasutada neid kasulikke juhuseid. Kuid selles ei saa

mitte üksi walitsust süüdistada, selles on süüdi meie rasked wooolud üldse, millepärast ei ole suudetud transiiti Wene-maale hästi korraldada. Ei wõi ometi wõimatuid asju nõuda!

Kui sarnane tähtis asi ees oli, ei wõi seal midagi teha. Waadake, minu arwates peame meie ikka oma oludega ka rehkendama.

Wälisminister A. Birk: Austatud rahwasaadikud! Mina jõudsin ainult rhs. Strandman'i kõne wiimase osa ajal siia ja wõin siin moned märkused teha, mis asja pärast tarwilikud on.

Esiteks ei saa ma mitte puudutamata jätta nähtust, et neis ridades, kust on härra Strandman pärit, woi neis weergudes, mis tema erakonna häälekandjas ilmuwad, tihtipeale asju puudutatakse, mida nagu mu eelkõneleja tähendas, kergesti ümber lükata wõiks, kui meil kõike wõiks awaldada, ja mitte osalt ei tuleks asju awalikkuse ette toomata jätta, mis kaugeltki saladiplomaatia ei ole, wõi selleks ainult hanijalgades wõiks olla. Siin tarwitatakse seda meetodi, et niisugune asi lehte pannakse, mida wõib mitmeti mõista, — kui ette tuua ei ole wõimalik õiendusi, — ja mille eest wõidakse süüdistusi kaela walada. (Wahelhüüe: Jälle saladus!) Ei sugugi. Ma räägin ainult asjadest, mis ei tohi terwe ilma ette kanda.

Mis puutub nüüd neisse küsimustesse, mis siin härra Strandman ette kandnud wälispoliitikast, ja millest tema erakonna häälekandja igapäew juhtkirju teeb, see on Walga, wõi Eesti-Läti piiri küsimus, siis tuleb tähendada, et siin süüdistustel mingisugust põhja all ei ole, ega ole ka põhjendatud juhtkirjad ja enne tähendatud kõne, milles pidi wiimane trump wälja mängitud saama. Kui siin räägiti neist headest wahekordadest, mis olla olnud Strandman'i walitsuse ajal Läti-maaga, siis lubatagu mulle tähendada, et see piiriasi Latwiaga just kõige terawaks läks pärast selle walitsuse sammusid Latwia suhtes läinud aasta sügisel, kus enam rahwaerakondlasi ei olnud ei kabineti eesotsas ega wälisministeeriumis. Wõin kindlast allikast öelda, et see piir, mis sel ajal kawatseti, pani aluse neile kuupikkustele waidlustele, mis wiimaks ometi, kas hästi wõi halvasti, — sellest räägin teinekord, — nüüd kord lõpupoole on wiidud. Kui siin aga sellest kõigest räägitakse, siis wõib rääkida ka

ehk millegist muust, mis aga praegu wara ette tuua, (J. Seljamaa, tõer.: Jälle saladus!) kuid millest kord räägitakse ka awalikult. Kui räägitakse ja kirjutatakse ühes lehes muuseas, et just meie jonni pärast olla piir halwem tulnud, et seal olla wäga häid kokkuleppeid pakutud jne. ja neid pole wastu wõetud, siis on see ekslik. Meil oli oma kindel juhtnõör, kuidaswiisi piir tõmmata ja kuidas rahvuslikku, etnograafilist printsiipi tuleb muuseas iseäranis silmas pidada, ja antud juhtnööri järele on käidud, et siin iseäralikust jonnist wõi järelandlikkusest juttugi ei wõinud olla. Kui seal wahekohtu esimees on teisiti otsustanud, kui mõnes asjas arwati, siis tuleks seda süüdi igatahes mujalt otsida. Kui eeltähendatud ajal Eesti-Läti piir kawatseti tõmmata enam lõunapoole, siis saab wäga hästi aru sest hingelisest meeolust, mis sundis ehk kedagi Riias wõi ka mujal omakorda jälle nii sõbralikult rääkima, et sellest wõis paista, et piir peab mitte ainult tagasi toodama, waid juba päris Eestisse sisse. Nii wõis olukord tekkida, et juba enne Walga küsimuse otsustamist Latwias otsekohe seletati, et Walk on kindlasti otsustatud lätlastele anda. Aga ma ei lähe kaugemale, ja tahtsin ainult näidata kawa, mille järele mõtetekäik umbes wõis areneda, mis aga wahekohtu otsust weel õigeks ei tee. Kõigest piiriküsimustest, mis meil Latwia ja Eesti wahel on olnud, on just Walga linn tüliõunaks olnud ja selle kui ka kogu piiriküsimuse arutamine peaks eraldi ja erapooletult saama ette wõetud, ja siis leidub kohti, kus saadud otsus meid, muidugi mitte täielikult, kuid teatawal määral, rahuldada wõib. Mis aga ekslikult Latwiale otsustatud ehk ülesseatud põhimotete wastu, see on meie protestis üldistes joontes toodud. Minu arwates oleks enneaegne praegu hindama hakata kõiki ajakirjanduse märkusi, mis sel alal on tehtud, ja ma arwan, et Eesti piiri õiendamise sihis teewad kahju niisugused märkused, mis tahawad otsida süüdi sealt poolt, kust seda täna on härra Strandman otsinud. Iga kohtuotsust wõib arwustada, nii siis ka wahekohtu otsust, ja sellest seisukohast on arwustus ja kriitika õige ja asjale kasulik. Kui meie aga oma kodus hakkame asju nii pahupidi pöörama, nagu wiimasel ajal seda tehtud, siis ei paranda see seisukorda, waid halwendab weel. Walitsusel on korda läinud seda küsimust, mis teatawate eelduste järel ja

üldsuse huwid nõuawad. Wõib olla aga paarinädalise walitsemise järele selgub, et üldsuse huwid mitte normeerimist ei nõua, mis siis? Siis ei tule sellest normeerimisest mitte midagi wälja, kõik ilusad lubadused jääwad täitmata, ja kuidas siis elawad need kihid, kellele deklaratsioonis ühe käega lubatakse toiduaineid anda ja teiseaga tagasi wõetakse. Just see lubamine on praeguses deklaratsioonis iseloomulik ja lahutab teda teistest eelmistest deklaratsioonidest. Tehakse kahe käega mitmesuguseid ilusaid lubadusi, mis iseenesest wõimalusi sisaldawad ainult lubadusteks jääda. Eelmistes deklaratsioonides oldi otsekohesem. Wõib julgesti öelda, et täie auruga tagasi purjetatakse. Oldakse juba nähtawasti selles alusel, et tarwis ei ole enam mingsuguseid uuendusi ellu wiia, waid tuleb hakata tagasi püüdma wanade heade aegade juurde. Sarnane on üldine mulje deklaratsioonist.

K. Kornel (rhw.): Mina tahtsin paar sõna härra Strandman'ile wastata. Wiimasel ajal puutub silma, et sotsialistlik tööerakond nii wäga walitsuse wastu wälja on astunud, nagu ajalehtedest ja selle erakonna kõnelejatest näha.

Mis puutub kõigisse nendesse kawatsustesse, mis käiwad rabadekuiwatamise kohta ja raudteedehitamise kohta Tallinna ja Tapa wahel, selles ei saa mitte üksi walitsust süüdistada, sellepärast, et esiteks walitsus ei saa neid teostada ilma selleta, kui rhs. Strandman krediiti ei luba. Aga eeltõid on ometi tarwis teha. Ei wõi neid kawatsusi seisma jätta. Härra Strandman, Teie tegite ju omal ajal ka selle kohta kawatsusi, tegite eeltõid? Küsite, mispärast neid ära kasutatud ei ole. Kuid selles ei saa mitte üksi walitsust süüdistada. Mina arwan, et ka praegune walitsus halwasti teeks, kui ta mitte kawatsusi rabadekuiwatamise ja kaanalite kaewamise kohta ei teeks.

Teine punkt, mis härra Strandman ette tõi, seisis selles, et meie riigimehed nõrgad on. Toon selleks mõned näited. Lätimaal oli ka sarnane walitsus, kellele aga riigistamise asjus etteheiteid teha ei wõi. Ei wõi ka praegusele walitsusele ette heita, et kõik ilusad katsed luhta lähewad.

Kui härra Kukk seletas maksusüsteemist, siis ei hüüdnud talle keegi wahale, kui ta tähendas, et seda wõimatu on kor-

raga läbi wiia, ehk küll maksusüsteem üks tähtsamatest teguritest riigielus on.

Kui härra Strandman puudutas ühte asja, öeldes, et meie Lätiga lüüa oleme saanud, siis peame lühidalt tähendama, et Läti praegune demokraatlik häälekandja on näidanud, et nemad wälispoliitikas palju nõrgemad on, kui mõni teine noor riik. Niihästi sise- kui wälispoliitika mehed on öelnud, et nendel on sarnane tundmus, et Eesti poliitilised juhid kaugelt paremad on. Muidugi, ma ei tea, keda uskuda, kas härra Strandman'i wõi Läti lehti. See on sarnane ala, kus kergesti otsustada ei saa, kuidas sündmused kujunewad, — wõib ju palju ootamata asju sündida — kuid kedagi süüdistada ei saa, sellepärast et poliitikas on sarnaseid asju, mida iga silmapilk ja igakord ette tuua ei saa. Kuid wäga wõimalik on, et mõned asjad ajalehtedesse pääsewad, mis mitte soowitawad ei ole.

Ma arwan, et wiisakate sõnade ja sõimamise wahel on wahe siiski kaunis suur ja mitmesuguseid warjundid siin olla ei saa. Näiteks ei tarwitseks mitte niisugust põhjust nimetada: wiisakate sõnadega jne. See oli Teie ütetus ja põhjalikumalt Teie seda ka mulle ei seletanud.

Mis puutub wahekorrasse Wenemaaga, siis jäi minule üks lause kõrwu kumisema. Härra Strandman ütles, et meie ei ole mingit kasu saanud sellest, et meie ennem rahu tegime, kui teised riigid. See on nii, härra Strandman? See oli tõesti ootamata! Ma arwan, et meie seda kasu küll oleme saanud ja see kasu seisab selles, et meie ei tarwitse mitte 6 kuud werd walada. Ma arwan, et see on teatavas mõttes... (O. Strandman, tõer.: Siin räägiti majanduslikust kasust, Teie püüate sõnast kinni!) Noh, ma ei tea, kui Teie ütlete, et ei ole mingit kasu saanud, siis peab juba mõtlema, et mingit absoluutset kasu ei ole saanud. Ma arwan aga siiski, et oli üks asi, mis kriipsu läbi tõmbas meie arwest, ja seda peate ka Teie, härra Strandman, tunnistama. See oli siis, kui wäljamaal oli arwata, et meie hakkame wenelastega rahu tegema, kuna ühel päewal liitlaste kõrge nõukogu tunnistas, et nemad astuwad kaubanduslikudesse läbirääkimistesse nõukogude Wenemaa kaubatarwitajate ühisustega, ja ma arwan, et meie rahuleping selleks õige tuntawalt kaasa mõjus. Teie ütlete, et meie ei ole saanud ära kasutada neid kasulikke juhuseid. Kuid selles ei saa

mitte üksi walitsust süüdistada, selles on süüdi meie rasked weolud üldse, millepärast ei ole suudetud transiiti Wene-maale hästi korraldada. Ei wõi ometi wõimatuid asju nõuda!

Kui sarnane tähtis asi ees oli, ei wõi seal midagi teha. Waadake, minu arwates peame meie ikka oma oludega ka rehkendama.

Wälisminister A. Birk: Aus-tatud rahwasaadikud! Mina jõudsin ainult rhs. Strandman'i kõne wiimase osa ajal siia ja wõin siin moned märkused teha, mis asja pärast tarwilikud on.

Esiteks ei saa ma mitte puudutamata jätta nähtust, et neis ridades, kust on härra Strandman pärit, woi neis weergudes, mis tema erakonna häälekandjas ilmuwad, tihti peale asju puudutatakse, mida nagu mu eelkõneleja tähendas, kergesti ümber lükata wõiks, kui meil kõike wõiks awaldada, ja mitte osalt ei tuleks asju awalikkuse ette toomata jätta, mis kaugeltki saladiplomaatia ei ole, wõi sel-

on waiga, wõi Eesti-Läti piiri raskus, siis tuleb tähendada, et siin süüdistustel mingisugust põhja all ei ole, ega ole ka põhjendatud juhtkirjad ja enne tähendatud kõne, milles pidi wiimane trump wälja mängitud saama. Kui siin räägiti neist headest wahekordadest, mis olla olnud Strandman'i walitsuse ajal Läti-maaga, siis lubatagu mulle tähendada, et see piiriasi Latwiaga just kõige terawamaks läks pärast selle walitsuse sammu-sid Latwia suhtes läinud aasta sügisel, kus enam rahwaerakondlasi ei olnud ei kabineti eesotsas ega wälisministee-rius. Wõin kindlast allikast öelda, et see piir, mis sel ajal kawatseti, pani aluse neile kuupikkustele waidlustele, mis wiimaks ometi, kas hästi wõi halvasti, — sellest räägin teinekord, — nüüd kord lõpupoole on wiidud. Kui siin aga sellest kõigest räägitakse, siis wõib rääkida ka

ehk millegist muust, mis aga praegu wara ette tuua, (J. Seljamaa, tõer.: Jällesaladus!) kuid millest kord räägitakse ka awalikult. Kui räägitakse ja kirjutatakse ühes lehes muuseas, et just meie jonnist pärast olla piir halvem tulnud, et seal olla väga häid kokkuleppeid pakutud jne. ja neid pole wastu wõetud, siis on see ekslik. Meil oli oma kindel juhtnõor, kuidas wiisi piir tõmmata ja kuidas rahwuslikku, etnograafilist printsipi tuleb muuseas iseäranis silmas pidada, ja antud juhtnõori järele on käidud, et siin iseäralikust jonnist wõi järelandlikkusest juttugi ei wõinud olla. Kui seal wahekohtu esimees on teisiti otsustanud, kui mõnes asjas arwati, siis tuleks seda süüdi igatahes mujalt otsida. Kui eeltähendatud ajal Eesti-Läti piir kawatseti tõmmata enam lõunapoole, siis saab väga hästi aru sest hingelisest meeleolust, mis sundis ehk kedagi Riias wõi ka mujal omakorda jälle nii sõbralikult rääkima, et sellest wõis paista, et piir peab mitte ainult tagasi toodama, waid juba päris

ida,
hist
on
Aga
nult
cäik
ohtu
iiri-
esti
tuli-
iiri-
era-
dub

lugi
mitte täielikult, kuid teatawal määral, rahuldada wõib. Mis aga ekslikult Latwiale otsustatud ehk ülesseatud põhi-motete wastu, see on meie protestis üldistes joontes toodud. Minu arwates oleks enneaegne praegu hindama hakata kõiki ajakirjanduse märkusi, mis sel alal on tehtud, ja ma arwan, et Eesti piiri õiendamise sihis teewad kahju niisugused märkused, mis tahawad otsida süüdi sealt poolt, kust seda täna on härra Strandman otsinud. Iga kohtuotsust wõib arwustada, nii siis ka wahekohtu otsust, ja sellest seisukohast on arwustus ja kriitika õige ja asjale kasulik. Kui meie aga oma kodus hakkame asju nii pahupidi pöörama, nagu wiimasel ajal seda tehtud, siis ei paranda see seisukorda, waid halvendab weel. Walitsusel on korda läinud seda küsimust, mis teatawate eelduste järel ja

kahe rahwa wahekorda õige terawaks ajama kippus, lõpule ligemale wiia, ja ma awaldan lootust, et kaks naaberrahwast leiwad teid, kuidas parandada otsusesse tekkinud wigu.

Teiseks toodi siin ette wahekord Wenemaaga, ja siin hüüti härra Strandman'i poolt härra Kornel'i kõne ajal wahele, et pole küllalt majanduslikult wahekorda ära kasutatud ja eraldi, nagu selgus, transiidi alal. Endise teedeministri, härra Säck'iga rääkides, kes härra Strandman'iga ühest rühmast, ei ole ma temalt mitte kuulnud, et transiit oleks olnud takistatud. Raskusi on olemas ja on olnud kaupade edasisaamiseks ja wõib olla, et meie raudteed ei joua kord kõiki tarwisminewaid kaupasid Wenemaale wiia, ja olekski imelik, kui meie tahaksime kogu Wene sissewedu üherööpalise raudtee abil korraldada, kuid meil on rhs. Säck'ilt teated, et raudtee on rahuloldawalt töötanud, vähemalt on see mulje mul olnud temaga rääkides.

Mis puutub sellesse kolmandasse punkti, mis härra Strandman siin puudutas, kui ta Warssawi konwerentsist rääkis; siis ei ole need teated, mis siin ette kanti, küllalt täpipealsed. Kui meid Warsawi konwerentsile kutsuti, siis öeldi, et päew antakse hiljem teada. Ja kui nüüd seda silmas pidada, et see teadaanne tuli hiljem, kui konwerentsi peale oli alanud, siis ei saa ometi mitte meile süüks anda, et kutsujad ei olnud õieti talitanud. Igatahes woin ühte kinnitada, ja härra Strandman ei ole seda ka saanud tõendada, nagu oleks meie ärajäämine sealt olnud meile kahjulik. Meie mingisuguseid eeltingimisi siis ei teinud, waid oleme kindla arusaamisega talitanud, nagu me talitasime, ja oli meil ka aimata ja arwata, mis Warssawi konwerentsil tehakse, ja et meie arwamised õiged olid ja täide läksid, seda on juba sündmuste käik näidanud, ja selletõttu nüüd küsimuse ülestõstmine, mis omal ajal meile kirstunaelaks oleks pidanud saama, ei ole õnnestanud.

Kui räägitakse awalikult ja kui ette tuuakse mõnesuguseid asju, siis on see hea ja palju parem, kui sellest räägitakse ainult kuulujuttude järele ja omawahel, aga koigist asjust sedawiisi rääkida, nagu siin räägiti, ei lähe, ja igatahes on rahwuswahelised wahekorrad küllalt õrnanad, nii et koike ette kanda, mis huwitaw oleks kuulata, ei wõi. Selleks on meil teatud asutus olemas, ja kui see asutus ei ole funktsioneerinud, millest siin on ka palju räägitud, siis pean mina teatama, et

heal meelel olen Asutawa Kogu wälisasjade komisjoni ees walmis kõiki seletusi andma, nagu ma seda senni olen teinud, ja teen seda, kui sinna Walga ja lõunapiiri asi jõuab. Minu teada pidi see asi ammu Asutawa Kogu käes olema, sest niisugune oli ka Wabariigi Walitsuse otsus, et ta sinna pidi minema, kuid järele kuulates tuleb tõesti wälja, et kantselei eksituse järele pole see weel mitte sündinud. Niiwiisi peab siis ütleva, et meie wastu wälispoliitika alal siin wähe on ette toodud, ja tuleks teisest küljest leppida nende ääremärkustega, mis ma olen wõinud siin teha. Igatahes arwan mina, et kuigi ka sellel alal terawalt wõib rääkida, siiski wälisasjade arutamisel peaksid need terawused teatawal määral ära jääma, sest et neis asjus wõib omandada ja seletada parem seal, kus öeldakse küll saladiplomaatia olewat, kus aga kõiki asju wõib ette tuua, ja see on meil oma Asutawa Kogu elund, orgaan, wälisasjade komisjon ja sellest wõtab osa ka härra Strandman. Ja kui seal kord piiriasi ette tuleb, siis on loodetawasti wõimalik seal mõnda asja enam walgustada, kui praegu üldisel Asutawa Kogu koosolekul.

Kohtuminister J. Jaakson: Walitsuse deklaratsiooni arwustajad on mööda minnes püüdnud ka arutada kohtuministeeriumi töid. Esiteks on härra Strandman selle wastu waielnud, et kohtuminister muuseas kawatseb reforme ette wõtta nii kriminaal- kui tsiwiiloiguse alal ja wälja anda riigikeeles kriminaalkoodeksi ja üksikud osad tsiwiiloigustest. Oma wäite põhjenduseks toi härra Strandman ette, nagu oleks Asutaw Kogu seisukohal, et sellel alal ühtegi reformi ei tule ette wõtta, sellepärast et nende koodeksite wäljatöötamine wõiks kesta 2—3 aastat. See põhjendus ei ole minu arusaamise järele õige. Asutaw Kogu ei ole kunagi sarnast seisukohta wõtnud ja pole wõtta wõinud. Ühed kõige puudulikumad osad meie seaduses on just need kaks ala, ja niisugusele konserwatiwsele seisukohale meie Asutaw Kogu kunagi asunud ei ole ja asuda ei ole wõinud, et sellel alal ei tuleks uuendusi ette wõtta. Asutaw Kogu on küll üksikute suuremate meie õiguste adlaste mõju all, kes siis suuremat tööd ei arwanud wõimalikuks ette wõtta. Nende moju all, kes omal ajal tagasi lükkasid meie tsiwiilkoodeksi uuendatud kujul, mitte uue koodeksi, waid ainult meie praeguse tsiwiiloiguse teatawate paran-

dustega. See sai küll sel korral tagasi lükatud, aga sellega ei saanud mitte eitaw seisukoht woetud reformide asjus tsiwiilõiguse alal. Sarnast seisukohta ei wõinud Asutaw Kogu iialgi wõtta, waid seal sai kohtuministrile ülesandeks tehtud nowellide läbi, wäiksemate, mitte terwe suure koodeksi wäljaandmise teel, waid nowellide läbi meie seadust uuendada. Sellele seisukohale on ka kohtuministeerium asunud ja üksikute nowellide wäljatöötamisele asunud. Praeguse walitsuse teadaandes teatab kohtuministeerium, et kõige esiteks tööd lõpule wiia oleks tarwis päranduse õiguse juures, sest et see meil õige puudulik on, kuna aga asiõigust ja noudeõigust mõeldakse sel kujul maksuma panna, kuidas nad kolmandas köites on kõigi riigikodanikkude kohta makswad. Teine asi on kriminaalõigus. Seal ei ole tahetud mingisugust uuendust maksuma panna. Uus kriminaalkodeks, mis Wene oma on ja meil osalt maksew, on õige puudulik. Puudused on sees niisama hästi kriminaal- kui tsiwiilseadustes, ja seadused on rahwale täitsa kättesaamatud, sest et nad Saksa wõi Wene keeles on. Eesti keeles neid olemas ei ole ja ka neid saksa- ja wenekeelseid seaduse- raamatuid on praegusel ajal õige raske kätte saada. Ja kui meie seaduse tundmatul kujul kõigile makswaks teeme, nimelt tsiwiilseaduse kolmanda köite, siis on juba selle läbi suur raskus meie rahwal, et neilt wõimalus on woetud tutwustada endid nende seadustega. Kust aga härra Strandman seda praeguse walitsuse deklaratsioonis wälja loeb, et walitsusel neid täielikke koodeksid ei ole ülepea olemas, waid üksikud seadused sel ja teisel alal, ja et walitsus kawatseb neid ilma Asutawa Koguta ellu wiia, siis seda kuskil öeldud ei ole, ja see on täitsa põhjendamatu wäide ja otseteed see ütelus kohtuministeeriumisse ei puutu. Härra Strandman seletas, nagu oleks meil õiguslik kord ülepea niiwõrd kõikuw ja puudulik, et meie oludes wäljamaa kapitaal ei usalda tööle asuda, ja toob muuseas ka asjaolusid ette, et meil liiga palju riigistatakse ja protesteerib selle wastu, et meie liikumata waranduste üle olemes kontrolli sisse seadnud. Minul on täiesti arusaamatu, mispärast nende põhjenduste wastu protesteeritakse, mis rohkem tööerakonna praeguse programmi ja kawa, kui Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni wastu on. Riigistamine on ju tööerakonna enese programm ja seda wõis palju rohkem

meie endises walitsuses leida. Selle wastu protesteerimine on ju oma tege- wus-programmi wastu protesteerimine, ning see on mulle täiesti arusaamatu. Ma ei ole kunagi selle poolt olnud, et üle- määra riigistada, kuid praegusel ajal seda lubada, et eraisikute tegewus ilma kont- rollita oleks, see on täiesti wõimatu. Praegu ei ole mingisuguseid eeltingimisi olemas majanduslikus elus ja meie kau- pade rohkus ei ole küllalt sarnane, et ilma kontrollita tegewust lubada. Kus waba tegewus wõimalik on, seal peawad ka selleks tingimised olemas, mis seda waba tegewust reguleeriwad, see on pakkumine ja nõudmine. Meie kaupade rohkus on nii wäikene, et meie ilma kontrollita kauple- mist ei wõi lubada. Iseäranis ülekohtune oleks see, kui meie lubaksime ilma kont- rollita spekulereerimist, see käiks ka liiku- mata waranduste kohta. Liikuwa waran- duse üle kontrollipidamine on aga märksa raskem ja peaaegu täitsa wõi- matu läbi wiia. Minu arwates oleks see aga täitsa ülekohtus, kui meie kontrolli liikumata waranduste üle mitte läbi ei wiiks. On juba nähtusi ilmsiks tulnud, et isikud omandawad lühikese ajaga liiku- mata warandusi sajatuhandete markade eest ja lähewad selle kasuga wälja meie riigist. Mis otstarbe oleks siis sellel, et seda lubada? Teatawa kontrolli sisse- seadmine on wäga tarwilik ja otstarbe- kohane.

Teine arwustaja, härra Piiskar, rää- kis sellele wastu, nagu ma aru sain, et meie administratiiv karistused mõtleme ära kaotada. Tema seisukohalt tuleb siis seda süsteemi ikkagi edasi tarwitada ja isegi edendada ja suurendada, nõnda et järjekindlus on olemas. Kui meie neid administratiiv karistusi, mis erakordselt tarwilikud olid, nüüd vähendame ja hari- likkudele, normaal olukordadele üle läheme, siis ei saa minu arwates, sellele seisukohale pahempoolsest seisukohast mitte wastu waielda, (M. M a r t n a, sd.: W ä g a õ i g e!) waid seda tuleb isegi ter- witada. Akl. Piiskar soovitab aga näh- tawasti administratiiv karistusi rohen- dada. (J. P i i s k a r, is.: W a a d a k e s õ j a s e a d u s e k a o t a m i s t, k u i d a s s e e k o o s k õ l a s o n!) Sõjaseaduse kaotamine wõib ainult wiimane samm sel teel olla, kui üksikud administratiiv ka- ristused ära kaotatud ei ole ja kui weel ette nähtud ei ole, kuidas asja korralda- takse pärast sõjaseaduse kaotamist. Sõja- seaduse kaotamine peab, minu arwamise

ja tundmise järele lähemal ajal ette wõetud saada, siis kui elutingimised seda lubawad. Täieliku sõjaseaduse kaotamisega wõib weel oodata, kuid administratiiv karistuste kaotamisega tuleb otsekohe algust teha seal, kus see wõimalik on.

K. Ast (sd.): Minul ei ole mitte nõu pikalt rääkida ega deklaratsiooni üksikuid punkte ja osasid arwustama ja waatama hakata. Selleks on teistsugused takistused olemas, miks ma seda teha ei wõi. Mina pean sedasama ütlema, nagu siin mitmetest erakondadest on kaewatud, et peale walitsuse deklaratsiooni kuulamist ei ole küllalt aega olnud tema sisse süweneda. Kuid ma kõnelen nüüd sellepärast, et ma isiklikult ei hinda deklaratsiooni kõrgeks. Lugu on selles, et mitte see ei ole tähtis, mis on walitsuse deklaratsioonis lubatud wõi mida walitsus on arwanud heaks deklaratsiooni ülesse wotta, waid tähtis on see, mida walitsus tõepoolest tegema saab ja läbi wiia jaksab.

Meie walitsuse deklaratsioonis räägitakse asjust rohkem sel kujul, kuidas oleks soowitaw ühte wõi teist majanduslikku haru juhtida. Selles mõttes ei ole siin mitte lühidase walitsuse programmiga tegemist, kus ette on nähtud, mis lühikese aja jooksul läbi wiia tuleb, waid siin on rohkem põhimõttelikult ettetoodud asjade kawa. Sellepärast, kui asuda walitsuse deklaratsiooni arwustamisele, siis wõib asuda ainult puht põhimõttelikule seisukohale. Mina aga arwan, et puht põhimõttelikkude seisukohtade esitamine küll wäga kasulik asi on, kuid ainult praegusel silmapilgul osalt ülearune ja osalt ka üle jõu käib. Neid küsimusi on seal korruga sedawõrd palju üles tõstetud, et ühegi kohta eraldi põhjapanewat ära öelda ei suuda. Sarnast arwustamist aga, nagu siin enesele lubatud, ei pea meie mitte wõimalikuks ja loeme, nagu härra Strandman siin ütleb, et walitsuse deklaratsioonis wäga palju kurioosumid on, et selles arwustamises eneses ka palju kurioositeeti on. Ma toon ainult paar näidet selleks, et seda selgeks teha. Kui nüüd härra Strandman ütleb, et walitsuse deklaratsioonis on ette nähtud ametnikkude wähendamine, ja juurde lisab, et kui teie läkitate ühe diktaatori ametkonda, kes oma äranägemise järele hakkab ametnikke ära ajama, siis pole see mingisugune ametnikkudehulga wähendamine, waid see on töö lõhkumine. Niisamuti leiate deklaratsioonis teises

kohas, et räägitakse sellest, et alkoholi müügi tagajärjel tekkinud halbade nähtuste wastu wõidelda tahetakse, siis ütleb härra Strandman, et, austatud härrad, mis see siis on? Sarnasel kombel arwustada walitsuse deklaratsiooni wõi üksikuid mis asja arwustada, ei saa. Ma olen kindel, et kui näiteks walitsuse deklaratsioonis punkt sees on, et walitsus tahab üldist rahwalugemist ette wõtta, siis härra Strandman ise, oma metoodile kindlaks jäädes, ütleks, et see on absurd. Waadake, niiviisi ei saa mitte arwustada. Kui meie asuksime walitsuse deklaratsiooni arwustamisele, mis esitab kodanlise walitsemise wõtteid, siis teeksime meie seda sotsialistide seisukohast. Meie seaksime kodanlise walitsemise süsteemi asemele puht sotsialistliku süsteemi. Meie ei ole kaugeltki rahul sellega, mis on korda saadetud, niistästi eelmise walitsuse kokkuseade ajal kui nüüdse. Meie wõime öelda, et meie kaugeltki rahuldust ei leia endise kahe walitsuse tegewusest ja wõime ette öelda, et meie ka praegu walitud walitsuse tegewusega rahuldatus ei saa. Aga kui meie sellest hoolimata oleme eelmistest walitsuse koosseisudest osa wõtnud, siis oleme meie ka sealjuures juba teadnud, et walitsuses olles meil paljude sarnaste asjadega leppida tuleb, mille juures meie oma sotsialistlikku südametunnistust sunnitud oleme wägistama. Aga kui meie seda wägistamist enda kallal olime sunnitud toime panema, siis olid selleks wäga mõjuwad põhjused, wäga tähtsad selleajalised ülesanded, mis walitsusel täita olid. Just need ajalised ülesanded, mille läbiwiimine niiwõrd tungiwalt tarwilik oli, sundisid meid kodanlises walitsuses olema ja kaasa sammuma neid radu, mis meile kaugeltki ei meeldinud. Kuid et meie nende ülesannete teostamist wäga tähtsaks pidasime, nagu suurmaaomanduse ärawõtmine, rahutegemine ja riigi põhiseaduse wäljatöötamine sarnasel kujul, et ta demokraatlikkudele nõuetele wastaks ja demokraatia nõudeid oma terwes sisalduses rahuldaks, — nende ülesannete teostamiseks jäime seniks walitsusesse, kunni need täidetud. Et meie nüüd walitsusest lahkunud oleme, sellest aga ei pea mitte järeldama, et meie wastutust eelmiste walitsuste tegewuse eest mitte kanda ei taha. Meie tahame seda wastutust kanda ja kanname teda ka. Sellest wastutusest ei mõtle meie iialgi lahti öelda. Tööerakonna kõnedest olen ma sarnase mulje saanud, et tööera-

kond mitte enam wastutust kanda ei taha, waid walitsusest eemale jäädes igasuguse wastutuse endiste walitsuste tegude eest enesest ära lükkab ja ka selle eest, mida on korda saadetud II ja I Wabariigi Walitsuse ajal. Mitte kellelgi ei ole saladuseks, et tööerakond kawatseb selle wõttega esile tulla sügisel pärast Asutawa Kogu puhkeaga riigi eelarwe arutamise juures. Selleks ajaks koguti energiat, mis praegu sotsiaaldemokraatide walitsusest lahkumise puhul tekkinud walitsuse kriisi tõttu lahti on puhkenud. Kas tööerakond sealjuures lootis walitsuse iket enese pealt maha raputada wõiwat, seda ma ei tea, aga energiat koguti ja siis oleks see kriitika, wõib olla, hoopis lõikawam weel saanud, kui ta praegu on. Kui läinud korral härra Strandman meile ette heitis, nagu oleksime meie walitsusest lahkumisega tahtnud enda pealt igasugust wastutust maha raputada ja oma käsi enne walimisi wabaks teha, siis heidan ma selle etteheite härra Strandman'ile enesele tagasi. Meie ei ütle, et meie wastutust ei kanna, meie kanname wastutust, kuid olles sellest walitsusest eemal ei taha meie mitte õigustamata kriitikaga ei eelmise walitsuse ega ka praeguse tegevuse kohta esineda. Kõigil nendel aladel, millel nüüd suuri puudusi leitakse, on just tööerakonna enese ministrid tegutsenud. Wõtame näiteks meie rahaasjanduse. Algusest peale on rahaministeeriumi juhtimine tööerakondlase käes olnud. Wäga palju on räägitud tööerakonna ajalehtedes, et meie oma sõjawäe väljaminekuid piirama peaksime, kuna ometi wabariigi esimese walitsuse ajal sõjaministriks härra Strandman ise oli, ühtlasi peaminister olles, ja wiimase walitsuse sõjaminister härra Hanko oli wist ka tööerakonnast. (Ägedad protestihüüded tööerakonnast: Ei ole. Waadake kas wõi nimekirjast järele. Eksite!) Wõib olla küll, et ma raskesti eksin, kuid ma mäletan umbes nõnda. (A. Schulbach, tões.: Kas kaubandus-tööstusminister ka tööerakonnast oli?) Kahtlen wäga, kas siis asjaolud meie kaubanduse alal paremad oleksid, kui ta tööerakonnast oleks olnud. Seda ei wõi teie mitte konstateerida. Kuid see on kõrwaline asi.

Mida ma õieti öelda tahtsin, on see, et meie ei taha kellegi peale kiwi heita, kellega meie warem koos oleme töötanud, ja ei taha ka mitte uskuda, et uuel Wabariigi Walitsusel tahtmine puuduks Eesti

riigis asju kõige paremini ajada. Kuidawiisi keegi sellest aru saab, mis ta kõige paremaks arwab, see on muidugi ilma waate küsimus ja tegeliku elu küsimus. Seal lähewad waated tihtilugu lahku ja ühist teed leida ei ole neil kordadel igakord mitte kerge. Igatahes arwame meie, et majanduspoliitika parandamine mitte kerge asi ei ole, ja et nende wõttega, mida senni kaks eelmist Wabariigi Walitsust on katsunud, mitte kerge ei ole nendest majanduselu probleemidest üle saada. Igatahes seisame meie sel waatekohal, et riigistamine seal, kus see iseäranis kasulik on, peab läbi wiidama, ja et kontrollid tarwilikud on, wäga tarwilikud majandusliikude wahekordade reguleerimise juures, iseäranis meie rahaasjanduse tõstmise mõttes. Kui näiteks meie kaupade välja- ja sisseweo kohta kindlat kontrolli ei peetaks, siis oleks meie rahakurs tingimata weel halwemas seisukorras, kui praegu. Et ta praegu halwas seisukorras on, on suurel määral just selle tagajärg, et meil kontroll küllalt tugev ei ole. Seesama tõsiasi maksab ka töö kohta. Meie teame kõik, et uus kapitaal, mis Eestis endale pinda on ajanud, sõjakapitaal on, et see kapitaal mitte loowa töö tagajärg ei ole, et see kapitaal endale wäga kergelt profiidiloomise teed otsib. See kapitaal püüab endale eemalt suurendamist ja peajasjalikult sõjaaja spekulatsiooni wõimalusi tarwitades. Siin peaks aga walitsus sel wiisil tõkkeid tegema, et kapitaal teatawal wiisil sunnitakse ülesehitawale tööle end rakendama. See on mõeldaw sel teel, et spekulatsiooni kapitaalile tõkkeid walmistada kontrolli abil, mida mõned nii wäga näiwad kartwat. Kui kapitaal spekulatsiooni sihis liikuda ei saa, peab ta loowale tööle üle minema. Sealjuures on muidugi tarwis tööstusettewõtteid endise walwe all hoida, sest et ka tööstusettewõtteid wõib mittelooale alusele, waid spekulatiivsele alusele kiskuda. Sellepärast ei eita meie mitte riiklikku kontrolli, waid soowiksime, et sarnane kontroll teostuks. Meil ei ole igatahes senni mitte wõimalik olnud seda maksma panna, ei usu ka, et praegune Wabariigi Walitsus seda teeks, küll aga loeme meie seda oma kohuseks ette kanda, et meie arwates walitsus seda ammugi oleks pidanud tegema, ja et see wäga hea algus oleks olnud, kui praegune walitsus seda nüüd teeks. Aga nagu ma juba ütlesin, ei usu ma, et praegune walitsus seda teostama hakkaks, sellepärast et

seal põhimõttelikult hoopis teisel alusel oldakse.

Enne kui seda oma lühikest seletust lõpetada, ei saa teile mitte iseäraliku aga võib olla meie oludes ka hariliku nähtuse peale tähelepanu pööramata jätta, et inimesed hirmus ruttu unustama kipuvad, ja kui kuulata neid etteheiteid, kui kuulata seda arwustust, mille hulgas härra Strandman muuseas riigistamisest ja ka eraalgatusest kõneles, siis peab ütleva, et härra Strandman sel korral hirmus palju oma minewikust ära unustas. Aga see on mõne poliitikategelase wiga ja ka mõne poliitilise erakonna parandamata wiga, ja seal ei saa asjade konstateerimisega midagi parandada.

Igatahes tahaksime loota, et praegune Wabariigi Walitsus halwemaid tagajärgi ei saawutaks, kui eelkäiwad walitsused, waid et praegune walitsus, olles ühe rühma walitsus, just sellega seda ühtlust omandab, mida kahel eelmisel walitsusel mitte ei olnud. Tahaksin loota, et sel walitsusel wast ehk koguni kerge oleks oma tegewust plaanikindlalt arendada. Kui ma näiteks tähendasin, et üks õnnetumatest walitsustest oli kahe erakonna walitsus, siis ma just mõtlesin seda, et ta saamatu oli oma sisemise korra poolest, sellepärast et üheskoos töötades ei leidnud ühist väljaminekupunkti. Ja see puudus on ka kahtlemata nendel walitsustel, mis kolmest erakonnast koos olid. Ka see on kahtlemata nii. Jäi palju tegemata sellepärast, et walitsus koalitsiooniline oli, jäeti otsustamise alt kõrwale sarnased asjad, mille kohta juba teada oli, et seal väga raske on ühtmeelt tabada.

Praegu on walitsus ühest erakonnast: seda wõidakse küll mõnes mõttes hinnata, kui soowimata nähtust, aga walitsuse tegewuse ühemeelsuse poolest tohiks see isegi eduline ja soowitaw nähtus meie riiklikus elus olla. Kui uus walitsus oma seesmist ühtlust kasutab, kuid seal juures mitte ära ei unusta neid poliitilisi wahekordi, mis meil walitsemas, koguni seda erakondlikku seisukorda, mis meil walitseb, kui ka mujal walitsemas, siis wõiks see walitsus väga kindlalt ja headel tagajärgedel meie maa uute walimisteni wiia. Aga seda kõik näitab tulewik ja warane oleks sellest rääkida. Meie ettepanek täna oleks järgmine: „Ära kuulates walitsuse deklaratsiooni, läheb Asutaw Kogu päewakorras edasi.“

Toitlusminister **J. Kriisa:** Härra Piiskar oma kõnes toonitas, et wa-

litsus ei olewat tööliste toiduainetega warustamiseks mitte midagi ära teinud peale lubaduste. Ma pean tähendama, et härra Piiskar'i poolt ettetoodud põhjendused täiesti ebaloomulikud on ja sugugi tõeludele ei wasta. Need lubadused, mida walitsus weebruarikuus ja juunikuu lõpul oma peale on wotnud, on enam-wähem täidetud. Ained on suuremalt osalt asutustele wälja antud, kes seda on nõudnud, wälja arwatud wäike osa, kus üksikud organisatsioonid, kes need ained ministeeriumist wälja wõtma ja edasi toimetama peawad, seda mitte teinud ei ole. Kuid walitsuse esitajate seas on ka töölisteesitajad, ja sellega igatahes on töölistel olnud wõimalus mõju awaldada, et ained kiiremas korras saaksid wälja antud. Ka praegu on aineid olemas ja wõiwad täiel moodsul wälja antud saada. Peale selle toonitas härra Piiskar, et toitlusministeeriumil kunni wiimase ajani ei ole mingit kindlat kawa tulewiku kohta ja võib olla, et wiimasel ajal on sel alal midagi tehtud. Ma pean omalt poolt toonitama, et ministeeriumil oli teatud kawa wilja kokkuwõtmise kohta walmistatud, kuid nagu teada, algas kriis juuli algul ja selle tõttu ei leidnud walitsus mitte wõimaliku olewat sarnast põhimõttelikku uuendust, mis toitlusküsimust terve aasta peale ära otsustab, ette wõtta. Kui tema oleks pidanud selle ette wõtma, siis oleks see sünnitanud teatawaid segadusi, mis mitte soowitawad poleks olnud. Sellepärast lükkab walitsus selle küsimuse otsustamise edasi, kunni uue walitsuse moodustamiseni, kuid ministeerium ei wõi mitte öelda, et see kawa kindel on, sest ta ei teadnud mitte, missuguse mõõdu ja kawatsuse wiisi järele uus walitsus teda maksma saab panna. (J. Piiskar, is.: T ä h e n d a b, k a w a e i o l n u d !)

Kawa oli olemas, aga eelnimetatud põhjustel ei wõinud seda maksma panna, oli ju walitsus minew ja polnud temal selleks õigust neid määrusi maksma panna. Siis tähendati härra Piiskar'i poolt, et deklaratsioon on ära näidatud ja ette nähtud waba terawilja ost, millega on antud wõimalus hangeldamiseks, ja mingisugust piiri ei ole näha wiljahinna tõusu asjus. Mina igatahes pean toonitama, et härra Piiskar wist seda osa deklaratsioonist mitte lugenud ei ole. Selles osas on ette nähtud kaks wilja kokkuwõtmise wõimalust. Seal on piiratud wiljamüük, on lubatud ainult maakonna wõi linna — tähendab ühiskondlikkudel korraldustel ministeer-

riumi loaga, wilja osta waba kokkuleppe hinnaga. Peale selle on deklaratsioonis ette nähtud, et walitsus kindlustab teatawa wilja alammäära, millega tema arwab wõimaliku olewat warustada sõjawäge, linnu ja töölisi. (J. Piiskar, is.: *Agamis hinnaga?*) Jah, selle hinna määravad kindlaks maakonna, linna ja põllupidajate esitajad, ja kinnitab seda ministrium omalt poolt. See hind ei ole waba, waid ta saab kindlaks määratud, ja selle kindla hinna järele on kohustatud põllupidajad teatawa osa wiljast ära andma. Hinda kawatsetakse määrata kaks korda, 1920. ja 1921. a., selle wilja kohta, mis põllupidajad on kohustatud sunniwiisil andma, kuna teise osa wilja wõiwad põllupidajad waba kokkuleppe hinnaga müüa üksikutele asutustele, mida ma siin nimetasin.

O. Strandman (töer.): Kõige suuremat huwitust pakkus mulle akl. Ast'i kõne. Ma pean ütleva, et kui sotsiaaldemokraatide rühm selle põhimõtte järele, mis härra Ast siin ette kandis, käib, siis wõib olla saame meie weel midagi kuulda, et seal tööerakonna walitsuse walitsemise ajal tehti seda ja seda. Härra Ast seletas siin, et sotsiaaldemokraatidele põhimõttelikult kodanline ilmawaade ja ilmakord wastumeelt on, siis nemad seda ka arwustama ei hakka. Walitsuse deklaratsiooni ei puutu nemad; nad teeksid seda ainult siis, kui oleks wõimalik sotsiaalset korda maksma panna. Seda wõimalust praegu ei ole, ja sellepärast oleks iga arwustus üleliigne ja sellepärast öeldakse ka, et tööerakonna ettepanek siin jant on. Pean ütleva, et meie seisukohast see küll õige ei ole. Igal maal — peab ütleva, kes wähegi ajalugu tunneb — on sotsiaaldemokraadid parlamentlikku tegewust kodanlistes parlamentides üldisest seisukohast arwustanud, näiteks Saksamaal välispoliitikas Bebel, kes oma kõnedega esines just välispoliitikas. (M. Martna, sd.: *Bebel — Saksamaal, Strandman Eestis!*) Kui teie olete niikaugele saanud, et arwate sotsiaalset korda maksma panna ja seda ilusat silmapilku oodata, see on ju teie asi, mina arwan aga, et teie nii kaugele pole saanud.

Mis puutub siis härra Ast'i ja teiste ütelistesse, kus öeldakse, et siis alus halb on olnud, kui tööerakond walitsuses on olnud, kõik on tööerakonna nimel tehtud, — seda süüdi oleme „Postimehe“ ja „Teataja“ weergudelt nii palju lugenud. (Wahelhüüe: *Kuulake pare-*

mini!) Ma ei tea, ma kuulasin wäga hästi ja siin öeldi otsekohe, et see on tööerakonna minister, kes on rahaasjanduse nurja ajanud. Igatahes on kindel, et siin sedasama mõtet on tahetud tarwitada ja kui niisugusele seisukohale asutakse, siis — õnn kaasa! Selle wastu meie ei waidle. Ei pea ka tarwilikuks konstateerida, kui palju teie erakond läinud walitsuse tegude eest peab wastutama, sest praegu ei ole mitte see kõne all ja ma ei mäleta ka hästi, kuidas see sõna siin oli ja see ei ole ka tähtis. Siin toodi kaks näidet diktaatorist, kes ametnikke wähendama hakkab jne. Ma wõin selle allikat ka nimetada. Ükskord terve walitsuse ajal on mul härra Tõnisson'iga juttu olnud ja kui kõne alla tuli küsimus — härra Tõnisson raputab pead, kuid see oli nii, weo- ja sõidutariifide kõrgendamise kohta ja ma selle juures kahtlesin, — siis wastati, et teeme otsuseks, paneme diktaatori ametisse, kes käib ametiasutused läbi ja waatab koosseisud. Härra sise-minister Einbund'iga rääkisin ma ka, ja tema ei uskunud sellesse kawassee. Nii et sotsiaaldemokraadid, kes nähtawasti meie walitsuse tegewust rohkem tunnewad kui meie, sellest wast teawad. Mis praktilistesse asjadesse puutub, siis arwan, et muidugi on olnud kawatsusi, kuid misugused, seda ei tea. Mina ütlesin, et ilma Asutawa Koguta ei saa neid mitte maksma panna. Aga ma tulen teiste küsimuste juurde tagasi, nimelt selle piinliku Läti küsimuse juurde. Kui siin süüdistatakse tööerakonda Läti küsimuses, et tema selle Läti küsimuse päewakorrale on toonud, siis on igatahes siin suur eksitus. „Waba Maas“ on ruumi antud ainult selleks, et asja igalt poolt walgustada ja selle asemel tuli nüüd kallaletungimine ja see kestab edasi. Ma pean ütleva, et üks asi on praegusel koosolekul wäga huwitaw ja see on see, et meie välisminister meie lätlastega tehtud lepinguga enam-wähem päris rahul on. Ja kui nüüd Asutaw Kogu ka sellega rahul on, misjaoks siis see terve pealetungimine erapooletule, mis tehtud, ja mida mina isiklikult palju kahjulikumaks pean, kui minu sõnu siin Asutawas Kogus, sest siin oleme meie wahekorrad wäga ära rikkunud suure ihmariigiga. Kui nüüd tõesti rahul oldakse lepinguga wõi wahekohtu otsusega, siis ei oleks tarwis olnud seda suurt kisa ette wõtta ja oleks pidanud ütleva, et meie oleme rahuldatud, ja asi oleks päris korras olnud. Nen-

des läbirääkimistes, mis minu ajal tehtud, oli asjaolu hoopis teine. Asutati komisjon, kes pidi lätlastega kokku leppima sõja asjus ja selle komisjoni eesistuja oli Poska. Seal peeti nõu mingisugusest tasust Eestile, kui meie Kuuramaale pidime sõjawäge saatma. Lätlased ei võtnud seda ettepanekut vastu. Kas mina selles süüdi olen, et niisugused nõudmised tol ajal üles seati? Ma leian, et see üleliigne on, mind sellepärast süüdistada, et mina see patuoinas olen.

See on minu arwates nii. Ma ei tahaks praegu lähemalt sellest rääkida, kuid üks asi paneb mind imestama. (M. Martna, sd.: Kuidas Teie siis seda teha tahate?) Ma võin seda kohe öelda. Mina arwan, et Walga linna raudteesõlm meile jääma oleks pidanud, kuna linna oleksid võinud minu arwates lätlased saada proportsionaalselt oma arwule. Kui seal on 5.000 lätlast, siis oleksid nad võinud saada $\frac{5}{13}$ ja meie $\frac{8}{13}$ Walga linnast. Praegu ei ole meil mingisugust jagajat; meil ei ole waja lätlasi, kes meie riigile alati waenulikuks jääwad. Nüüd tuleb aga lehtede järele otsustades nii välja, et terve lõunapiir on täiesti meie kahjuks jaotatud. On umbes 5 kuni 6 tuhat eestlast Lätimaale jäänud. Ma ei ole neid küll lugenud, võib olla on neid rohkem. Seda ei ole siin ka mitte ette kantud ja ma ei saa kindlat seisukohta wõtta, kuid ma pean ütleva, et riigi seisukohalt see, et meilt suured maa-alad lätlaste kätte on läinud, meile palju kahjulikum on, kui paar linnauulitsat wõita. Wäga wõimalik, et Walga linn nii jaotatud on, et meie paar uulitsat juurde oleme saanud, sest kaardi peal oli seal sinise ja punase joonega ära tähendatud, ja ma ei mäleta kumb joon seda meie piiri näitas, kuid teised väliskomisjoni liikmed mäletawad seda. Kuid igatahes tuli see niiviisi välja, et meie saime ühe wäikese osa Walga linna omale, kus just suurem osa lätlasi elab, kuna meie maast jällegi mitu ruutpenikoormat lätlastele ära läks. Mul küll kindlaid arwusid ei ole ja ma pean ütleva, et kahjuks ei ole seda ka Asutawal Kogul. Ja kahjuks ei ole walitsus tarwilikuks pidanud Asutawat Kogu selles küsimuses informeerida.

Siis tahtsin lõpuks ühe küsimuse üle rääkida, kus meil arwamised lahku lähewad. See on meie riigistamise küsimus. Igaüks mõistab selle riigistamise küsimuse all midagi muud. Härra kohtuminister

mõistab riigistamise all, et seadused tagant järele ümber muudetakse liikumata waranduse müümise juures: siis mõistetakse riigistamise all, kui riik riigi ettevõtteid loob jne. See on omast kohast ka wäga huwitaw, kui ühest asjast nii mitmet moodi räägitakse ja arwamised lahku lähewad. See sünnitab igatahes nalja. Ma tahan siin kohe seletada, milles asi seisab. Kui siin räägitakse, et see on riigistamine, kui liikumata waranduse müümine kinni pannakse, siis ei ole see mitte riigistamine, waid on teatawa takistuse tegemine, kuna siin riigistamisega mingisugust tegemist ei ole, sellepärast et riik neid warandusi omale ei taha saada. Mispärast meie selle vastu oleme? Meie oleme katsunud seda korda ümber lükata wõi ümber muuta, kuid sotsiaaldemokraatide wastuseismisel ei olnud see võimalik. Majade müümisele ja ostmisele seadus takistusi ei teinud. Majad müüdi ja osteti; rahad on ammu ära makstud. Kontrahid on notaariuste juures, krepostijaoskondades kinnitatud, võib olla on wõlgasid tehtud. Ja nüüd 2 aastat tagant järele teeb Wabariigi Walitsus otsuseks ja annab seaduse välja, et kõik need lepingud ühe hoobiga on tühjaks tehtud ja tulewad arutusele wiieliikmelises ministrite nõukogus ja kui seal neid kinnitatakse, siis nad jääwad maksma, kui ei, siis tunnistatakse tühjaks. Ma arwan, see on igal juristil teada, et kui need lepingud seaduslikult õiged ja toleaegele seadusele wastawad, siis nad makswad peawad olema. Kui see kord muudetakse, ja kui niisugune seadus välja antakse, siis pole see kellegi seadus, siis on see omawoli. Niisugusel korral ei wõi ükski walitsus kindel olla, ja kui härra Martna kolm*kuud tagasi oleks läinud maja ostma, võib olla wäikest onni, siis temale härra Jaakson oma seaduse järele ütleks, see maja ei ole teie, waid teie peate wiie ministri käest luba küsima, kus suur kantselei, suur hulk ametnikke, võib olla tuhandeid lepinguid läbi waatab... Sellest peaksite teie rohkem teadma, kui meie, sest meil puuduwad need, kes selle all oleksid kannatanud. (J. Jans, sd.: Küll leidub ka teie hulgas!) Võib olla, et ka leidub, kuid mina ei tea ühtainustki niisugust seadust ja ma ei saa neid ka tunnistada, mis on kohtu läbi tühjaks tehtud, et nad weel peaksid maksma jääma. Et maju wõimalik wõõrandada, see seadus on alles olemas ja seda võib ainult seaduse teel ümber muuta. Täna öeldakse,

et majademüük ei ole õige, homme öeldakse, et mööblimüük ei ole õige, ja et mööbliteost ei ole õige. Kui niisugused seadused välja antakse, ma arwan, et siis ka mõni sotsiaaldemokraat kisa tõstab. Mis puutub aga riigistamisesse, siis pean ma ütleva, et siin midagi peale maareformi ei ole, mida meie oleksime pooldanud. (Peaminister J. Tõnisson: See on okupatsiooni ajast saadik maksew!) Wäga hea, ma wistan selle peale otsekohe, et kui see seadus oli maksew okupatsiooni ajast, siis tuli asi kohtu kätte anda lahendamiseks ja need otsused ümber lükata. (Peaminister J. Tõnisson: Ühised seadusaktid olid olemas.) Siis ei saa teie neid administratiiv korras ümber lükata, waid seda tuleb kohtuteel teha ja seda küsige iga kohtuniku käest, iga adwokaadi käest. (Peaminister J. Tõnisson: See teie endine jutt oli algusest peale põhjendamat!) Meie ei ole midagi riigistanud, millest siin rääkida wõib, peale maareformi, mis siin on läbi läinud. Ka sekwestreerimine ei ole riigistamine. Waid millest meie oleme rääkinud on see, et meie oleme näinud, et Eesti wabariigis on elu näidanud, et kõik riigi ettevõtted on nurja läinud. (M. Martna, sd.: See

elu on liiga tühine!) Wõib olla, aga ta on nii seletada, et kui teie heidate pilku turbatööstuse aladesse ja tahate neidsamu katseid suuremal määral jätkata, siis oleme meie nende katsete wastu, sest riigil ei ole mitte aeg, kus ta wõib miljonid välja anda nende katsete tegemiseks, mis ometi mitte ei õnnestu ja kõik nurja on läinud, niipalju kui minul teada on. (J. Jans, sd.: Missugused on nurja läinud? Peaminister J. Tõnisson: Teie ei tunne seda asja otsast lõpuni!) Mina pean ütleva, et ma räägin ligi 10 minutit ja ei ole terve selle aja jooksul mitte närwiline olnud. Ma lõpetan oma kõne sellega, et soowida oleks, et kooswiibijad oma närwe rohkem koondaksid ja selle läbi koosolekud Eesti riigile wiljakamad oleksid.

Juhataja **A. Rei**: Juhatusel on kirjalikult rts Piiskar'i poolt ettepanek tulnud, kindlaks teha, kas kwoorum koos on. (Loetakse koosolijaid.) Et aga praegu seda ei ole, siis pean ma koosoleku kwoorum puudusel lõpetama. Ülemineku-wormeli hääletamisele ei ole mitte wõimalik asuda, sellepärast et kwoorum koos ei ole. Kuulutan tänase koosoleku lõpetatuks.

Koosolek lõpeb kell 9.30 min. õhtul.

Algkirjale alla kirjutatud:

Asutawa Kogu esimees **A. Rei**.

Sekretäär **H. Martna**.

*) **K. Kornel** (rhw.): Mina tahtsin paar sõna härra Strandman'ile wastata.

Härra Strandman heidab walitsuse deklaratsioonile ette, et seal tööstuse alal suuri kawatsusi tehakse selles osas, kus kõneldakse turbarabade ja weekoskede kasutamisest.

Mina leian, et sarnaste wõimaluste kaalumise meie tööstuse arendamise seisukohalt wäga tarwilik on. Missugusel määral meil korda läheb oma tööstusele

odawat jõudu masinate käimapanekuks muretseda, seda kindlam meie tööstuse tulewik.

Peale selle: meie peame püüdma oma metsi kui wäärtuslikku wäljaweoainet wõimalikult hoida, selle asemel, et neid raudteedel kütteks tarwitada.

Mis puutub kawatsusse Tallinna-Tapa wahale teine paar rööpaid panna, siis oli sellest juttu, härra Strandman, ka Teie kabineti töökawas. Mina ei jaga liialdatud lootusi Wene transiidi peale, kuid nimetatud kawatsuse kaalumist ei pea

*) Waata wahелеheke weerg 1559.

hädaohtlikuks, sest tema teostamisele asutakse loomulikult alles siis, kui wastawad kalkulatsioonid rahwaesituse poolt läbi kaalutud ja wastawad summad lubatud.

Nüüd välispoliitilised asjad. Härra Strandman ütles, et meie wahekorras Lätiga lüüa oleme saanud. Ma pean tähendama, et hiljuti Läti demokraatliku tsentrumi häälekandja kirjutas, nagu Läti välispoliitikas palju nõrgem oleks, kui mõni teine noor riik. Must-walge peal on öeldud, et Eesti poliitilised juhid kaugelt paremad on. Muidugi, ma ei tea keda uskuda, kas härra Strandman'i või Läti lehti. Välispoliitika on ala, kus kergesti otsustada ei saa.

Siiski. Härra Strandman on Riias meie naabrile sarnaseid wiisakaid sõnu rääkinud, millest meie naaber kohustawaid järeldusi teeb. (O. Strandman, tõer.: Kas ma siis sõimama oleksin pidanud.) Ma arwan, et wiisakate sõnade ja sõimamise wahel on wahe siiski kaunis suur ja siin võib väga mitmesuguseid warjundeid olla.

Mis puutub wahekorrasse Wenemaaga, siis jäi minule üks lause kõrwa kõmisema. Härra Strandman ütles, et meie ei ole mingit kasu saanud sellest, et meie ennem rahu tegime kui teised riigid.

See on nii, härra Strandman? See oli tõesti ootamata! Ma arwan, et meie kasu küll oleme saanud, ja see kasu seisab selles, et meie ei tarwitsenud mitte enam 6 kuud werd walada. (O. Strandman, tõer.: Siin räägiti majanduslikust kasust, teie püüate sõnast kinni!) No ma ei tea, kui Teie ütlete, et ei ole üldse mingit kasu saanud, siis peab juba mõtlema, et meie absoluut mingit kasu ei ole saanud. Ma arwan aga siiski, et oli üks asi, mis kriipsu läbi tõmbas meie arwest, ja seda peate ka Teie, härra Strandman, tunnistama. See oli siis, kui wäljamaal arwamine tekkis, et meie hakkame wenelastega rahu tegema, siis otsustas liitlaste kõrge nõukogu, et ta astub kaubanduslikkudesse läbirääkimistesse nõukogude Wenemaa kaubatarwitajate ühisustega. Ja ma arwan, et meie rahuleping selleks õige tuntawalt kaasa mõjus. Teie ütlete, et meie ei ole saanud ära kasutada neid kasulikke juhuseid. Kuid selles ei saa mitte ükski walitsust süüdistada, selles on süüdi meie rasked weoolud üldse, mille pärast ei ole suudetud transiiti Wenemaale hästi korraldada. Ei või ometi võimatuid asju nõuda!

Kui sarnane tähtis asi ees oli, ei või seal midagi teha. Waadake, minu arwates, peame meie ikka oma oludega ka rehkendama.